

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
Установа адукацыі
“Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт”

В.Я. Бездзель, А.А. Субоцін, В.М. Хаданёнак

БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА Ў ПЕРСАНАЛІЯХ

Даведнік
для студэнтаў усіх спецыяльнасцяў, якія вывучаюць дысцыпліны:
інтэграваны модуль “Гісторыя”, “Гісторыя навукі і тэхнікі”,
“Гісторыя і культура Беларусі”

Віцебск
2017

УДК [001(09)](476)
ББК 72.3
Б 43

Рэцэнзент:

кандыдат гістарычных навук, дацэнт, загадчык кафедры
“Гісторыі Беларусі” УА “ВДУ імя П. М. Машэрава” Дулаў А.М.

Рэкамендавана да выдання рэдакцыйна-выдавецкім
саветам УА “ВДТУ”, пратакол № 5 ад 23.06.2017.

Б 43 **Беларуская навука ў персаналіях:** даведнік / В. Я. Бездзель, А. А. Субоцін, В. М. Хаданёнак. – Віцебск : УА “ВДТУ”, 2017. –95 с.
ISBN 978 – 985 – 481 – 520 – 6

Даведнік “Беларуская навука ў персаналіях” знаёміць студэнтаў з біяграфіямі беларускіх вучоных, даследчыкаў, падарожнікаў, вынаходнікаў, якія зрабілі адкрыцці ў якой-небудзь галіне навукі. Падставай для ўключэнне дзеяча ў гэту кнігу быў факт яго нараджэння на этнічна-беларускіх землях, ці яго праца на навуковай ніве на карысць беларускаму народу, незалежна ад месца свайго пражывання.

Артыкулы ў даведніку размешчаны ў алфавітным парадку. Колькасць біяграфічных нарысаў перавышае 50. Тэкставая інфармацыя арганічна разбаўлена фатаграфіямі вучоных і выявамі іх вынаходніцтваў. Даведнік будзе карысны для студэнтаў, навукоўцаў, настаўнікаў, а таксама усіх, хто цікавіцца беларускай гісторыяй, пытаннямі развіцця беларускай навукі. Яго факталагічны матэрыял можа быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы лекцый, падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі, гісторыі культуры Беларусі, гісторыі навукі і тэхнікі.

УДК [001(09)](476)
ББК 72.3

ISBN 978 – 985 – 481 – 520 – 6

© УА «ВДТУ», 2017

УВОДЗІНЫ

Паважаны чытач! Ты трымаеш у руках незвычайнае выданне пра беларусаў-навукоўцаў, нашых землякоў, зрабіўшых сусветна-вядомыя адкрыцці. Героі нашага выдання былі шматграннымі людзьмі, якія жылі ў розныя часы, займаліся рознымі адгалінаваннямі навукі, прымалі актыўны ўдзел у грамадска-палітычным жыцці. Іх шлях у навуку быў няпростым, даволі часта жыццёвыя абставіны вымушалі пакідаць родную зямлю і працаваць на карысць іншых народаў і дзяржаў. Разам з тым, гэтых людзей ад'ядноўвае моцны дух і любоў да навукі.

У наш час атрымаць адукацыю дастаткова проста, прычым сучасныя адукацыйныя праграмы адпавядаюць сусветным універсальным стандартам. Раней, у часы позняга Сярэднявечча і Новага часу, у кожнай сур'ёзнай вышэйшай навучальнай установе была свая праграма, што давала выключную размаітасць поглядаў па аднаму і таму ж пытанню. Выпускнікі становіліся прадстаўнікамі і апалагетамі поглядаў пэўнай навуковай школы, як, напрыклад, у медыцыне, якія абапіраліся не заўсёды на аб'ектыўныя веды.

Біяграфічныя артыкулы, прадстаўленыя ў кнізе, яскрава трансліруюць наступную выснову: для таго, каб зрабіць навуковае адкрыццё, трэба неверагоднае напружанне, крытычнае асэнсаванне ўсяго, што было папярэдне вядома. Такі шлях у сваім адкрыцці прайшлі П. А. Гельвіх, К. І. Грум-Гржымайла, В. В. Пелікан, Б. І. Кіт, М. І. Грашчанкаў, Ж. І. Алфёраў і інш.

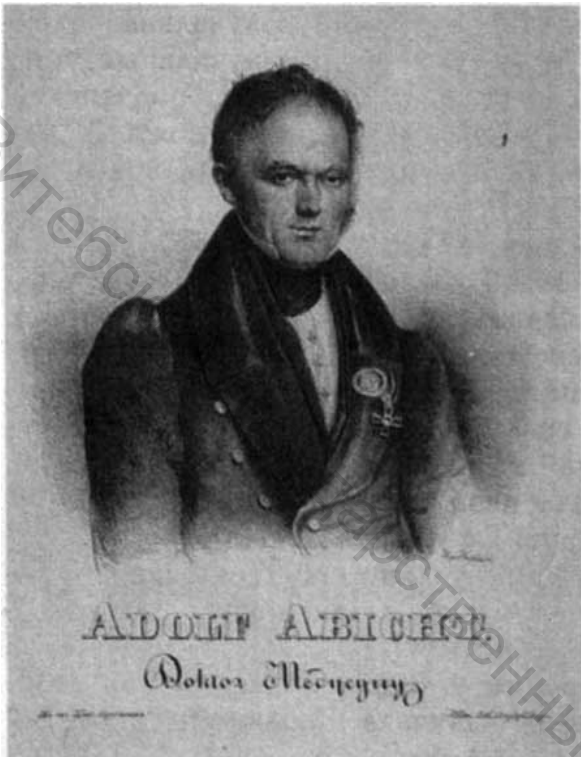
Многія вынаходніцтвы не знаходзілі падтрымкі і прызнання пры жыцці аўтара, але прызнаваліся наступнымі пакаленнямі. Тэорыям не абавязкова быць абсалютна вернымі, каб яны маглі прынесці карысць грамадству ў перспектыве. Так было з К. Семяновічам, К. А. Шыльдэрам, Я. Н. Ёдкай, К. Г. Чарноўскім і інш.

Ствараючы гэту кнігу, аўтары імкнуліся пераканаўча і даступна распавесці пра вядомых людзей навукі, выклікаць у чытача гонар і павагу да ўласнай гісторыі і суайчыннікаў, якога так нам не хапае. Падставай для ўключэння дзеяча ў гэту кнігу быў факт яго нараджэння на этнічна-беларускіх землях, ці праца гэтых людзей на карысць беларускаму народу, незалежна ад месца іх нараджэння.

Выданне будзе цікава студэнтам, навукоўцам, настаўнікам, усім, хто цікавіцца беларускай гісторыяй, пытаннямі развіцця беларускай навукі.

АБІХТ АДОЛЬФ ІВАНАВІЧ

(1793 г., Эрланген, Германія – 14 жніўня 1860 г., Вільня)

Адо́льф Івана́віч Абі́хт нарадзіўся ў сям’і філосафа Іагана Генрыха Абіхта, прафесара логікі і метафізікі Віленскага ўніверсітэта. У 1810 г. Адо́льф Івана́віч скончыў Віленскі ўніверсітэт. У 1811 г. стаў магістрам філасофіі, а ў 1815 г. – доктарам медыцыны. Большую частку свайго жыцця ён правёў у Вільні, якая на той час была своеасаблівым цэнтрам навукова-медыцынскай і грамадскай думкі Беларусі. Кіраваў гінекалагічнай клінікай пры Віленскім універсітэце. У 1820 г. Адо́льф Івана́віч Абі́хт накіраваны на тры гады за мяжу дзеля падрыхтоўкі да прафесуры. Пасля пэўны час падарожнічаў па Германіі і Францыі, слухаў лекцыі ў Вене і Парыжы. У 1824–1827 гг. А. І. Абі́хт чытаў у Віленскім

універсітэце курс агульнай паталогіі. У 1827 г. там жа быў прызначаны ардынарным прафесарам. У 1829 г. у Вільні выйшла грунтоўнае даследаванне Адо́льфа Івана́віча “Пра атручвання і спосабы іх лячэння”. Праз два гады пабачыла свет яшчэ адна работа вядомага медыка – “Заўвагі адносна паталогіі, як асновы медыцынскай сістэмы”.

Віленскі ўніверсітэт. Двор Пятра Скаргі

Пасля задушэння паўстання 1830–1831 гг. і закрыцця ўніверсітэта, быў прафесарам Віленскай медыка-хірургічнай акадэміі (з 1832 г.). З 1837 г. па 1841 г. займаў у акадэміі кафедру агульнай тэрапіі. А. І. Абі́хт даволі працяглы час лічыўся першым медыцынскім кансультантам у Вільні і Літве. У 1851 г. ён вывучаў мінеральныя воды Бірштан і выявіў іх асаблівую карыснасць для лячэння шматлікіх хвароб. Пасля закрыцця акадэміі Адо́льф Івана́віч Абі́хт займаўся лячэбнай практыкай у Вільні.

Яго падручнік пра ўнутраныя хваробы надрукаваны ў Вільні на лацінскай мове, доўгі час быў асноўным сродкам навучання для студэнтаў. Сын Адо́льфа Івана́віча – Генрых быў пакараны смерцю ў Варшаўскай цытадэлі пад час падаўлення паўстання 1863–1864 гг.

АДАМОВІЧ АДАМ ФЕРДЫНАНД

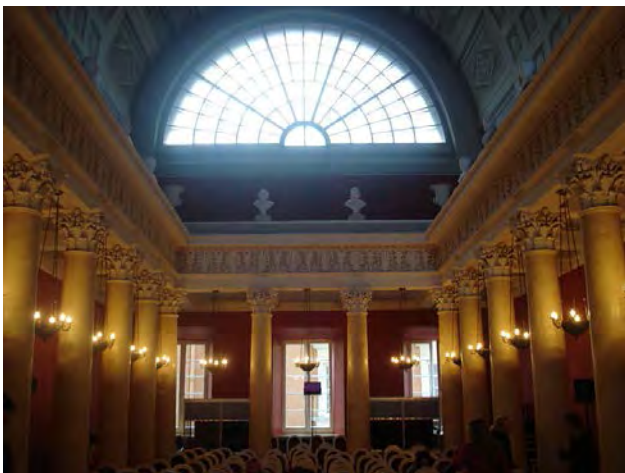
(5 снежня 1802 г., Вільня – 30 красавіка 1881 г., Вільня)

Адам Фердынанд Адамовіч нарадзіўся і атрымаў адукацыю ў Вільні. Праслухаў поўны курс лекцый па паталогіі і спецыяльнай тэрапіі знакамітага вучонага-медыка Ёзэфа Іванавіча Франка. У 1818 г. скончыў Віленскую гімназію, а ў 1822 г. – медыцынскі факультэт Віленскага ўніверсітэта. Намаганьнямі Адамовіча ў Вільні была створана ветэрынарная школа ў 1823 г. Праз год Адам Фердынанд выдае працу “Synopsis nosologiae veterinariae comparatae”, якая выклікала надзвычайную цікаўнасць у навукоўцаў і вытрымала некалькі выданняў. У 1826 г. Адамовіч атрымаў ступень доктара медыцыны. У якасці прафесара ён выкладаў гісторыю медыцыны, параўнальную анатомію, заахірургію і заатэрапію ў Віленскім

універсітэце і Ветэрынарным інстытуце Віленскай медыка-хірургічнай акадэміі. Выкладчыцкую дзейнасць удала Адам Фердынанд спалучаў з навуковымі даследаваннямі. Свае клінічныя назіранні размясціў у зборніку “Collectanea medico-chirurgica”, які пабачыў свет у 1836 г. У 1838 г. А. Ф. Адамовіч выдае сваё чарговае даследаванне “Zoonomia, czyli nauka o życiu zwierząt domowych”. Адам Фердынанд садзейнічаў стварэнню музея заатэрапеўтычных прэпаратаў. З 1842 г. ён з’яўляўся галоўным урачом шпітэля ў Вільні.

А. Ф. Адамовіч з’яўляецца адным з пачынальнікаў бальнеалогіі,

Аула Віленскага ўніверсітэта

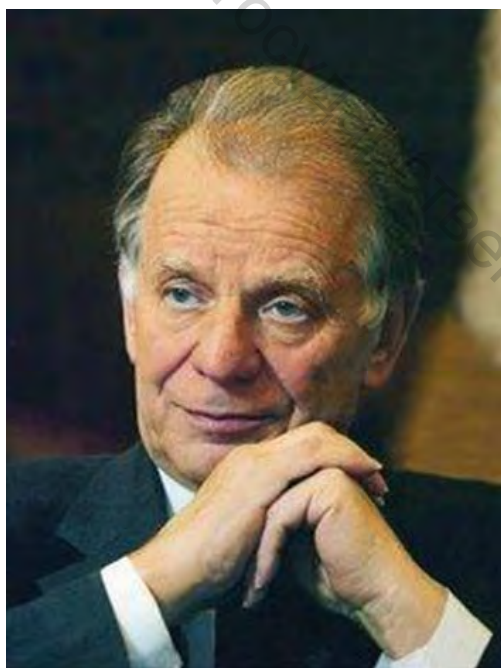
раздзела фізіятэрапіі, звязанага з лячэннем мінеральнымі водамі. Ён даследаваў хваробы хатніх жывёл, у прыватнасці асабліваю ўвагу надаваў выяўленню прычын і наступстваў у іх шаленства, займаўся пытаннямі параўнальнай анатоміі, палеанталогіі і гісторыі медыцыны ў Беларусі.

У сувязі з далучэннем Віленскай медыка-хірургічнай акадэміі да ўніверсітэта святога Уладзіміра ў Кіеве ў 1842 г. склаў апісанне акадэмічнага музея. У 1855 г. з нагоды 50-гадовага юбілея Віленскага медыцынскага

таварыства склаў праграму конкурсу па выяўленні прычын каўтуна, а ў газеце “Віленскі кур’ер” змясціў гісторыю таварыства. Апрача даследаванняў праблем медыцыны і ветэрынарыі, працаваў над гісторыяй Вільні і выдаў сачыненне, прысвечанае лютэранскай царкве. Адамовіч Адам Фердынанд памёр і пахаваны ў Вільні на пратэстанцкіх могілках.

АЛФЁРАЎ ЖАРЭС ІВАНАВІЧ

(15 сакавіка 1930 г., Віцебск)

Жарэс Іванавіч Алфёраў нарадзіўся 15 сакавіка 1930 г. у Віцебску. Хлопчыка назвалі ў гонар Жана Жарэса, знакамітага французскага сацыяліста. А старэйшы брат Алфёрава, дарэчы, атрымаў імя – Карл (у гонар Карла Маркса).

Бацькі Жарэса Іванавіча нарадзіліся і выраслі ў Беларусі. Бацька, Іван Карлавіч, удзельнічаў у Першай сусветнай вайне і нават быў узнагароджаны Георгіеўскім крыжам. У 1917 г. уступіў у партыю большавікоў. У 20-я–30-я гг. XX ст. працаваў дырэктарам шэрагу заводаў. Маці будучага навукоўца, Ганна Уладзіміраўна, была бібліятэкарам. Як прызнаваўся сам Алфёраў, гэта была “тыповая савецкая сям’я”, дзе грамадскія інтарэсы

заўсёды былі вышэй за асабістыя.

Пасля 1935 г. сям’я пераязджае на Урал, у г. Турынск (Свярдлоўская вобласць), паколькі бацька Алфёрава быў прызначаны дырэктарам завода па вытворчасці парахавой цэлюлозы. Там у гады вайны Жарэс вучыцца ў мясцовай школе, а летам працуе на заводзе.

Адразу пасля заканчэння вайны бацька атрымлівае новае прызначэнне і сям’я вяртаецца ў Мінск. У разбураным дашчэнту горадзе Алфёраў працягваў навучанне ў адзінай працуючай мужчынскай школе № 42. Дзякуючы ўрокам Якава Барысавіча Мельцэрзона, Жарэс захапіўся фізікай, а ў старэйшых класах – электронікай. Праз многа гадоў у сваёй кнізе “Навука і грамадства” Алфёраў узгадвае: “... У нас былі выдатныя настаўнікі. І тое, што я выбраў гэты шлях, паступіў у Ленінградскую ВНУ, стаў навукоўцам, – гэта, у першую чаргу, заслуга настаўніка фізікі Якава Барысавіча Мельцэрзона. Першыя пасляваенныя гады – цяжкі час. У школе не было пачнога ацяплення, і мы, вучні, самі пілавалі і секлі дровы. І фізкабінета ў нас не было. Якаў Барысавіч

праводзіў урокі, дакладней, гэта цяжка назваць урокамі: ён чытаў сапраўдныя лекцыі, звяртаўся да нас як да студэнтаў. У дзесятым класе Якаў Барысавіч патлумачыў прынцып катоднага асцылографа, і я быў усхваляваны гэтай разумнай прыладай. З таго моманту электроніка стала для мяне самай цікавай справай”.

Пасля заканчэння ў 1947 г. сярэдняй школы на выдатна, Жарэс Іванавіч паступіў на першы курс энергетычнага факультэта Беларускага палітэхнічнага інстытута. Але ў 1948 г., у сувязі з новым прызначэннем бацькі, сям’я пераязджае ў Ленінград, а Жарэс паступае на другі курс факультэта электроннай тэхнікі Ленінградскага электратэхнічнага інстытута. Праз чатыры гады Алфёраў атрымлівае дыплом “з адзнакай” па спецыяльнасці “электравакуумная тэхніка”. Пачынаючы з трэцяга курса, будучы нобелеўскі лаўрэат працуе ў вакуумнай лабараторыі прафесара В. П. Козырава, дзе вывучае ўласцівасці фотапрымальнікаў у інфрачырвонай вобласці спектра. У 1949 г. Жарэс Іванавіч у складзе студэнцкага атрада ўдзельнічае ў будаўніцтве Краснаборскай ГЭС.

Па размеркаванні ў снежні 1952 г. Жарэс Алфёраў трапляе ў лабараторыю В. М. Тучкевіча Ленінградскага фізіка-тэхнічнага інстытута Акадэміі Навук СССР. Менавіта ў гэтым інстытуце, які называлі “дзіцячым садам Іофэ”, выраслі І. Курчатаў (распрацоўшчык савецкай атамнай бомбы), Н. Сямёнаў, Л. Ландау, П. Капіца (усе – нобелеўскія лаўрэаты).

У пачатку 50-х гг. лабараторыя выконвала заданне ўрада па стварэнні паўправадніковых прыбораў. Супрацоўнікі лабараторыі, да якіх далучыўся Жарэс Іванавіч, распрацавалі першыя айчыныя транзістары, якія па сваіх характарыстыках не саступаў замежным.

У 1954 г. Тучкевіч і Алфёраў **стварылі першыя савецкія сілавыя германіевыя прыборы**. За комплекс праведзеных работ Алфёраў атрымаў у 1959 г. першую дзяржаўную ўзнагароду. У 1961 г. Жарэс Іванавіч абараніў кандыдацкую дысертацыю, якая стала вынікам яго дзесяцігадовай працы і была прысвечана распрацоўцы моцных германіевых і крэмніевых выпрамляльнікаў.

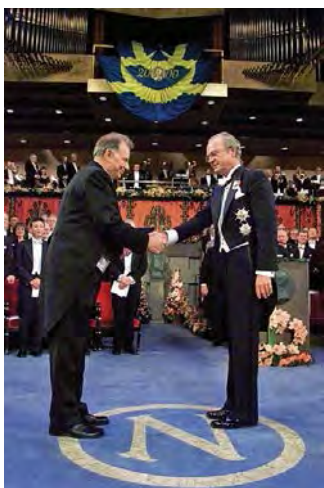
Пасля гэтага перад Жарэсам Іванавічам паўстала пытанне пра выбар накірунку навуковых даследаванняў. Атрыманы вопыт дазваляў перайсці да ўласнага навуковага праекта. У тыя гады была выказана ідэя выкарыстання ў паўправадніковай тэхніцы гетэрапераходаў. Стварэнне дасканалых структур на іх аснове магло прывесці да якасных зменаў у фізіцы і тэхніцы. У адмысловых артыкулах часопісаў і на навуковых канферэнцыях шмат разоў гаварылася аб бесперспектыўнасці правядзення даследаванняў у гэтым накірунку, паколькі шматлікія спробы рэалізаваць прыборы на гетэрапераходах не давалі вынікаў.

Прычына правалаў заключалася ў цяжкасці стварэння блізкага да ідэальнага перахода, выяўленні і стварэнні неабходных гетэрапар. Заслуга Жарэса Алфёрава як раз такі была ў тым, што яму ўдалося вырашыць гэтую праблему. Ён так апавядаў пра гэта: “Калі я ўпершыню распавёў пра вынаходніцтва на канферэнцыі ў Парыжы, мой добры знаёмы, ураджэнец Расіі, Якаў Панкоў сказаў: “Гэта ўсё папярковыя патэнты, Жарэс, яны ніколі не будуць

рэалізаваны”. Але ў 1967 г. мы ўсё гэта рэалізавалі, а ў 1970 г. быў створаны першы ў сусветнай практыцы паўправадніковы лазер, які працаваў у бесперапынным рэжыме пры пакаёвай тэмпературы. Менавіта такі складаны “сэндвіч” з самых розных матэрыялаў, які прадстаўляў сабой адзіны крыстал, стаў сэрцам валаконна-аптычнай сувязі, ён перадае светавымі сігналамі мільёны тэлефонных размоў”. Дзякуючы даследаванням Ж. І. Алфёрава фактычна быў створаны **новы накірунак – гетэрапераходы ў паўправадніках.**

У 1972 г. Ж. І. Алфёраў з калегамі атрымалі самую высокую ўзнагароду СССР у галіне навукі – Ленінскую прэмію.

Сваімі вынаходніцтвамі навуковец **заклаў асновы сучаснай інфармацыйнай тэхнікі, у асноўным праз распрацоўку хуткіх транзістараў і лазараў.** Створаныя на базе даследаванняў Алфёрава прыборы і прылады выклікалі навуковую рэвалюцыю. Гэта лазары, што перадаюць інфармацыйныя патокі пры дапамозе аптавалаконных сетак інтэрнэта, тэхналогіі, што ляжаць у аснове мабільных тэлефонаў, прыладаў, якія запісваюць і ўзнаўляюць інфармацыю на CD-дысках і іншае.

Ж. І. Алфёраў на ўручэнні
Нобелеўскай прэміі ў 2000 г.
у Стакгольме

Пад навуковым кіраўніцтвам Алфёрава былі выкананы даследаванні сонечных элементаў на аснове гетэраструктур, што дазволіла стварыць фотаэлектрычныя пераўтваральнікі сонечнага выпрамення ў электрычную энергію, каэфіцыент карыснага дзеяння якіх набліжаны да тэарэтычнага максімуму. Яны аказаліся незаменнымі для энергаабеспячэння касмічных станцый, а зараз разглядаюцца як адна з альтэрнатыўных крыніц энергіі замест нафты і газа.

Дзякуючы фундаментальным працам Алфёрава былі створаны светадыёды на гетэраструктурах. Светадыёды белага свету разглядаюцца як крыніцы новага тыпу з-за сваёй высокай надзейнасці, эканамічнасці і эфектыўнасці, магчыма ў будучым заменіць традыцыйныя лямпы накальвання.

У 1993–1994 гг. упершыню ў свеце былі рэалізаваны гетэралазеры на аснове структур з квантавымі кропкамі – “штучнымі атамамі”, а ў 1995 г. Жарэс Іванавіч з калегамі прадэманстравалі інжэкцыйны гетэралазер на квантавых кропках, які працаваў у бесперапынным рэжыме пры пакаёвай тэмпературы. Быў пашыраны спектральны дыяпазон такіх лазараў аж да значэнняў, важных для прымянення ў валаконна-аптычнай сувязі. Упершыню былі рэалізаваны павярхоўна-выпраменьваючыя лазеры на квантавых кропках, якія працуюць ва ультрафіялетавым дыяпазоне з аптычнай напампоўкай пры пакаёвай тэмпературы. Такім чынам, Жарэс Алфёраў стварыў і развіў новы накірунак у сучаснай фізіцы – зонную інжынерную.

У 2000 г. Жарэсу Алфёраву сумесна з амерыканскімі навукоўцамі Гэрбертам Крэмерам і Джэкам Кілбі была **прысуджана Нобелеўская прэмія**

па фізіцы за распрацоўкі ў сферы сучасных інфармацыйных тэхналогій (“за даследаванне паўправадніковых гетэраструктур, лазарныя дыёды і звышхуткія транзістары”). Яны вынайшлі хуткія апта- і мікраэлектронныя кампаненты на базе шматслойных паўправадніковых структур.

У снежні 2000 г., праз два тыдні пасля атрымання Нобелеўскай прэміі, акадэмік Алфёраў прэзентаваў створаны ім Навукова-адукацыйны цэнтр, а таксама Фонд падтрымкі адукацыі і навукі, у які, як ён агучыў, укладвае 75 тыс. даляраў. Гэты фонд задуманы для падтрымкі таленавітых маладых людзей.

Навуковыя дасягненні Ж. І. Алфёрава адзначаны пажыццёвым абраннем у шэрагі Франклінскага інстытута (ЗША), нацыянальнай акадэміі навук і нацыянальнай інжынернай акадэміі (ЗША), Акадэміі навук Беларусі, Германіі, Карэі, Польшы, аптычнага таварыства (ЗША), Таварыства фізікі і тэхналогій паўправаднікоў Пакістана, ганаровым доктарам Санкт-Пецярбургскага гуманітарнага ўніверсітэта і шматлікіх іншых навуковых арганізацый.

Жарэс Іванавіч не парывае сувязяў з Беларуссю. Адна з глаў яго кнігі “Навука і грамадства” мае назву “Мая родная Беларусь”.

Алфёраў – аўтар больш за 500 навуковых прац, 3 манаграфій і 50 вынаходніцтваў.

АЎГУСЦІНОВІЧ ТАМАШ МАЦВЕЕВІЧ

(1809 г., мястэчка Крывічы, Віленская губерня – 13 ліпеня 1891 г., Свянцяны)

Тамаш Мацвеевіч Аўгусціновіч нарадзіўся ў беднай сялянскай сям’і прыгонных сялян. Вучыўся ў Свіслацкай семінарыі. Пад час вучобы зведаў шмат цяжкасцей і вымушаны быў карыстацца фальшывымі дакументамі, бо дзеці прыгонных сялян не маглі наведваць заняткі. У 1830 г. паступіў на медыцынскі факультэт Віленскага ўніверсітэта, які ў 1832 г. быў закрыты за актыўны ўдзел студэнтаў у паўстанні 1830–1831 гг. Медыцынскі факультэт перайменавалі ў Віленскую медыка-хірургічную акадэмію, якую Аўгусціновіч скончыў у 1835 г. з залатым медалём. Яшчэ ў час вучобы Тамаш Мацвеевіч напісаў вучэбны дапаможнік для студэнтаў “Хірургічныя інструменты”, у якім былі змешчаны каля 50-і табліц-ілюстрацый. Пасля заканчэння акадэміі ўлады, баючыся

рэвалюцыйнага духу выпускнікоў, не давалі яму магчымасці займацца навукай і накіравалі на ваенную службу ў якасці лекара бранскага палка стралкоў 7-й брыгады, дзе ён прабыў да 1842 г.

Выйшаўшы ў адстаўку, Тамаш Аўгусціновіч некаторы час працаваў на Палтаўшчыне, дзе вывучаў лекавыя расліны, апублікаваўшы трактат “Аб дзікарослых лекавых раслінах Палтаўскай губерні” (Кіеў, 1853 г.). У гады Крымскай вайны (1853–1856 гг.) быў замацаваны за артылерыйскай брыгадай. У 1857 г. прызначаны на пасаду курскага губернскага ўрача дзяржаўных маёмасцей. У траўні 1868 г. Тамаш Аўгусціновіч накіраваны санітарным інспектарам у Пермскую губерню. У студзені 1871 г. быў пераведзены ў Пецярбург.

У 1871–1872 гг. Тамашу Мацвеевічу было даручана вывучаць побыт пасяленцаў Сахаліна. Спусціўшыся па рацэ Амур у порт Дуэ, даследчык на працягу 9-і месяцаў збіраў розныя расліны, вёў дзённік, на аснове якога потым напісаў артыкул “Жыццё рускіх і іншанародцаў на востраве Сахалін” (1874 г.). Шмат месца там адведзена апісання карэнных жыхароў вострава – ніўхаў, орачаў і айнаў, прыведзены падрабязныя звесткі пра іх жыццё і побыт. У 1874 г. Тамаш Аўгусціновіч быў накіраваны ў Якуцію змагацца з заразнымі хваробамі. Ён аб'ездзіў Вілюйскую і Калымскую акругі, лячыў людзей, апісваў побыт абарыгенаў, збіраў лекавыя расліны. Тамаш Мацвеевіч быў першым вучоным-батанікам, які пранік у Сібір. Вынікам навуковай працы Аўгусціновіча стаў **гербарый з 40 тысяч відаў сібірскіх раслін**. Слава пра нашага земляка хутка разнеслася па гэтым краі. Да яго прывозілі хворых за сотні кіламетраў, верачы ў чудадзейнае лекарскае ўменне. У нарысе “Тры гады ў Паўночна-Усходняй Сібіры за Палярным кругам” (1880 г.) Аўгусціновіч апісаў суровае жыццё золаташукальнікаў на Лене і Віціме. Ён звярнуў увагу на працавітасць юкагіраў, сумленнасць чуванцаў, рахманы нораў амокаў, стараннасць эвенкаў.

Апошняю сваю паездку Тамаш Аўгусціновіч ажыццявіў у 1880 г., праплыўшы параходам з Адэсы праз Індыйскі і Ціхі акіяны зноў на Сахалін. У час падарожжа ён сабраў шмат узораў раслін, рыб, паўзуноў, насякомых. Гэту калекцыю Тамаш Аўгусціновіч перадаў у Пецярбург – у Галоўны батанічны сад і Батанічны сад Акадэміі навук. Для даследванняў Тамаша Мацвеевіча

Батанічны сад пры Пецярбургскай акадэміі навук

Аўгусціновіча характэрны канкрэтнасць, дакладнасць і лаканічнасць. Усе звесткі дэталёва датаваны, пазначаны месцы збору. Калекцыі нашага земляка склалі аснову для вывучэння расліннага свету Паўночна-Усходняй Азіі. Яны не страцілі навуковай каштоўнасці і ў наш час. Памёр Тамаш Мацвеевіч Аўгусціновіч у 1891 г. У яго гонар названы адзін з відаў асакі – *Carex Augustynowiczii* Meinsh і гара Сусанайскага храбта на Сахаліне.

БАРЫСЕВІЧ МІКАЛАЙ АЛЯКСАНДРАВІЧ

(21 верасня 1923 г., пас. Лучны Мост Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці –
25 кастрычніка 2015 г., Мінск)

Мікалай Аляксандравіч Барысевіч нарадзіўся ў пасёлку Лучны Мост Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям'і. У час Вялікай Айчыннай вайны быў падпольшчыкам, партызанам, затым служыў у артылерыйскіх частках, з якімі дайшоў да Берліна, быў узнагароджаны цэлым шэрагам ордэнаў і медалёў. Пасля заканчэння вайны Мікалай Аляксандравіч паступіў у Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, які пасляхова скончыў у 1950 г. У 1953 г. завяршыў навучанне ў аспірантуры Дзяржаўнага аптычнага інстытута імя С. І. Вавілава ў Ленінградзе, а ў 1954 г.

абараніў кандыдацкую дысертацыю.

З моманту заснавання Інстытута фізікі імя Барыса Іванавіча Сцяпанавы Акадэміі Навук БССР у 1955 г. працаваў там намеснікам дырэктара па навуковай рабоце. У студзені – траўні 1969 г. М. А. Барысевіч быў абраны віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук БССР. З 14 траўня 1969 г. па 4 сакавіка 1987 г. з'яўляўся прэзідэнтам Акадэміі навук БССР. Адначасова з 1957 г. быў загадчыкам Лабараторыі фізікі інфрачырвоных прамянёў, чытаў лекцыі ў БДУ. З 1987 г. таксама кіраваў Лабараторыяй фатонікі малекул Фізічнага інстытута імя П. Н. Лебедзева АН СССР.

З 1992 г. Мікалай Аляксандравіч быў ганаровым прэзідэнтам НАН Беларусі. Апрача таго, у 1969–1987 гг. быў галоўным рэдактарам часопіса “Даклады Акадэміі навук БССР”, а з 1994 г. – галоўным рэдактарам “Часопіса прыкладной спектраскапіі”. Актыўна ўдзельнічаў у грамадска-палітычным жыцці рэспублікі. Быў абраны дэпутатам Савета Нацыянальнасцяў Вярхоўнага Савета СССР 8–11 склікання (1969 –1989 гг.) ад Беларускай ССР.

Пад кіраўніцтвам М. А. Барысевіча абаронена больш за 40 кандыдацкіх дысертацый, 11 яго вучняў сталі дактарамі навук, у тым ліку два – акадэмікамі НАН Беларусі.

Навуковыя працы Барысевіча прысвечаны пытанням малекулярнай спектраскапіі, люмінесцэнцыі, квантавай электронікі, інфрачырвонай тэхнікі. Ім былі эксперыментальна вывучана і пабудавана тэорыя люмінесцэнцыі шмататамных малекул ў газавай фазе. У прыватнасці, была створана статыстычная тэорыя фотафізічных працэсаў у складаных малекулах, якая ўлічвае унутры- і міжмалекулярнае ўзаемадзеянні; дзякуючы ўвядзенню новых параметраў малекул і распрацоўцы метадаў іх вымярэння ўдалося істотна

павысіць магчымасці спектраскапіі; быў адкрыты «эфект стабілізацыі-лабізацыі электронна-узбуджаных малекул староннімі газамі».

Барысевіч **атрымаў універсальныя суадносіны паміж спектральнымі параметрамі складаных малекул, распрацаваў аптычныя метады вымярэння тэмпературы малекул, выявіў запаволеную флуарэсцэнцыю пры тэрмічным узбуджэнні**. У 1980 г. за стварэнне новага навуковага напрамку (спектраскапія свабодных складаных малекул) Н. А. Барысевічу была прысуджана Ленінская прэмія.

Даследаванні малекул у парах і звышгукавых струменях пры тэмпературы ў некалькі кельвінаў, праведзеныя Барысевічам, даказалі існаванне палярызаваанай люмінесцэнцыі складаных малекул, дазволілі распрацаваць шэраг палярызацыйна аналітычных метадаў. Узбуджэнне малекул можа ажыццяўляцца як аптычным чынам (у стацыянарным і імпульсным рэжымах), так і пры дапамозе электронных пучкоў, у тым ліку з вылучаным напрамкам распаўсюду. За працы ў гэтым кірунку ў 1998 г. Н. А. Барысевічу была прысуджана Дзяржаўная прэмія Рэспублікі Беларусь.

Шэраг работ Барысевіча (сумесна з вучнямі) прысвечаны вывучэнню працэсаў, звязаных з фотафізікай і фотахіміяй складаных малекул. Гэта дазволіла вывучаць дынаміку структурных змяненняў шмататамных малекул, у тым ліку біялагічна важных, і свабодных радыкалаў, стварыць метады аналізу іх будовы.

Работы Барысевіча дазволілі вырашыць праблему спектральнай фільтрацыі інфрачырвонага выпраменьвання, стварыць новыя дысперсійныя фільтры для дыяпазону даўжынь хваляў 4–100 мкм, укараніць іх у серыйную вытворчасць. Дзейнасць у гэтым накірунку была ўдастоена Дзяржаўнай прэміі СССР у 1973 г., якую Барысевіч падзяліў са сваім вучнем В. Г. Верашчагіным.

Знак дзяржаўнай прэміі СССР

У галіне фізікі лазераў Барысевіч правёў унікальныя даследаванні, паказаўшы на **магчымасць генерацыі раствораў складаных арганічных малекул і адзначыўшы магчымасць перабудоўваць частату выпраменьвання такой сістэмы**. У лабараторыі Барысевіча была рэалізаваная генерацыя святла парамі складаных малекул, створаны новы тып лазера з частатой, якая магла перабудоўвацца. З дапамогай гэтага лазера былі атрыманы нана- і пікасекундныя імпульсы выпраменьвання, якія могуць быць выкарыстаны для вывучэння ўласцівасцяў складаных малекул.

Мікалай Аляксандравіч Барысевіч з'яўляўся замежным членам Чэхаславацкай акадэміі навук (1977 г.), Славенскай акадэміі навук і мастацтваў (1981 г.), членам Расійскай акадэміі навук (1991 г.), сапраўдным членам Еўрапейскай акадэміі навук, мастацтваў і славеснасці (1991 г.), ганаровым доктарам прыродазнаўчых навук Енскага ўніверсітэта імя Ф. Шылера (1983 г.).

БІРЫЧ ТАЦЦЯНА ВАСІЛЬЕЎНА

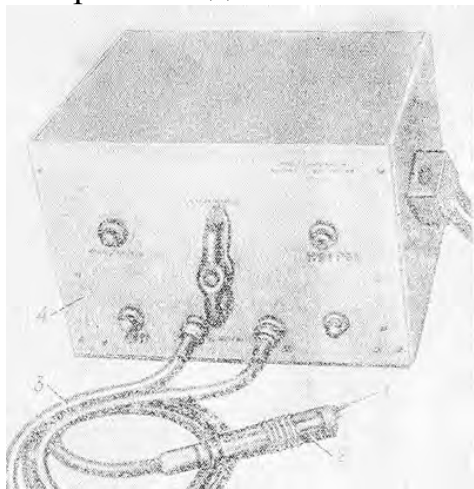
(11 студзеня 1905 г., в. Лошніца Барысаўскага раёна Мінскай вобласці –
26 лютага 1993 г., Мінск)

Таццяна Васільеўна Бірыч нарадзілася ў вёсцы Лошніца Барысаўскага раёна. У 1928 г. скончыла медыцынскі факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. У 1928–1938 гг. Таццяна Васільеўна працавала спачатку ардынатарам, затым – асістэнтам, а ў 1939–1941 гг. – дацэнтам кафедры Мінскага медыцынскага інстытута. У 1941–1944 гг. з’яўлялася дацэнтам Саратаўскага медыцынскага інстытута, кансультантам, начальнікам аддзялення вачэй эвакашпіталю. У 1944–1945 гг. Т. В. Бірыч была загадчыкам кафедры Саратаўскага, а ў 1945–1985 гг. – Мінскага медыцынскага інстытута. З 1948 г. Таццяна Бірыч – галоўны афтальмолаг Міністэрства аховы здароўя БССР. У гэтым жа годзе стала прафесарам і доктарам медыцынскіх навук, атрымала званне заслужаны ўрач БССР. Таццяна Васільеўна прымала актыўны ўдзел не толькі ў навуковым, але і ў грамадскім жыцці. У 1963–1967 гг. яна была дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, намеснікам Старшыні Вярхоўнага Савета БССР.

У 1972 г. Т. В. Бірыч абрана членам-карэспандэнтам Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Праз два гады была ўзнагароджана ганаровым званнем Герой Сацыялістычнай Працы.

Асноўныя навуковыя працы Таццяны Васільеўны палягалі ў галіне аксігенатэрапіі хвароб вачэй, лячэння сухотаў і апёкаў вачэй, выдалення катаракты з дапамогай нізкіх тэмператур, вывучэння кровазліцця ў сятчатку ў нованароджаных пры нармальных і паталагічных родах. **Упершыню ў Савецкім Саюзе ў 1961 г. Т. В. Бірыч выкарыстала метады крыяхірургіі пры захворваннях вачэй.**

Тэрмаэлектрычны крыяэкстрактар
катаракты

Таццяна Бірыч – аўтар больш за 230 навуковых прац, сярод іх вылучаюцца чатыры манаграфіі: “Оксигенотерапия в офтальмологии”, “Изменение глазного дна у новорожденных при нормальных и патологических родах”, “Ожоги глаз”, “Применение низких температур в офтальмологии”.

Таццяна Васільеўна ўзнагароджана ордэнамі Леніна (1974 г.), Працоўнага Чырвонага Сцяга (1949 г., 1960 г.), медалямі. Ганаровы грамадзянін горада Мінска (1987).

БРУК ІСААК СЯМЁНАВІЧ

(8 лістапада 1902 г., Мінск – 6 кастрычніка 1974 г., Масква)

Ісаак Сямёнавіч Брук нарадзіўся 8 лістапада 1902 г. у Мінску. Бацька яго быў служачым тытунёвай фабрыкі. Пасля заканчэння рэальнага вучылішча Ісаак Сямёнавіч паступіў у Маскоўскі тэхнічны ўніверсітэт імя М. Э. Баўмана на электратэхнічны факультэт.

Ужо ў студэнцкія гады І. С. Брук стаў рэгулярна праводзіць навуковыя даследаванні, напісаў дыплом па спосабам рэгулявання асінхронных рухавікоў. Пасля смерці ў 1925 г. універсітэт, Ісаак Сямёнавіч пачаў працаваць ва Усесаюзным Электратэхнічным інстытуце імя У. І. Леніна, займаўся стварэннем серыі асінхронных рухавікоў.

У пачатку 1930-х гг. Ісаак Брук кіраваў працай па будаўніцтве электрычных машын на Харкаўскім электратэхнічным заводзе.

У 1935 г. І. С. Брук вярнуўся ў Маскву. Ён атрымаў накіраванне ў Энергетычны інстытут Акадэміі навук СССР, дзе ім была арганізавана Лабараторыя Электрасістэм. Там жа стаў праводзіць даследаванні разліку рэжымаў энергетычных сістэм. Ісаакам Сямёнавічам была створана аналагавая вылічальная машына. Па выніках работ у 1936 г. без абароны дысертацыі Брук атрымаў навуковую ступень кандыдата тэхнічных навук. У гэтым жа годзе вучоны абараніў і доктарскую дысертацыю па тэме “Прадольная кампенсация ліній электраперадач”.

У 1939 г. на пасяджэнні Прэзідыума Акадэміі навук СССР І. С. Брук выступіў з дакладам, у якім распавёў аб механічным інтэгратары для вырашэння дыферэнцыяльных ураўненняў, які быў створаны пад яго кіраўніцтвам.

У гады Вялікай Айчыннай вайны І. С. Брук займаўся даследаваннямі ў галіне электраэнергетыкі, а таксама працаваў над сістэмамі кіравання зенітным агнём. Ім быў вынайздзены сінхранізатар авіяцыйнай гарматы, якая страляе праз прапелер самалёта.

У 1947 г. Ісаак Сямёнавіч стаў сапраўдным членам Акадэміі артылерыйскіх навук.

Пасля вайны Брук кіраваў даследаваннямі статыстычнай устойлівасці энергасістэм, працаваў па стварэнні апаратуры рэгулявання частаты і актыўнай магутнасці для найбуйнейшых электрастанцый краіны. Пад яго кіраўніцтвам быў створаны электронны дыферэнцыяльны аналізатар ЭДА, які даваў магчымасць інтэграваць ураўненні да 20-га парадку.

4 снежня 1948 г. Дзяржаўны камітэт Савета міністраў СССР па ўкараненні перадавой тэхнікі ў народную гаспадарку зарэгістраваў за нумарам 10475 **вынаходніцтва І. С. Брукам і Б. І. Рамеевым лічбавай электроннай вылічальнай машыны.**

У пачатку 50-х гг. XX ст. Брук кіраваў стварэннем малагабарытнай электроннай аўтаматычнай лічбавай машыны М-1. Прылада была запушчана ў работу ў 1952 г. Гэтая машына мела велізарнае значэнне для развіцця айчынай вылічальнай тэхнікі. У ёй была ажыццёўлена двухадрасная сістэма каманд замест трохадраснай. Кіраванне машыны ажыццяўлялася на аснове паўправадніковых дыёдаў. У якасці элементаў аператыўнай памяці ўжываліся электронна-прамянёвыя трубка ад звычайных асцылографаў.

У 1952 г. пад кіраўніцтвам Брука была распрацавана больш дасканалая машына М-2, на якой сталі праводзіцца разлікі для Інстытута атамнай энергіі, канструктарскага бюро акадэміка С. П. Каралёва, Інстытута тэарэтычнай і эксперыментальнай фізікі Акадэміі навук СССР, Інстытута праблем механікі Акадэміі навук СССР і некаторых іншых арганізацый.

У сярэдзіне 1950-х гг. М-2 была ўдасканалена увядзеннем прылады аператыўнай памяці на ферытавых стрыжнях з пашырэннем ёмістасці памяці. Для запамінання вобласці памяці ў дадзены момант часу быў уведзены спецыяльны рэгістр. Таксама вынаходнік дадаў спецыяльную аперацыю змены

Першая савецкая ЭВМ, створаная І.С. Брукам у 1948 г.

змесціва гэтага рэгістра. У 1955–1956 гг. І. С. Брук на аснове атрыманага вопыту па стварэнні М-1 і М-2 стварыў канцэпцыю малых ЭВМ. Праз некаторы час была створана М-3, якая аперавала 30-разраднымі дваічнымі лікамі з фіксаванай кропкай, мела двухадрасны фармат каманд, памяць ёмістасцю 2048 лікаў на магнітным барабане, а таксама прадукцыйнасцю да 30 аперацый у секунду. У новай машыне была рэалізаваная сфармуляваная Брукам канцэпцыя малагабарытных ЭВМ.

У 1957 г. для распрацоўкі тэорыі, прынцыпаў пабудовы і прымянення спецыялізаваных вылічальных машын быў створаны Інстытут электронных кіруемых машын Акадэміі навук СССР. Яго дырэктарам быў прызначаны Брук.

У гэтым жа годзе пачалася праца над стварэннем ЭВМ для радыёлакацыйнай станцыі – М-4. У дадзеным прыкладзе **ўпершыню быў ажыццёўлены падзел унутранай памяці на аператыўную**

памяць дадзеных і ПЗУ праграм і канстант, выкарыстоўваліся

спецпрацэсары для ўводу-высновы. Прылада працавала хутчэй папярэдніх. М-4 апынулася першай машынай, якая была зроблена на больш дасканалай элементнай базе – паўправадніковых транзістарах.

Неўзабаве ўбачыла свет наступная, больш дасканалая, мультыпраграмавая вылічальная машына М-5. Прылада магла працаваць адначасова з некалькімі праграмамі. Прадукцыйнасць складала 50 тыс. аперацый у секунду. Для гэтай машыны былі прадугледжаны стандартныя падпраграмы: сарціроўка па Рычардсу, знаходжанне ўласных лічбаў сіметрычнай матрыцы метадам фон Неймана, рашэнне сістэм алгебраічных ураўненняў па метаду Гаўса, аперацыі над матрыцамі і вектарамі, лінейная і квадратычная інтэрпаляцыя, вылічэнне элементарных функцый і інш. Адзін экзэмпляр ядра машыны М-5 быў зроблены на мінскім заводзе імя Серго Арджанікідзе.

Брук стаў распрацоўваць магчымасць выкарыстання малых ЭВМ у якасці кіруемых машын. Ён задумваўся пра тое, што ЭВМ можна выкарыстоўваць не толькі для матэматычных, тэхнічных, фізічных разлікаў, але і для вырашэння задач кіравання тэхналагічнымі аб'ектамі і эканамічнымі працэсамі.

У канцы 1950-х гг. Брук зацікавілі пытанні эканомікі. Ён стаў задумвацца над выкарыстаннем ЭВМ для вырашэння эканамічных задач. Брук заяўляў пра тое, што ў эканоміцы не павінна быць стратных галін, што пры правядзенні эканамічнай рэформы трэба звяртаць увагу на перагляд коштаў.

Эканамічныя прапановы, выказваемыя Брукам, не прыйшліся па душы чыноўнікам. У выніку гэтага ён быў вымушаны сысці з пасады дырэктара Інстытута электронных кіруемых машын.

Пасля выхаду на пенсію Брук застаўся навуковым кансультантам у інстытуце. Ім было зроблена мноства рэкамендацый па выбары рашэнняў для сродкаў электронна-вылічальнай тэхнікі.

За сваё жыццё Ісаак Сямёнавіч апублікаваў каля 100 навуковых прац. Сярод іх: “Аб устойлівасці электрычных сістэм”, “Аўтаматычная лічбавая вылічальная машына”, “Аўтаматычнае размеркаванне актыўных нагрузак у электрычнай сістэме”, “Асінхронны пуск сінхронных рухавікоў”, “Машына для выпрабавання турбінных дыскаў” і інш. Ісаак Сямёнавіч атрымаў каля 50 аўтарскіх пасведчанняў на вынаходніцтвы, з іх 16 – за апошнія 5 гадоў жыцця. Акрамя таго, Брук быў узнагароджаны чатырма ордэнамі Працоўнага Чырвонага сцяга і некалькімі медалямі СССР за заслугі ў галіне айчыннай навукі і тэхнікі. Сярод яго вучняў былі вядомыя канструктары вылічальнай тэхнікі М. А. Карцаў, Б. І. Навумаў, Г. П. Лапата і іншыя.

Ісаак Сямёнавіч Брук памёр 6 кастрычніка 1974 года. Ён быў пахаваны ў Маскве.

БРУК САЛАМОН ІЛЫЧ

(3 лютага 1920 г., Рагачоў – 6 ліпеня 1995 г., Ашдод, Ізраіль)

Брук Саламон Ілыч нарадзіўся ў 1920 г. у Рагачове ў беднай яўрэйскай сям'і. Бацька Саламона быў рамеснікам (шыў шапкі). У 1937 г. Саламон Ілыч датэрмінова скончыў беларускую школу на выдатна. У гэтым жа годзе С. І. Брук паступіў у Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя М. Л. Ламаносава на географічны факультэт. Удзельнічаў у Вялікай Айчыннай вайне, быў начальнікам разведкі артылерыі кавалерыйскай дывізіі, узнагароджаны чатырма ордэнамі і адным медалём. Пасля дэмабілізацыі ў 1946 г. працягваў вучобу ва ўніверсітэце, які скончыў у 1947 г.

Адразу ў 1947 г. Саламон Ілыч трапіць у аспірантуру не змог, паколькі быў яўрэем, а першае пасляваеннае дзесяцігоддзе ў СССР актыўна праводзілася палітыка антысемітызму. Прышлося ўладкавацца на працу ў Гідраэнергапраэкт і завочна вучыцца ў аспірантуры. У кандыдацкай дысертацыі, абароненай у 1950 г., узняў праблему стратаў пры будаўніцтве водасховішч. Дзякуючы намаганням Брука С.І., быў адкладзены праект будаўніцтва сямі гідраэлектрастанцый, у выніку рэалізацыі якога была б затоплена пойма р. Ака, што прывяло б да вельмі негатыўных наступстваў.

У 1953–1958 гг. Брук С. І. працаваў малодшым навуковым супрацоўнікам, у 1958–1963 гг. старэйшым навуковым супрацоўнікам, у 1963–1968 гг. намеснікам дырэктара Інстытута этнаграфіі імя М. М. Міклуха-Маклая. У 1965 г. атрымаў ступень доктара географічных навук. У канцы 80-х гг. быў

Інстытут этнаграфіі імя М.М. Міклуха-Маклая ў Маскве

навуковым саветнікам Інстытута этнаграфіі, а таксама з'яўляўся галоўным навуковым кансультантам Цэнтральнага статыстычнага ўпраўлення СССР па пытаннях уліку нацыянальнага складу пры правядзенні перапісу насельніцтва краіны.

Саламон Ілыч з'яўляецца адным з заснавальнікаў

савецкай школы этнічнай географіі. Ён распрацаваў новыя метады

этнічнага картаграфавання, адыграў вядучую ролю ў стварэнні фундаментальных прац: “Численность и расселение народов мира” (1962 г.), «Атлас народов мира» (1964 г.), «Народы мира: Историко-этнографический справочник» (1988 г.) і «Народы России: Энциклопедия» (1994 г.).

Да бяспрэчных заслуг Брука С. І. неабходна аднесці і размяшчэнне на этнаграфічных картах СССР дэпартаваных пасля Вялікай Айчыннай вайны народаў: крымскіх татар, немцаў, чачэнцаў і інш. Па ўспамінах навукоўца, з картай 1961 г. крымскія татары хадзілі на прыём да старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР Анастаса Мікаяна, патрабуючы ўласнага прызнання.

Брук С. І. быў узнагароджаны Дзяржаўнай прэміяй СССР (1987 г.) і дзяржаўнай прэміяй Расіі (2001 г., пасмяротна).

ВАЛАСОВІЧ КАНСТАНЦІН АДАМАВІЧ

(2 чэрвеня 1869 г., вёска Ёдчыцы, Слуцкі павет, Мінская губерня – 25 верасня 1919 г., чыгуначная станцыя Бяспалаўка пад Харкавам)

Канстанцін Адамавіч Валасовіч нарадзіўся ў шматдзетнай сям’і праваслаўнага святара (былога ўніяцкага святара), дзе было шасцёра дзяцей (тры сыны і тры дачкі). Маці паходзіла са шляхціцаў Лісоўскіх.

Канстанцін Адамавіч вучыўся ў Мінскай духоўнай семінарыі, але курсу навучання не скончыў (паводле іншых звестак скончыў духоўную семінарыю і паспеў папрацаваць псаломшчыкам у Бабруйскім і Навагрудскім паветах Мінскай губерні, дзе далучыўся да гуртка “Народнай волі”).

Пасля таго, як К. А. Валасовіч здаў іспыты на атэстат сталасці, то паступіў на факультэт прыродазнаўчых навук Варшаўскага ўніверсітэта. Здольны юнак цікавіўся геалогіяй і хіміяй. Там жа далучыўся да сацыял-дэмакратычнай групы Іваніцкага-Пескіна. У 1892 г. скончыў Варшаўскі ўніверсітэт. За якасную даследчыцкую работу Валасовічу прапанавалі працу ў Санкт-Пецярбурзе і ён пачаў працаваць у хімічнай лабараторыі пры Акадэміі навук, а потым у Лясным інстытуце. Таксама зрабіўся хатнім настаўнікам і даваў прыватныя ўрокі ў доме А. В. Стэнбак-Фермара, якому належала амаль палова Уралу. Пры гэтым Канстанцін Адамавіч захоўваў шмат нелегальнай рэвалюцыйнай літаратуры і час ад часу займаўся яе распаўсюджваннем.

Аднак ў 1894 г. паліцыя правяла масавыя арышты сяброў варшаўскіх рэвалюцыйных арганізацый. Усплыло і імя Валасовіча. Ён быў арыштаваны і

зняволены ў Петрапаўлаўскую крэпасць, а потым перавезены ў Варшаўскую цытадэль.

У 1895 г. К. А. Валасовіча саслалі ў Архангельскую губерню на 5 гадоў.

У студзені – сакавіку 1897 г., падчас сваёй ссылкі, ён выязджаў у Вялікамікалаеўскую, Ліпоўскую і Вусцьпадзенгскую воласці, вывучаў там

Від з акваторыі Вялікай Нявы на Петрапаўлаўскую крэпасць

смалакурную справу. У лютым 1898 г. працягваў гэта даследаванне ва Усцьваскай воласці. Валасовіч вёў навуковыя даследаванні на Муд'южскім маяку, удзельнічаў у геалагічных даследаваннях на Паўночнай Дзвіне і ў Кемскім уездзе. У кастрычніку 1898 г. праектаваў каніфольна-тарпатынавы завод у Вараўінскай абшчыне Архангельскага уезда.

На час ссылкі Валасовіча якраз у Архангельскай губерні апынулася экспедыцыя, якую ўзначальваў прафэсар В. Амаліцкі. Пад ягоным кіраўніцтвам Валасовіч вывучаў геалагічную структуру берагоў Паўночнай Дзвіны, і ад Заалагічнага музея даследваў жывёльны свет Белага мора.

У 1900 г. Канстанцін Адамавіч атрымаў прапанову Акадэміі Навук прыняць удзел у Рускай Палярнай экспедыцыі Э. В. Толя на Новасібірскія астравы, якая шукала там легендарную зямлю Саннікава. У задачу Валасовіча ўваходзіла кіраўніцтва дапаможнай партыяй, якая займалася ўладкаваннем харчовых складоў на выпадак гібелі судна палярнай экспедыцыі. Адначасова з арганізацыяй дапаможнай працы Валасовіч праводзіў вельмі каштоўныя даследаванні, сабраўшы багатыя калекцыі ўзораў геалагічных парод.

У 1907 г. Валасовіч вёў геалагічныя пошукі на Хараўлахскім хрыбце на Таймыры, у 1908 г. кіраваў экспедыцыяй, якая займалася раскопкамі маманта ў Якуціі на рацэ Санга-Юрэх. У 1909 г. ён узначаліў заходні, Лена-калымскі, атрад экспедыцыі геолага І. П. Талмачова, у галоўную задачу якога ўваходзіла здымка марскога берага паміж рэкамі Лена і Калыма. Атрад Валасовіча дамогся бліскучых вынікаў, за паўгода правёўшы тапаграфічную здымку больш за дзве тысячы кіламетраў арктычнага ўзбярэжжа. Акрамя таго, былі атрыманы найкаштоўнейшыя метэаралагічныя, гідралагічныя і геалагічныя матэрыялы. На жаль, матэрыялы экспедыцыі былі апублікаваныя толькі ў 1930 г.

У 1909–1910 гг. Валасовіч займаўся раскопкамі мамантаў на востраве Вялікі Ляхоўскі. Нарэшце, у 1910 г. быў знойдзены амаль поўны шкілет, скура, чатыры ступні, цэлы бівень вагою каля двух пудоў і левае вуха маманта. У справаздачы адзначалася: “Скуры дастаткова для прыгатавання чучала жывёлы, а яе захаванасць намнога лепшая ўсіх здабытых да гэтага часу мамантаў, што

захоўваюцца ў Акадэміі навук”. Але, як аказалася, праблемы з дагістарычным волатам толькі пачаліся...

Знаходку перавезлі на мацярык, потым чыгункай адправілі ў Пецярбург. На ўсё гэта былі неабходны вялікія грошы. Давялося браць пазыкі. А мамант патрабаваў новых выдаткаў: на абсталяванне спецыяльнага ледніка для захоўвання; пярвічную апрацоўку; працу кваліфікаванага памочніка-прэпаратара (асноўную частку работы К. А. Валасовіч выконваў сам). Час ішоў, крэдыторы ўжо пагражалі судом, а грошы так і не з’явіліся. Акадэмія навук не жадала несці “лішнія” траты і адмаўлялася выкупляць унікальны экспанат. Жадаючы ўратаваць каштоўную знаходку, вучоны прапанаваў маманта аднаму з амерыканскіх музеяў, але, праўдападобна, не знайшоў паразумення на контцы.

І толькі адзін чалавек з грашыма зацікавіўся Ляховіскім мамантам – граф А. Стэнбок-Фермар – адзін з самых багатых людзей Санкт-Пецярбурга. Калісьці К. Валасовіч даваў яму хатнія ўрокі. Вучань захаваў да настаўніка самыя прыязныя адносіны, фінансаваў некаторыя даследаванні, часткова аплаціў перавозку маманта. І нарэшце прапанаваў выкупіць яго за вялікую суму, якая дазваляла разлічыцца з крэдытарамі і давала сродкі для далейшых даследаванняў. Не маючы выбару, вучоны пагадзіўся. Неўзабаве граф А. Стэнбок-Фермар падараваў свой набытак Парыжскаму музею палеанталогіі.

У 1912 г. Валасовіч быў звольнены з міністэрства народнай асветы, у якім ён лічыўся з 1900 г., з фармулёўкай “па хатніх абставінах”. Хутчэй за ўсё, гэта было звязана са станам здароўя, слабасць якога выявілася яшчэ ў экспедыцыі Толя. У апошнія гады ў яго развіліся сухоты, і ён ужо не быў у стане працаваць на поўначы.

Перад рэвалюцыяй К. Валасовіч служыў у Міністэрстве земляробства. Займаўся вывучэннем геалагічных умоў будаўніцтва Архангельскага порта. Пры гэтым ён не страціў сувязі з радзімай. У 1911–1913 гг. выбіраўся галосным (дэпутатам) Слуцкага павятовага земскага сходу (умоўна яго можна параўнаць з Саветам народных дэпутатаў).

Пасля рэвалюцыі К. А. Валасовіч трапіў на Каўказ. Ён пераехаў у Есентукі, дзе яго жонка працавала ўрачом. К. А. Валасовіч прапанаваў сваю кандыдатуру ў Паўночна-Каўказскі політэхнічны інстытут для чытання лекцый па хіміі. Жыццё яго перапынілася з-за недарэчнай выпадковасці – Канстанцін Адамавіч загінуў у чыгуначнай катастрофе пад Харкавам.

Імем Канстанціна Адамавіча Валасовіча названы:

- *Sinuplicorhynchia wollosowitschi* – клас замкавых брахіяпад, трыяс Паўночнага Усходу Сібіры;
- *Inoceramus vollosowitschi* – клас двухстворкавых малюскаў, сярэдняя юра Паўночнай Сібіры;
- *Picea Wollosowicyi* – выкапнёвая елка на рацэ Амалой;
- Мыс Валасовіча – на паўночна-ўсходнім узбярэжжы выспы Кастрычніцкая рэвалюцыя Арыпелагу Паўночная Зямля;
- Выспа Валасовіча ў арыпелагу Паўночная Зямля;

— Рэчка Валасовіча — на поўначы выспы Кацельная архіпелагу Новасібірскія астравы.

ГАРЭЦКІ ГАЎРЫЛА ІВАНАВІЧ

(28 красавіка 1900 г., вёска Малая Багацькаўка Мсціслаўскага павета
Магілёўскай губерні — 20 лістапада 1988 г., Мінск)

Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі нарадзіўся 28 сакавіка 1900 г. у сялянскай сям'і. Адзіны з пяці дзяцей атрымаў вышэйшую адукацыю. Пасля вучобы ў школе, земскім і двухкласным вучылішчах у 1914 г. Гаўрыла Іванавіч паступіў у Гора-Горацкае каморніцка-агранамічнае вучылішча, якое закончыў у 1919 г. Пэўны час працаваў ва Уфімскім губземадзеле (каморнікам-аграномам) і вучыўся ва Уфімскім інстытуце народнай адукацыі (1919–1920 гг.). У 1920 г. Г. І. Гарэцкі паступіў на эканамічны факультэт Ціміразеўскай (тады Пятроўскай) сельскагаспадарчай акадэміі ў Маскве, якую закончыў у 1924 г., атрымаўшы спецыяльнасць «аграном». Двойчы арыштоўваўся ДПУ (1920 г. і 1922 г.).

У 1925 г. з сям'ёй пераязджае ў Беларусь, у Горкі, дзе працуе дацэнтам, загадчыкам кафедры сельскагаспадарчай эканоміі і эканамічнай геаграфіі ў Беларускай дзяржаўнай акадэміі сельскай гаспадаркі (да 1927 г.). З 1925 г. — член Інстытута беларускай культуры, з 1927 г. — член Прэзідыума і Навуковай Рады гэтай установы. У 1926 годзе Інстытут беларускай культуры накіроўвае Г. Гарэцкага ў камандзіроўку ў Германію, Польшчу і Данію.

У 1927 г. Г. Гарэцкага прызначаюць дырэктарам новага Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі пры Савеце Народных Камісараў БССР. На гэтай пасадзе ён займаўся арганізацыяй сельскагаспадарчай навукі і практыкі. Летам 1927 г. Гарэцкі зноў едзе ў камандзіроўку ў Польшчу і Германію. У канцы 1928 г. 28-гадовага дырэктара інстытута выбіраюць правадзейным членам Беларускай акадэміі навук, у якую рэарганізавалі Інбелкульт. Ён быў самым маладым сярод акадэмікаў-заснавальнікаў акадэміі і застаецца дагэтуль наймаладзейшым сярод абраных акадэмікаў.

24 ліпеня 1930 года Г. Гарэцкі арыштаваны ДПУ БССР па справе «Працоўнай сялянскай партыі». 6 снежня таго ж году пазбаўлены звання

акадэміка. Асуджаны паводле пастановы калегіі АДПУ СССР 30 мая 1931 як кіраўнік контррэвалюцыйнай арганізацыі “Працоўная сялянская партыя” да вышэйшай меры пакарання. 6 чэрвеня 1931 г. прысуд заменены на 10 гадоў папраўча-прафілактычнай калоніі. Этапаваны ў Беларуска-Балтыйскі лагер НКУС Карэла-Фінскай АССР. Вызвалены датэрмінова 5 кастрычніка 1934 г. Гаўрыла Іванавіч быў зноў арыштаваны ў кастрычніку 1937 г., праз тры месяцы вызвалены. У 1938 годзе ён арыштаваны яшчэ раз. 8 траўня 1938 г. асуджаны да расстрэлу. Больш за год ён прабыў у турме, але застаўся жывым.

Гаўрыла Гарэцкі ў ГУЛАГу трапіў у Беларуска-Балтыйскі камбінат НКУС (пас. Мядзведжая Гара ў Карэліі), дзе ў 1931–1939 г. працаваў навуковым супрацоўнікам і інжынерам-геолагам на ўзвядзенні Беларуска-Балтыйскага канала і звязаных з ім гідратэхнічных збудаванняў, такіх як Туломская ГЭС, Рыбінскі гідравузел Валгабуда і інш. У 1939–1942 г. ён – галоўны геолаг у сістэме Галоўпрамбуда і Наркамата абароны НКУС (у прыватнасці, у 1939–1940 г. – галоўны геолаг Салікамскага гідравузла НКУС), з 1942 г. – у арганізацыях Гідрапраекта НКУС, дзе працаваў па 1968 г. на пасадах ад галоўнага геолага да намесніка начальніка аддзела і галоўнага спецыяліста аддзела інжынернай геалогіі (г. Дзедаўск Маскоўскай вобласці), пазней – галоўным кансультантам (да 1973 г.).

У часы вайны Гаўрыла Іванавіч працаваў на ўзвядзенні абарончых збудаванняў. Пасля ўдзельнічаў у геолага-інжынерных экспедыцыях і будоўлях амаль усіх найбуйнейшых ГЭС у еўрапейскай частцы Расіі і Украіны (Горкаўская, Куйбышаўская, Саратаўская, Канеўская, Кахоўская, Цымлянская і інш.), каналаў (Волга-Данскі, Сальскі, Азоўскі і інш.), вадасховішчаў, абвадняльных, арашальных і шлюзавых сістэм.

Галоўны будынак Акадэміі навук Беларусі

У 1954 г. пастановай Прэзідыума ВС СССР з Г. Гарэцкага знятая судзімасць, а 22 красавіка 1958 г. ён рэабілітаваны ваенным трыбуналам БВА і яго справа за адсутнасцю складу злачынства спынена. У званні акадэміка АН БССР быў адноўлены 28 верасня 1965 года. У 1966–1969 г. працаваў па сумяшчальніцтве старшым навуковым супрацоўнікам Лабараторыі геахімічных праблем АН БССР. На сталае пражыванне і пастаянную працу ў Беларусь здолеў вярнуцца з сям'ёй толькі ў 1969 г., на пасаду загадчыка сектара палеагеаграфіі і антрапагенавага перыяду Лабараторыі геахімічных праблем АН БССР (з 1970 г. Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР). У 1971–1985 г. працаваў загадчыкам аддзела палеагеаграфіі антрапагену гэтага інстытута (з 1973 г. – аддзел, з 1978 г. – лабараторыя геалогіі і палеапатамалогіі антрапагену), у 1985–1988 гадах – кансультант ІГіГ АН БССР.

Навуковыя даследаванні Г. І. Гарэцкага былі прысвечаны эканамічнай геаграфіі, геалогіі антрапагену, інжынернай геалогіі і інш. У 1926 годзе выйшлі з друку яго даследаванні аб народным (нацыянальным) прыбытку Беларусі, а таксама аб сельскай гаспадарцы і насельніцтве Гомельскай губерні (апошнія паспрыялі вырашэнню пытання аб уключэнні Гомельшчыны ў склад БССР). У працы аб нацыянальным прыбытку Беларусі (1927 г.) Гаўрыла Іванавіч паказаў, як можна зрабіць яе заможнай краінай з рацыянальна арганізаванай прыбыткавай сельскай гаспадаркай накіраванай на развіццё ў гэтых адносінах Даніі, прыродныя ўмовы якой (глебы, клімат) падобныя да беларускіх. Ён напісаў кніжку «Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы» (1928 г.).

За час працы ў Гідрапраекце Г. Гарэцкі стаў аўтарытэтным інжынерам-геолагам і геолагам-чацвярцічнікам. З 1948 г. – член Бюро, а ў 1967–1983 г. – старшыня Камісіі АН СССР па вывучэнні чацвярцічнага перыяду і савецкай секцыі INQUA. Ён закладзены асновы новай у СССР галіны ведаў – палеапатамалогіі, вучэння аб старажытных рэках, адклады якіх ён вывучаў пры будаўніцтве гідратэхнічных аб'ектаў і апісаў у грунтоўных манаграфіях аб алювіі вялікіх антрапагенавых прарэк Рускай раўніны (1964 г.), аб фарміраванні даліны ракі Волгі ў антрапагене (1966 г.). Г. Гарэцкі супрацоўнічаў з геолагамі-чацвярцічнікамі, палеантолагамі, археолагамі і іншымі спецыялістамі ў СССР, каб апрацаваць і ўсебакова вывучыць зборы палявых даследаванняў, якія ён праводзіў пры геолага-інжынерных вышуканнях. Паводле багатага матэрыялу, сабранага на Кольскім паўвостраве, у 1945 годзе абараніў кандыдацкую, а праз год – аб неагенавых і чацвярцічных адкладах Сярэдняй Камы – доктарскую дысертацыю.

Гаўрыла Іванавіч напісаў больш за 80 навуковых артыкулаў па палеапатамалогіі і чацвярцічнай геалогіі Беларусі і выдаў манаграфіі «Аллювиальная летопись великого Пра-Днепра» (М., 1970 г.), «Особенности палеопотамологии ледниковых областей (на примере Белорусского Понеманья)» (Мн., 1980 г.) і «Палеопотамологические эскизы Палео-Дона и Пра-Дона» (Мн., 1982 г.).

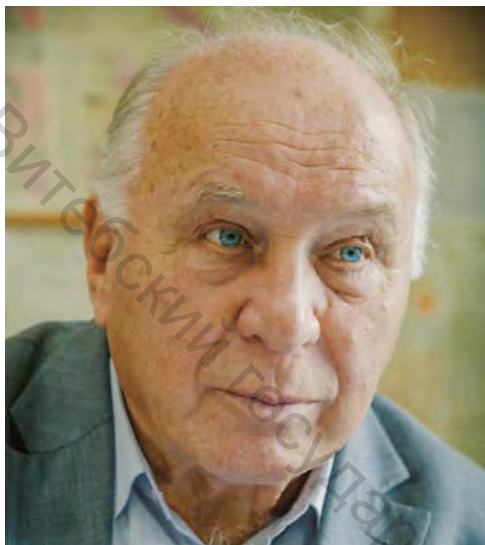
Г. І. Гарэцкі з'яўляўся членам рэдкалегіі часопісаў «Бюллетень Комиссии по изучению четвертичного периода» і «Инженерная геология», старшынёй Беларускай антрапагенавай камісіі, членам рэдакцыйнага савета «Беларускай савецкай энцыклапедыі», членам рэдкалегій некалькіх энцыклапедычных выданняў і членам тэрміналагічнай камісіі, рэдактарам многіх манаграфій геолагаў, намеснікам акадэміка-сакратара Аддзялення хімічных і геалагічных навук АН БССР і інш.

За сваё жыццё Гаўрыла Іванавіч апублікаваў больш за 160 навуковых прац – у тым ліку па фальклору, дэмаграфіі, эканоміцы сельскай і лясной гаспадаркі, археалогіі.

Г. І. Гарэцкі ўзнагароджаны трыма Ганаровымі граматамі ВС БССР, 14 медалямі і ордэнамі, сярод якіх ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга БССР (1930 г.), два ордэны Працоўнага Чырвонага Сцяга (1952 г., 1971 г.), ордэн Кастрычніцкай Рэвалюцыі (1979 г.).

ГАРЭЦКІ РАДЗІМ ГАЎРЫЛАВІЧ

(7 снежня 1928 г., Мінск)

Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі нарадзіўся 7 снежня 1928 г. у Мінску. Яго бацька, Гаўрыла Гарэцкі, малодшы брат пісьменніка Максіма Гарэцкага, быў геалагам. У 1930 г. Гаўрыла Гарэцкі быў арыштаваны па сфабрыкаванай справе контррэвалюцыйнай арганізацыі. Быў прыгавораны да расстрэлу, які быў заменены высылкай.

Радзім Гарэцкі разам з бацькамі знаходзіўся ў высылцы, жыў і вучыўся ў Коле, Туломе, Мядзведжай Гары, Рыбінску, Запарожжы, Салікамску, Чусавым, Чкалаўску і інш.

У 1952 г. Радзім Гаўрылавіч закончыў Маскоўскі нафтавы інстытут імя І. М. Губкіна. У 1952–1971 гг. працаваў навуковым супрацоўнікам Геалагічнага інстытута АН СССР. З 1971 г. – загадчыкам аддзела (з 1978 г. лабараторыі) Інстытута геахіміі і геофізікі АН БССР (з 1994 г. Інстытут геалагічных навук). У 1977–1993 гг. Р. Г. Гарэцкі з’яўляўся дырэктарам Інстытута геахіміі і геофізікі АН Беларусі. У 1992–1997 гг. – віцэ-прэзідэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У 1995–1997 гг. загадчык кафедры Белдзяржуніверсітэта. У цяперашні час Радзім Гаўрылавіч з’яўляецца галоўным навуковым супрацоўнікам Інстытута прыродакарыстання Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Да таго ж Р. Г. Гарэцкі ў 1973–1990 гг. быў членам Бюро, намеснікам старшыні і старшынёй Міжведамаснага тэктанічнага камітэта АН СССР. З 1975-га года з’яўляўся намеснікам старшыні, старшынёй Беларускага нацыянальнага камітэта па Міжнароднай праграме геалагічнай карэляцыі, з 1993 г. – член Амерыканскага Геофізічнага Саюза.

Навуковыя працы Радзіма Гаўрылавіча прысвечаны тэктоніцы і геадынаміцы платформ, уключаючы тэрыторыю Захаду Усходне-Еўрапейскага кратона і Беларусі. Ён вывучае пытанні стратыграфіі, літалогіі, палеаграфіі, геофізікі, геалогіі нафтавых, газавых і інш. радовішчаў карысных выкапняў. Найбольш поўна апісаў і даў класіфікацыю своеасаблівых геалагічных цел – класічных даек. Р. Г. Гарэцкі зрабіў істотны ўклад у тэктанічны аналіз магутнасцей адкладаў. Ён **развіў вучэнне аб тэктоніцы платформ: праблемы наследавання і накладання структур, фармацыі, тыпы і класіфікацыі структур, разломы, стадыйнасць развіцця, некампенсаванае прагінанне, глыбінная будова** (паверхні моха, магутнасці літасферы, астэнасферы, шчыльнасці зямной кары). Разгледзеў асаблівасці будовы і развіцця кантынентальных палеарыфтаў, у прыватнасці, на прыкладзе Прыпяцкага

прагіну даказаў лістрычны характар разломаў, якія яго фарміруюць. Распрацаваў новы прынцып тэктанічнага раяніравання платформенных зон па асноўным этапе фарміравання структур.

У выніку даследаванняў Р. Гарэцкага і яго калег у 1965 г. у Прыараллі і быў адкрыты новы газаносны раён.

Важнае месца ў даследаваннях Р. Гарэцкага займае стварэнне тэктанічных карт. Ён актыўна ўдзельнічаў у складанні Міжнароднай тэктанічнай карты Еўропы, Тэктанічнай карты Еўразіі і манаграфій да іх. За ўдзел у стварэнні Тэктанічнай карты Еўразіі Р. Г. Гарэцкі разам з шэрагам вучоных удастоены ў 1969 г. Дзяржаўнай прэміі СССР.

Міжнародная тэктанічная карта Еўропы

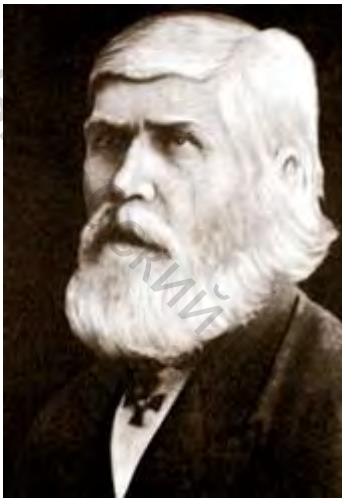
У 1971 г. пачаўся новы этап у навукавай дзейнасці Р. Гарэцкага, які быў звязаны з Беларуссю. У снежні гэтага года ён вярнуўся ў Мінск і стварыў у Інстытуце геахіміі і геафізікі АН БССР аддзел агульнай і рэгіянальнай тэктонікі. У хуткім часе Р. Г. Гарэцкі зрабіўся прызнаным лідарам тэктанічнай школы Беларусі і Прыбалтыкі. У кола яго навуковых інтарэсаў уваходзяць праблемы тэктонікі старажытных платформ, рэгіянальнай геалогіі, карысных выкапняў Беларусі. У 1976 г. калектыў спецыялістаў пад яго кіраўніцтвам **стварыў Тэктанічную карту Беларусі і сумежных тэрыторый** маштабу 1:500 000 і манаграфію «Тэктоніка Беларусі». У 1978 Р. Г. Гарэцкі разам з групай вучоных і геолагаў-практыкаў быў адзначаны за гэта Дзяржаўнай прэміяй БССР. У 1977 г. абраны правадзейным членам АН БССР і прызначаны дырэктарам Інстытута геахіміі і геафізікі АН БССР.

Радзім Гаўрылавіч Гарэцкі з'яўляецца аўтарам 515-і навуковых прац і больш за 300 навукова-папулярных выданняў, у т. л. 46 манаграфій, 41 карты геалагічнага зместу, 5 вынаходніцтваў.

Узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга (1982 г.), медалямі.

ГАШКЕВІЧ ІОСІФ АНТОНАВІЧ

(16 сакавіка 1814 г., вёска Якімава Слабада Рэчыцкага павета Мінскай губерні – 15 траўня 1875 г., вёска Малі Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці)

Месца нараджэння І. А. Гашкевіча да сённяшняга часу дакладна не ўстаноўлена. Гэта альбо вёска Стрэлічава (або Гошкі, або Якімава Слабада, або Перасвятое) Рэчыцкага павета Мінскай губерні. Нарадзіўся Гашкевіч Іосіф Антонавіч у сям'і небагатага сельскага святара. Пасля заканчэння царкоўна-прыходскай школы, дзе настаўнічаў яго бацька, адукацыю працягваў у Мінскай духоўнай семінарыі. У ліку двух лепшых выпускнікоў быў накіраваны на вучобу ў Пецябургскую духоўную акадэмію, якую скончыў у 1839 г., атрымаў званне магістра багаслоўя, але святарскага сану не прыняў і ў якасці перакладчыка быў залічаны ў склад Рускай духоўнай місіі ў Пекіне.

У Кітаі Іосіф Антонавіч Гашкевіч правёў дзесяць гадоў. Ён даследаваў культуру гэтай краіны, вывучаў карэйскую, японскую, маньчжурскую і кітайскую мовы. З'яўляючыся апантаным аматарам прыроды і калекцыянерам, сабраў багаты энтамалагічны матэрыял. Яго ўнікальная калекцыя насякомых захоўваецца ў Заалагічным музеі Заалагічнага інстытута Расійскай акадэміі навук. Вялікую каштоўнасць прадстаўлялі астранамічныя і метэаралагічныя справаздачы, якія вучоны адпраўляў у Галоўную астранамічную (Пулкаўскую) абсерваторыю. Сабраныя ў Кітаі матэрыялы паслужылі падставай для серыі публікацый у пецябургскіх навуковых зборніках, сярод іх – артыкулы “О шелководстве”, “Императорское, или благовонное, пшено (скороспелое) юй-дао-ми, сень-дао-ми”, “Хонкон (Гонконг), из записок русского путешественника” і інш. Асобны артыкул даследчык прысвяціў гісторыі і тэхналогіі вырабу тушы, румян і бяліл.

Пасля вяртання з Кітая І. А. Гашкевіч некалькі гадоў працаваў у Міністэрстве замежных спраў Расійскай Імперыі. У 1852 г. у Пецябургу фарміравалася дыпламатычная місія ў Японію пад кіраўніцтвам адмірала Я. В. Пуцяціна. Са згоды імператара Мікалая I у яе склад быў уключаны І. А. Гашкевіч (бадай, адзіны на той час знаўца японскай мовы). Дыпламатам неабходна было вырашыць шэраг складаных задач: адкрыць японскія парты, заключыць дагавор аб сяброўстве і гандлі, узгадніць пытанне аб мяжы паміж краінамі. Дзесяць месяцаў спатрэбілася экспедыцыі, каб дасягнуць берагоў Японіі. Фрэгат “Палада”, на якім здзяйснялася падарожжа, пабываў у партах Еўропы, Азіі, Афрыкі. Разам са сваімі памочнікамі І. Гашкевіч рабіў геалагічныя даследаванні, склаў геалагічную карту значнай тэрыторыі Паўднёвай Афрыкі, збіраў калекцыю насякомых і гербарый паўднёваафрыканскай флоры, расшукваў шкілеты выкапнёвых жывёл.

За гады, праведзеныя ў экспедыцыі Я. В. Пуцяціна, І. А. Гашкевіч выканаў вялікі аб'ём навукова-даследчых работ: назіраў за раслінамі і жывёламі, займаўся геалогіяй, склаў карту бухт, заліваў і астравоў усходняга берага Карэі і інш. З дапамогай японца Тацібана Косай **склаў першы руска-японскі слоўнік**, які быў выдадзены ў 1857 г., а пасля адзначаны медалём Пецярбургскай АН і прэміяй.

Руска-японскі слоўнік
І. Гашкевіча

У 1858 г. І. А. Гашкевіч быў прызначаны першым расійскім консулам у Японію. Пад яго кіраўніцтвам служачыя пасольства навучылі японцаў шыць еўрапейскае адзенне, фатаграфаваць, выпякаць хлеб, гатаваць малочныя прадукты і саленні; пазнаёмілі з асновамі мараплавання, суднабудавання, фартыфікацыі і артылерыі, медыцыны. Важнае значэнне надаваў ён распаўсюджванню ў Японіі рускай мовы. З гэтай мэтай у Хакадатэ была створана консульская школа, дзе навучалася да дзесяці японскіх хлопчыкаў.

Першы расійскі консул вярнуўся ў Пецярбург у 1865 г.: з 50 гадоў жыцця 24 былі праведзены ў чужых краінах. Спачатку ён служыў у Міністэрстве замежных спраў Расійскай Імперыі, потым па стане здароўя выйшаў у адстаўку. Набыў невялікі маёнтак Малі ў Віленскай губерні (цяпер Астравецкі раён), дзе працягваў займацца ўсходняй філалогіяй: напісаў фундаментальную працу “О корнях японского языка”, якая была выдадзена ў Вільні ў 1899 г. Вучоны пакінуў пасля сябе багатую навуковую спадчыну: работы па японазнаўстве, калекцыі і гербарыі, унікальную бібліятэку, што ўключае больш за 1340 ксілагравюр і старадрукаў, 47 лістоў геаграфічных карт (захоўваецца ў фондах Інстытута ўсходазнаўства Расійскай акадэміі навук).

Імя Іосіфа Антонавіча Гашкевіча ўвекавечана на геаграфічнай карце свету: у гонар дыпламата названы заліў у Паўночнай Карэі. Не забыты даследчык і ў Беларусі. Існуе таварыства “Памяць пра І. А. Гашкевіча”, створаны японска-беларуска-рускі фонд. У вёсцы Малі ўстаноўлены памятны знак, адна з вуліц Мінска названа яго імем, а ў г. Астраўцы ў 1994 г. узведзены помнік. Выдатныя заслугі нашага земляка былі высока адзначаны: яго імем названы заліў у Японскім моры (па-карэйску Чосанман), апісаныя ім многія віды насякомых таксама названыя яго імем.

ГЕЛЬВИХ ПЁТР АҢГУСТАВИЧ

(7 снежня 1873 г., Віцебск – 7 траўня 1958 г., Масква)

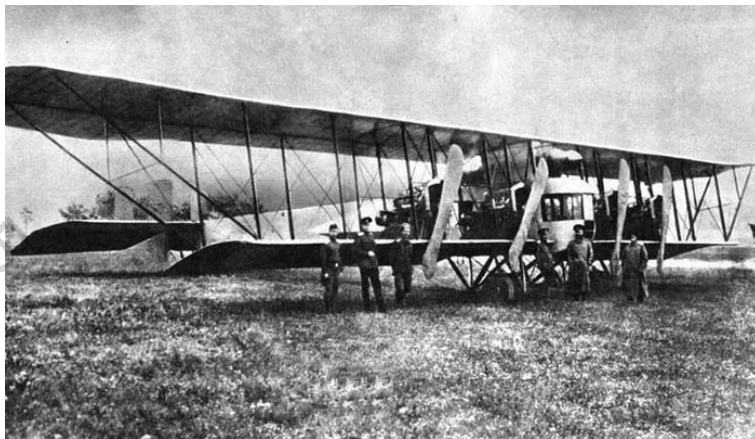
Пётр Аўгуставіч Гельвіх паходзіў з лютэранскай дваранскай сям’і. Выдатна валодаў французскай, нямецкай і польскай мовамі. Сям’я жыла бедна, і з 13 гадоў Пётр пачаў падпрацоўваць рэпетытарам. Скончыў Кіеўскую юнкерскую вучэльню. У 1892 г. паступіў у Міхайлаўскую артылерыйскую вучэльню, якую скончыў з залатым медалём. Шэсць гадоў службы ў артылерыйскіх частках, затым паступіў у Міхайлаўскую артылерыйскую акадэмію, якую скончыў у чыне штабс-капітана. Выдатныя матэматычныя здольнасці і талент даследчыка паспрыялі таму, што П. А. Гельвіх застаўся ў акадэміі для падрыхтоўкі да прафесарскага звання.

Першай навуковай працай П. А. Гельвіха стала дысертация на званне штатнага выкладчыка акадэміі і складалася з 2-х кніг: «Некоторые вопросы теории вероятностей» (1907 г.) і «О механических дистанционных трубках» (1908 г.). У апошняй ён абгрунтаваў прыныцы дзеяння парахавых трубак, першы ў свеце сфармуляваў тэарэтычныя асновы расейвання дыстанцыйных разрываў. Пётр Аўгуставіч праводзіў глыбокія даследаванні расейвання разрываў пры артылерыйскай стральбе, далей распрацоўваў тэорыю “размеркавання цэлі” ў дачыненні да прыстрэлкі дальнасці і вышыні пры вядзенні агню.

Упершыню Пятром Аўгуставічам былі ўведзены ў сучасным разуменні такія фундаментальныя паняцці тэорыі стральбы, як “матэматычнае чаканне чысла пападанняў”, “верагоднасць пападання” і інш. Шмат з іх і сёння выкарыстоўваюцца ў сучаснай тэорыі стральбы. Работы палкоўніка П. А. Гельвіха, яго тэарэтычныя распрацоўкі і практычныя рэкамендацыі пакладзены ў аснову навучання афіцэраў-артылерыстаў, у значнай меры садзейнічалі павышэнню мастацтва стральбы артылерыстаў і якасці баявой падрыхтоўкі артылерыйскіх падраздзяленняў напярэдадні Першай сусветнай вайны.

У канцы 1914 – пачатку 1915 гг. Пётр Аўгуставіч **першы ў Расійскай імперыі стварыў і выпрабаваў два ўзоры авіяцыйных безаткатных гармат.** Кастрычніцкую рэвалюцыю П. А. Гельвіх сустрэў у званні палкоўніка. У лютым 1918 г. артылерыйская акадэмія ўвайшла ў склад Чырвонай Арміі. П. А. Гельвіх добраахвотна уступіў у РККА і застаўся ў акадэміі на выкладчыцкай працы.

Пётр Аўгуставіч заўжды сам кіраваў практычнымі заняткамі на палігонах, на марскіх фартах, пры стральбе па самалётах.

Безаткатныя гарматы на самалёце 1915 г.

Яму было прысвоена вучонае званне прафесара ў 1935 г., прысуджана вучоная ступень доктара тэхнічных навук у 1938 г. У 1930–1950 гг. П. А. Гельвіх неаднаразова арыштоўваўся і каля 10 гадоў правёў у сталінскіх лагерах.

Пётр Аўгуставіч Гельвіх з’яўляўся адным з пачынальнікаў айчыннай школы тэорыі

стральбы, выдатным даследчыкам і аўтарам цэлага шэрага інавацый у сістэмах узбраення.

ГРАШЧАНКАЎ МІКАЛАЙ ІВАНАВІЧ

(14 сакавіка 1901 г., вёска Забор’е Мсціслаўскага павета Магілёўскай губерні – 8 кастрычніка 1965 г., Масква)

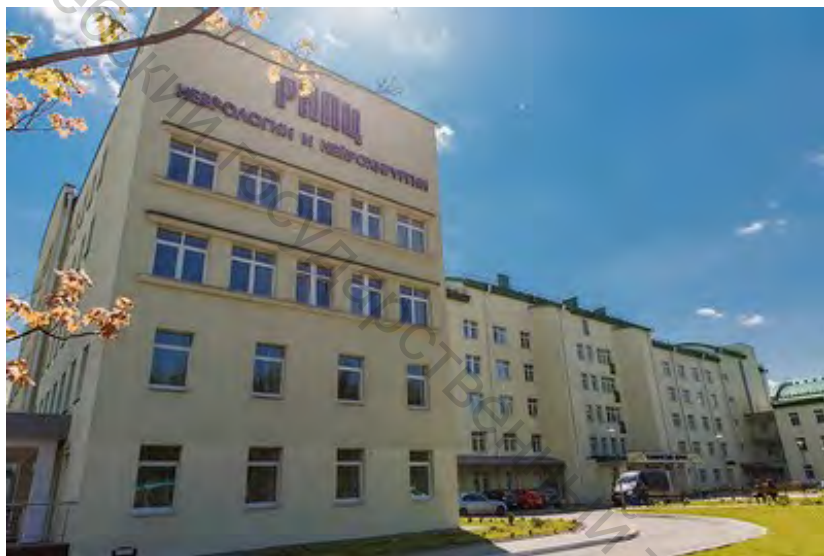

Нарадзіўся Мікалай Іванавіч Грашчанкаў у сям’і селяніна. У раннім дзяцінстве застаўся без бацькі. Скончыў толькі царкоўна-прыходскую школу і з-за матэрыяльных цяжкасцяў працаваў у панскай гаспадарцы ў маёнтку Копцеўка Магілёўскай губерні. Пасля пачатку Першай сусветнай вайны, не сказаўшы свайго сапраўднага ўзросту, запісаўся ў дзеючую армію. Служыў радавым, а затым унтар-афіцэрам 204-га Ардагана-Міхайлаўскага палка Заходняга фронту. Быў узнагароджаны георгіеўскім крыжам. З траўня 1917 г. працуе сакратаром валаснога выканкама ў вёсцы Піраны Мсціслаўскага павета, затым на розных пасадах у органах унутраных спраў.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі Мікалай Іванавіч скончыў рабочыя курсы пры Харкаўскім універсітэце, у 1921 г. паступіў на медыцынскі факультэт Смаленскага ўніверсітэта, а ў 1922 г. перавёўся на медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта.

З 1926 па 1929 гг. быў ардынатарам, асістэнтам нервовай клінікі медыцынскага факультэта 1-га Маскоўскага медыцынскага інстытута, а з 1931 г. – дырэктарам Інстытута вышэйшай нервовай дзейнасці. У 1933 г. стаў

загадчыкам аддзела фізіялогіі органаў пачуццяў Усесаюзнага інстытута эксперыментальнай медыцыны ў Маскве. У 1935–1937 гг. працаваў у лабараторыях Англіі і ЗША па даследванні органаў пачуццяў і фізіялогіі нервовай сістэмы. З 1937 па 1939 г. з’яўляўся першым намеснікам Народнага камісара аховы здароўя СССР, з 1944 г. – дырэктарам Інстытута неўралогіі АМН СССР. З 1947 па 1951 гг. М. І. Грашчанкаў быў прэзідэнтам Акадэміі навук БССР, з 1951 г. – загадчыкам кафедры нервовых захворванняў у Маскве. З 1958 г. выконваў функцыі дырэктара клінікі нервовых захворванняў медыцынскага інстытута імя І. М. Сечанава.

РНПЦ неўралогіі і нейрахірургіі г. Мінск

Асноўныя працы М. І. Грашчанкава былі прысвечаны фізіялогіі і паталогіі органаў пачуццяў, дыэнцэфальнай паталогіі, электрафізіялогіі, траўматычных і інфекцыйных захворваннях нервовай сістэмы. Ён упершыню вывучыў і апісаў газавую гангрэну мозга, прапанаваў комплексныя метады тэрапіі агнястрэльных ран пазваночніка. Заклаў асновы нейрахірургіі ў

Беларусі. М. І. Грашчанкаў заснаваў нейрахірургічны цэнтр у Інстытуце неўралогіі, фізіятэрапіі і нейрахірургіі Наркамату аховы здароўя БССР.

М. І. Грашчанкаў быў старшынёй Вучонага Медыцынскага Савета Міністэрства аховы здароўя СССР, адказным рэдактарам і намеснікам галоўнага рэдактара Вялікай медыцынскай энцыклапедыі, з’яўляўся членам Уругвайскага навуковага таварыства імя прафесара Фултана.

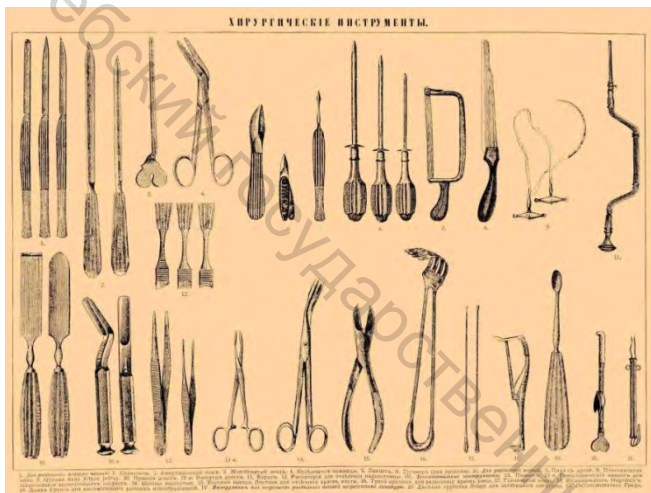
Усяго М. І. Грашчанкаў апублікаваў больш за 270 навуковых прац і 5 манаграфій па клінічнай нейрафізіялогіі, інфекцыйным захворванням нервовай сістэмы, траўмам мозга. Упершыню прапанаваў класіфікацыю дыэнцыфальных сіндромаў і метады іх лячэння. Яго работа “Камарыны (японскі) энцэфаліт” была першай у СССР манаграфіяй, якая падрабязна асвятляла гэта захворванне.

ГРУМ-ГРЖЫМАЙЛА КАНДРАТ ІВАНАВІЧ

(1794 г., Магілёў – 1874 г., Санкт-Пецярбург)

Кандрат Іванавіч Грум-Гржымайла нарадзіўся 21 верасня 1794 года ў Магілёве. Беларускі ўрач і грамадскі дзеяч. У 1820 годзе скончыў медыцынскі факультэт Віленскага ўніверсітэта. Пасля заканчэння ўніверсітэта ў 1820 годзе Грум-Гржымайла атрымлівае ступень медыка-хірурга.

У 1821–1828 гадах працаваў у ваенным шпіталі ў Магілёве, дзе напісаў дысертацию “Навогул пра пахвінныя грыжы і новы спосаб іх лячэння шляхам

Набор хірургічных інструментаў пачатка XX ст.

аперацыі”. Кандрат Грум-Гржымайла дэталёва распрацаваў уласную метадыку аперацыі пахвінных кіл. Свае навуковыя здабыткі ён сабраў у працы “Манаграфія аб радыкальным лячэнні пахвіннамашонкавых кіл, асабліва па спосабе, заснаваным на 27 аперацыях, з падрабязнай ана-

тамічнай, фізіялагічнай і паталагічнай развагай аб пахвінных кілах наогул і практычным разборам найгалоўнейшых метадых радыкальнага лячэння”. Гэта была першая манаграфія па ваенна-палавой хірургіі. У Магілёве К. Грум-Гржымайла правёў першую на тэрыторыі Расійскай дзяржавы пластычную аперацыю з нагоды заячай губы. Таксама ён першым зрабіў аперацыю на мачавым пухыры.

За поспехі ў лячэнні 23 красавіка 1823 года Гржымайла Кандрату Іванавічу быў пажалаваны брыльянтавы пярсцёнак. За хірургічныя аперацыі і навуковыя працы 27 красавіка 1827 года ўзнагароджаны ордэнам св.Уладзіміра 4-й ступені. У 1833–1868 гг. у Пецярбургу выдаваў медыцынскую газету “Друг здравія”, якая папулярызавала медыцынскія веды і садзейнічала развіццю айчыннай навукі. Аўтар навуковых прац па фізіялогіі і паталогіі дзіцячага арганізма, гігіене, дыетыцы і курарталогіі.

Шмат увагі Кандрат Іванавіч надзяляў вывучэнню мінеральных вод і лекавай гразі Расіі. Свае меркаванні выклаў у кнізе “Поўнае сістэматычнае, практычнае апісанне мінеральных вод, лекавай гразі ў Расійскай імперыі”, выдадзенай у 1855 годзе. У 1865 г. Грум-Гржымайла выдаў першую працу па рэкрэацыйнай геаграфіі Расійскай імперыі, якая змяшчала і даведкі пра вядомыя замежныя курорты.

За навуковыя працы Кандрат Іванавіч выбіраецца членам Санкт-Пецярбургскай медыка-хірургічнай акадэміі.

У 1865 годзе ў Санкт-Пецярбурзе выходзіць яго апошняя кніга “Фізіялогія паэзіі і шчасця”. Памёр ён 2 верасня 1874 года, не дажыўшы ўсяго некалькі дзён да свайго васьмідзесяцігоддзя. Жыццё Кандрата Іванавіча Грум-

Гржымайла было насычана працай і пранікнута любоўю да чалавека. Ён заслужыў павагу сучаснікаў, заняў дастойнае месца сярод самых прагрэсіўных людзей свайго часу.

ГУЗІКАЎ МІХАІЛ ІОСІФАВІЧ

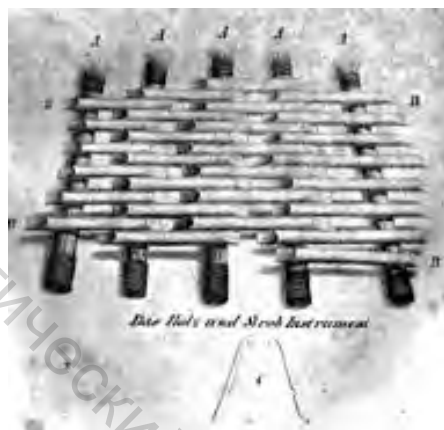
(14 верасня 1806 г., Шклоў – 27 кастрычніка 1837 г., Ахен, Германія)

Міхаіл Іосіфавіч быў сынам клезмеру-кларнетыста. З дзяцінства іграў на флейце. У пачатку 1830-х гг. з-за хваробы вымушаны быў адмовіцца ад удзелу ў духавым квартэце бацькі і братоў, з якім вандраваў шмат гадоў. Удасканаліўшы беларускі народны інструмент, які складаўся з набору драўляных пласцінак (“саламяны гармонік”), Міхаіл Іосіфавіч **стварыў прынятую сёння паўсюдна канструкцыю**

ксілафона, на якім выконваў уласныя апрацоўкі п’ес Н. Паганіні, арыі з опер Дж. Расіні, варыяцыі на тэмы

яўрэйскіх, украінскіх, беларускіх народных песен і танцаў, папуры з папулярных оперных мелодый, імправізацыі. З вялікім поспехам канцэртаваў з 1833 г. у Кракаве, Львове, Вене, у шэрагу гарадоў Германіі, Бельгіі, Францыі. М. І. Гузікаў – адзін з першых інструменталістаў Расійскай імперыі, што гастралювалі ў заходнееўрапейскіх краінах.

Мадыфікацыя ксілафона, створаная
М.І. Гузікавым

ДАЛЕНГА-ХАДАКОЎСКІ ЗАРЫЯН

(Сапраўднае імя Адам Чарноцкі)

(24 снежня 1784 г., маёнтак Гайна Барысаўскага павета – 17 лістапада 1825 г., сяло Пятроўскае Цвярской губерні)

Выдатны славіст Зарыян Даленга-Хадакоўскі (сапраўднае імя Адам Чарноцкі) нарадзіўся 24 снежня 1784 года ў мацяперашняга Лагойскага раёна.

□нтку I

У 1801 г. скончыў Слуцкае павятовае вучылішча. У 1801—1804 праходзіў юрыдычную практыку ў Навагрудку. Працаваў у Мінску хатнім настаўнікам, прыватным адвакатам. У Мінскім архіве пазнаёміўся з выданнямі Статута ВКЛ, старажытнымі граматамі і актамі на старабеларускай, лацінскай і польскай мовах. У 1805 г. Зарыян Даленга-Хадакоўскі здаў экзамен па юрыспрудэнцыі і атрымаў патэнт на права кіравання маёмасцю, у 1807–1809 гг. працаваў каморнікам і аканомам маёнтка графа Ю. Несялоўскага, у бібліятэцы якога была вялікая колькасць кніг, пазней (у 1814–1818 г.) у бібліятэках А. Чартарыйскага ў Пулавах (Польшча) і Крамянецкага ліцэя пазнаёміўся з навуковымі выданнямі Варшавы, Вільні, Пецярбурга. Асаблівы уплыў на фарміраванне навуковых і грамадскіх поглядаў З. Даленгі-Хадакоўскага зрабілі працы польскага вучонага Т. Чацкага, французскіх асветнікаў Вальтэра, Ж.-Ж. Русо, П. Гольбаха.

Арыштаваны царскімі ўладамі ў 1809 г. за выказаную ў прыватным лісце прыхільнасць да антыпрыгонніцкіх ідэй Напалеона. Пасля 7 месяцаў зняволення ў Петрапаўлаўскай крэпасці быў пазбаўлены шляхецтва і накіраваны салдатам у Омск. У 1811 г. у Бабруйску імітаваў утапленне, уцёк у Варшаву, уступіў у французскую армію. Менавіта пасля паражэння французаў у вайне 1812 г. супраць Расіі мусіў хавацца і ўзяў псеўданім Даленга-Хадакоўскі.

У 1813–1818 гг. З. Даленга-Хадакоўскі многа вандраваў, збіраў археаграфічныя матэрыялы, запісваў абрады, песні і дыялекты, пераважна на Палессі, даследаваў гарадзішчы каля Бярэсця, Турава, Гомеля, Магілёва, у Бабруйскім павеце, Старым сяле Віцебскага павета, Віцебску і Полацку.

Пачынальнік славянскай фалькларыстыкі прайшоў прарадзіму славян Палессе ад Карпат да Гомеля і сваімі шматлікімі грунтоўнымі працамі заклаў асновы славянскай фалькларыстыкі. Актуальнай і для нашага часу з’яўляецца праца вучонага “Славянства да хрысціянства” (1818 г.), дзе **ўпершыню паказана ўнікальнасць старажытнаславянскай абрадавай культуры і месца фальклору ў ёй у дахрысціянскі перыяд**, распрацаваны кірункі комплексных даследаванняў гісторыі і культуры славянскіх народаў.

Далейшае развіццё яны атрымалі ў працах Хадакоўскага “Даследаванне адносна рускай гісторыі” (1819 г.), “Праект вучонага падарожжа па Расіі для вытлумачэння старажытнай славянскай гісторыі” (1820 г.) і “Гістарычная сістэма Хадакоўскага” (1838 г.).

Першым у Расійскай імперыі Зарыян Даленга-Хадакоўскі 14 снежня 1818 года атрымаў ад Аляксандра І дазвол на правядзенне археалагічных

Цвярскі абласны краязнаўчы музей

раскопак. Гэты дакумент быў выяўлены ў 1964 годзе Генадзем Каханоўскім у фондах Калінінскага абласнога краязнаўчага музея.

Большасць сабраных славістам матэрыялаў, значная частка якіх знаходзіцца зараз у Тарнопальскім краязнаўчым музеі на Украіне, не апублікавана, таму выключную каштоўнасць мае выдадзены ў 1974 годзе ў Кіеве зборнік “Украінскі народні пісьні в записах Зоріана Доленги Ходаковського”, дзе шырока прадстаўлены запісы з

Беларускага Палесся (тут, напрыклад, упершыню апублікаваны запіс карагода з радзіміцкага абраду ваджэння і пахавання стралы “Як пушчу стралу дай па ўсём сялу”).

Археалаг Хадакоўскі абгрунтаваў тэорыю ўзнікнення гарадзішчаў, як фалькларыст і мовавед распрацаваў прынцыпы збору фальклору і дыялектаў, акцэнтаваў увагу на вялікай каштоўнасці тапанімічных паданняў для гістарычных даследаванняў. Асноўная ж заслуга гэтага даследчыка, паводле слоў рускага гісторыка, пісьменніка і публіцыста М. Пагодзіна, у тым, што ён упершыню перанёс “сістэму даследаванняў з пісьменнай вобласці на зямлю і яе помнікі”, а гэта супастаўляльна з дзеяннямі І. Вінкельмана як заснавальніка еўрапейскай археалогіі. На жаль, пры жыцці Зарыян Даленга-Хадакоўскі не атрымаў належнага прызнання з боку афіцыйных прадстаўнікоў улады. Паводле вядомага археолага, гісторыка, этнографа і фалькларыста графа Канстанціна Тышкевіча, З. Даленга-Хадакоўскі, які аказаў “надзвычай важныя паслугі археалогіі, прыняўся за гэтую справу дачасна, калі ў краі не была яшчэ асэнсавана патрэба ў гэтай навуцы... і як воін, верны свайму абавязку, паў у бітве за яго”.

Фальклорны архіў Хадакоўскага паралельна са зборам серба Вука Караджыча – першы і самы багаты збор фальклору славянскіх народаў па колькасці запісаў і па велічыні ахопленай тэрыторыі, а праца вучонага – пачатак сістэматызаванага запісу з навуковай пашпартызацыяй і сістэмным навуковым падыходам да даследавання фальклору славянскіх народаў. Яна стала асновай для вызначэння прарадзімы славян, славянскага этнагенезу, праграмай для навуковых аб’яднанняў Беларусі, Расіі, Украіны і Польшчы.

ДАМЕЙКА ІГНАТ ІПАЛІТАВІЧ

(31 ліпеня 1802 г., м. Мядзведка Навагрудскага павета Мінскай губерні –
23 студзеня 1889 г., Сант’яга, Чылі)

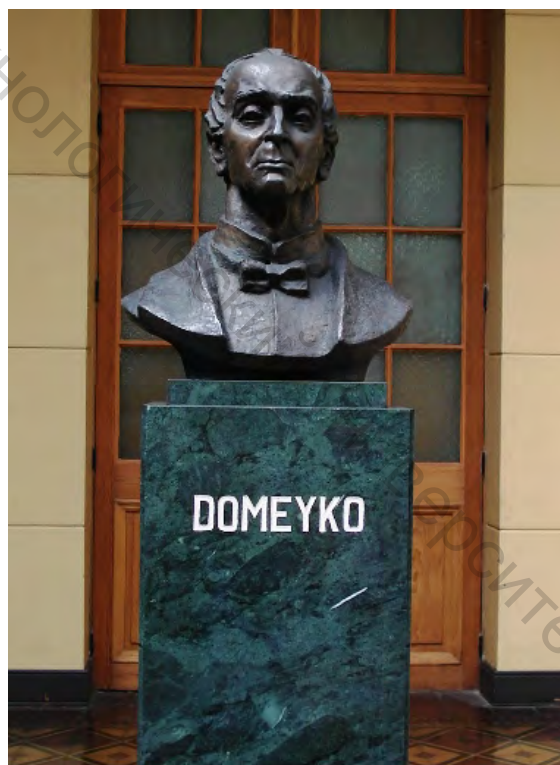

Ігнат Іпалітавіч Дамейка вучыўся ў манастырскай школе ў Шчучыне. У 1816 г. паступіў на фізіка-матэматычны факультэт Віленскага ўніверсітэта, дзе поруч з прыродазнаўствам вывучаў гісторыю, літаратуру. Ва ўніверсітэце разам са сваімі землякамі Адамам Міцкевічам і Янам Чачотам прымаў удзел у тайным таварыстве філаматаў.

У 1822 г. атрымаў ступень магістра філасофіі. Восенню 1823 г. І. Дамейка разам з іншымі ўдзельнікамі патрыятычна-дэмакратычнага руху арыштаваны і пасля заканчэння следства высланы з Вільні пад нагляд паліцыі ў вёску на Лідчыне, а потым у вёску Жыбуртоўшчына паблізу Дзятлава. Яму назаўсёды было забаронена паступаць на дзяржаўную службу і займацца грамадскай дзейнасцю. Ігнат Іпалітавіч у сваёй гаспадарцы распачаў доследы па вырашчванні жывёлы на навуковай аснове.

І. Дамейка прыняў актыўны ўдзел у нацыянальна-вызваленчым паўстанні 1830–1831 гг. Пасля паражэння паўстання ў 1832 г. перайшоў граніцу непадалёку ад Круляўца і быў інтэрніраваны прускімі ўладамі. Вызваліўшыся з палону, Ігнат Дамейка ў Дрэздане сустрэўся з Міцкевічам, і яны выехалі ў Францыю. У Парыжы ён вучыўся ў Вышэйшай школе горнай справы Сарбонскага ўніверсітэта, займаўся грамадска-палітычнай дзейнасцю, дапамагаў А. Міцкевічу перапісваць рукапісы паэмы “Пан Тадэвуш”. Пасля заканчэння вышэйшай горнай школы займаўся даследаваннямі.

У 1837 г. ён склаў геалагічную, гідраграфічную і гаспадарчую карты зямель былой Рэчы Паспалітай, напісаў геаграфічны каментарый да іх. У 1850 г. ў Парыжы надрукаваны лепшы на той час геаграфічны атлас Польшчы. Такім чынам, І. Дамейку можна лічыць заснавальнікам фізіка-геаграфічнага раянавання Польшчы, Беларусі і Літвы.

Бюст Ігната Дамейка ля Чылійскага ўніверсітэта

У снежні 1837 г. па рэкамендацыі парыжскіх прафесараў Ігнат Іпалітавіч Дамейка прыняў прапанову чылійскага ўрада і падпісаў кантракт на пасаду выкладчыка Горнай школы ў горадзе Какімба на поўначы Чылі і 2 лютага 1838 г. адплыў туды. І. Дамейка прывёз з сабой багаж з кнігамі і абсталяваннем, за тры месяцы вывучыў іспанскую мову. У Горнай школе чытаў лекцыі, займаўся з вучнямі. Пасля заканчэння кантракта Дамейку запрасілі на працу ў Сант'яга з мэтай дапамогі ў правядзенні рэформы ва ўніверсітэце. У 1847 г. ён атрымаў ва ўніверсітэце кафедру хіміі, займаўся навуковай і выкладчыцкай дзейнасцю.

У сталіцы Чылі Дамейка арганізаваў службу метэаралогіі, стварыў і рэалізаваў праект новага водаправода. **Упершыню ў Лацінскай Амерыцы ён увёў у Чылі метрычную і горную лабараторыі, тры музеі, у т. л. мінералагічны і этнаграфічны, розныя навуковыя калекцыі.** Для даследавання прыродных багаццяў Чылі і пошукаў новых крыніц сыравіны ён арганізаваў навуковыя экспедыцыі ў пустыню Атакі і ў горы, вывучаў вулканы, неаднойчы перасякаў Анды і Кардыльеры. З гэтай жа мэтай ён пабываў у Бразіліі, Уругваі, Перу, Аргенціне і іншых краінах Паўднёвай Амерыкі.

І. Дамейка распрацаваў навуковы падыход да эксплуатацыі прыродных багаццяў, прапанаваў здабываць прамысловым спосабам некаторыя віды мінералаў. На Чылійскім узбярэжжы Ціхага акіяна знайшоў значныя паклады **салетры і прапанаваў выкарыстоўваць яе** на ўгнаенне глебы.

Сядзіба І.Дамейкі ў Жыбуртоўшчыне

Вынікі навуковых пошукаў і адкрыццяў І. Дамейка апублікаваў у 130 працах на розных мовах. Яго навуковыя паведамленні абмяркоўваліся на пасяджэннях Парыжскай акадэміі навук, публікаваліся ў навуковых часопісах Еўропы. І. Дамейка назаўсёды парадніўся з Чылі, ён быў жанаты з чылійкай, але ніколі не забываў сваю далёкую радзіму і засёды марыў пра яе. **У 1884 г. разам з**

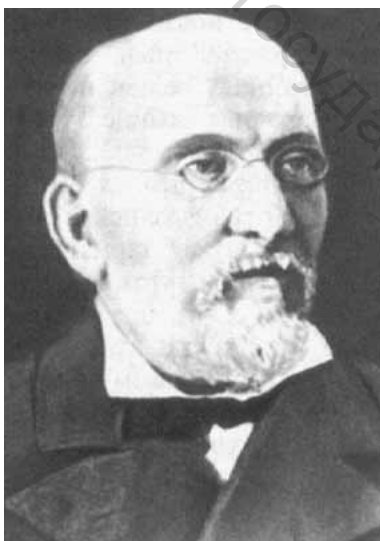
сынам прыязджаў у родныя мясціны, наведаў Мядзведку, Мір, Навагрудак, Крошын.

Памёр Ігнат Іпалітавіч Дамейка ў 1889 г. Дзень яго пахавання быў абвешчаны днём нацыянальнай жалобы. Чылійцы высока ацанілі яго заслугі. І. Дамейка быў абвешчаны народным героем. У гонар яго быў выпушчаны памятны медаль, прызначана самая высокая ў краіне пенсія. Яго імем названы адзін з партовых гарадоў (Пуэрта-Дамейка), вулканічны ланцуг гор у Андах

працягласцю каля 350 км, а таксама адкрыты ім мінерал (дамейкі) і фіялкавая кветка (віела дамейкона). У яго доме быў створаны музей, а ў Сант’яга пастаўлены помнік “Грандэ Эдукатору” (Вялікаму Асветніку). 2002 год у сувязі з 200-годдзем нараджэння Дамейкі UNESCO назвала “Годам Ігната Дамейкі”.

ЕЛЬСКІ АЛЯКСАНДР КАРЛАВІЧ

(16 чэрвеня 1834 г., в. Дудзічы Ігуменскага павета Мінскай губерні —
10 верасня 1916 г., в. Замосце Ігуменскага павета Мінскай губерні)

Аляксандр Карлавіч Ельскі нарадзіўся ў вёсцы Дудзічы ў 1834 г. Пачатковую адукацыю атрымаў у нямецкай школе ў Лясдэнене (цяпер Калінінградская вобласць). У 1852 г. Аляксандр Карлавіч скончыў Мінскую класічную гімназію. У 1852–1856 гг. — знаходзіўся на вайскавай службе, быў удзельнікам Крымскай вайны (1853–1856 гг.). Па выхадзе ў адстаўку пасяліўся ў вёсцы Замосце (зараз Пухавіцкі раён). З 1861 г. А. К. Ельскі быў міравым суддзёй у Ігуменскім павеце, у 1882–1887 гг. — членам апякунскага камітэта ў рэальным вучылішчы ў Мінску, а з 1901 г. — ганаровым куратарам павятовага Таварыства ўзаемастрахоўкі ад пажару.

У 1864 г. Аляксандр Карлавіч стварыў у Замосці літаратурна-краязнаўчы музей, у фондах якога было каля 20 тысяч аўтографаў, 7 тысяч кніг, больш за 1 тысячу гравюр, калекцыі карцін, манет і археалагічных знаходак. У прыватнасці, захоўваліся асобныя прадметы і лісты А. Міцкевіча, А. Т. Касцюшкі, аўтографы Пятра I, Напалеона, Лютэра, Вашынгтона і іншых дзеячаў. Сярод кніжных адзінак у бібліятэцы Ельскага былі старадрукі XVII ст., амаль усе польскія і літоўска-беларускія хронікі, дыярушы і іншыя дакументы.

Сядзібны палац Ельскіх у маёнтку Замосце

Зборамі Ельскага карысталіся Кракаўская акадэмія, музей Румянцава ў Маскве, Маскоўскае этнаграфічнае таварыства.

А. К. Ельскі напісаў вялікі шэраг прац на рускай, беларускай і польскай мовах, прысвечаных пытанням гісторыі, этнаграфіі, фальклору, мове і літаратуры Беларусі. Найбольш знакамітыя з іх: “Піва і варэнне піва ў нашым мінулым” (1883 г.), “Пра беларускую гаворку” (1885 г.), “Адам Міцкевіч на Беларусі” (1890 г.), “Нарыс гісторыі мясцовай гаспадаркі ў супастаўленні з

народнымі звычаямі ад першабытных да аstatніх часоў” (1893–1897 гг.), “Гістарычныя звесткі пра радзівілаўскую ткалю паясоў у Слуцку” (1893 г.), “Гістарычныя звесткі пра фабрыку шкла і аздобных люстэрак у радзівілаўскім Урэччы на Літве” (1899 г.) і іншыя.

Аляксандр Карлавіч напісаў каля 10 тысяч гісторыка-краязнаўчых артыкулаў для “Геаграфічнага слоўніка Каралеўства Польскага і іншых славянскіх краёў”, “Вялікай усеагульнай ілюстраванай энцыклапедыі”, у якіх апісаў мясцовасці многіх беларускіх паветаў.

З’яўляецца першым біёграфам В. Дуніна-Марцінкевіча, ад якога прыняў частку архіва, перапісваўся с Ф. Багушэвічам і іншымі беларускімі пісьменнікамі. Аўтар верша “Вінцуку Дуніну-Марцынкевічу, беларускаму паэту”, дыдактычных вершаваных і праяічных гутарак на беларускай мове ў духу асветніцтва і хрысціянскай маралі “Сыноч” (1895 г.), “Нашы перасяленцы” (1896 г.), “Слова аб праклятай гарэлцы...” (1900) і іншыя. У іх асуджаў асобныя маральныя заганы тагачаснага грамадства, заклікаў да прыватных рэформ, рацыянальнага вядзення гаспадаркі. Пераклаў на беларускую мову першую частку паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш” (1893 г.). Выдаў зборнік “100 прыказак, загадак, прыдумаў і гавэндаў для пажытку беларускага (крывіцкага) народа” (1908 г.).

Падзвіжніцкая культурная праца, плённыя навуковыя намаганні А. К. Ельскага мелі шырокі розгалас у славянскім свеце, высока цаніліся ў грамадска-культурных колах і навуковым асяроддзі. У 1885 г. яму было прысвоена званне члена-супрацоўніка Вольнаэканамічнага таварыства ў Пецярбургу, а ў 1892 г. – правадзейнага члена камісіі гісторыі і мастацтва філалагічнага аддзялення Акадэміі навук у Кракаве. Па малюнку І. Урублеўскага быў адліты медаль Ельскага. Пасля смерці Ельскага большасць экспанатаў яго музея загінула, частка рукапісных і кніжных збораў трапіла ў музеі і архівы Вільні, Мінска, Кракава і Варшавы.

КАВАЛЕЎСКАЯ СОФ'Я ВАСІЛЬЕЎНА

(15 студзеня 1850 г., Масква – 29 студзеня 1891 г., Стакгольм)

Соф'я Васільеўна Кавалеўская нарадзілася ў Маскве ў сям'і генерала В. В. Корвін-Крукоўскага, які паходзіў са старажытнага шляхецкага роду з Беларусі. Раньняе дзяцінства і юнацтва яна правяла ў радавым маёнтку бацькі ў вёсцы Палібіна тагачаснай Віцебскай губерні. Атрымала ўсебаковую адукацыю, выдатныя матэматычныя здольнасці выявіліся ўжо ў раннім дзяцінстве.

З 1866 г. у Санкт-Пецярбургу брала ўрокі матэматыкі ў педагога А. М. Странналюбскага (у той час доступ жанчынам у Пецярбургскі ўніверсітэт быў забаронены). Каб мець магчымасць займацца навукай, у 1868 г. Соф'я ўзяла з У. А. Кавалеўскім фіктыўны шлюб (пазней гэты шлюб стаў сапраўдным) і ў 1869 г. паехала ў Гайдэльберг, дзе вывучала матэматыку.

З 1870 г. у Берліне 4 гады працавала ў Карла Ваерштраса, які даваў ёй прыватныя ўрокі (у Берлінскі ўніверсітэт жанчын таксама не дапускалі). У 1874 г. на падставе трох прац Кавалеўскай, якія прадставіў Ваерштрас, Гётtingенскі ўніверсітэт завочна прысудзіў ёй ступень доктара філасофіі. **Соф'я Кавалеўская стала першай у свеце жанчынай-прафесарам.**

У 1874 г. Соф'я Кавалеўская вярнулася ў Расію, але месца ў Пецярбургскім універсітэце не атрымала. Амаль на 6 гадоў адышла ад навуковай дзейнасці, займалася літаратурна-публіцыстычнай працай, супрацоўнічала ў газетах. У 1880 г. пераехала ў Маскву, але здаваць магістарскія экзамены ва ўніверсітэт ёй не дазволілі. У 1881 г. Кавалеўская зноў паехала ў Берлін, потым у Парыж, маючы намер атрымаць месца прафесара на вышэйшых жаночых курсах у Францыі.

Матэматычны корпус Стакгольмскага ўніверсітэта

У 1883 г., атрымаўшы запрашэнне шведскага матэматыка Г. Мітаг-Лефлера, выехала ў Швецыю, дзе на пасадзе прыват-дацэнта Стакгольмскага ўніверсітэта на працягу 8 гадоў прачытала 12 курсаў. Была членам рэдкалегіі шведскага часопіса "Acta Mathematica". У 1888 г. напісала працу "Задача пра вярчэнне цвёрдага цела вакол нерухомага пункта", за якую Парыжская акадэмія навук прысудзіла ёй прэмію. За другую працу на тую ж тэму ў наступным годзе ёй была прысуджана прэмія Шведскай акадэміі навук.

КАВАЛЕЎСКІ АЛЯКСАНДР АНУФРЫЕВІЧ

(7 лістапада 1840 г., маёнтак Воркава Дынабургскага павета Віцебскай губерні –
9 лістапада 1901 г., Санкт-Пецярбург)

Аляксандр Ануфрыевіч Кавалеўскі нарадзіўся ў 1840 г. у шляхецкай сям’і. Бацькі рыхтавалі яго да сур’ёзнай кар’еры, дзякуючы гэтаму ён атрымаў ґрунтоўную хатнюю адукацыю. У 1856 г. А. Кавалеўскі паступіў у Корпус інжынераў шляхоў зносін, але пасля непрацяглага навучання перавёўся ў Санкт-Пецярбургскі ўніверсітэт (з гэтага моманту ўсё яго жыццё было знітавана з заалогіяй), які скончыў у 1863 г. Там ён атрымаў ступень магістра за дысертацыю “Гісторыя развіцця ланцэтніка – *Amphioxus lanceolatus*”, а

пасля і ступень доктара за дысертацыю “Пра развіццё *Phoronis*”.

А. Кавалеўскі быў паслядоўна прафесарам заалогіі ў Казанскім, Кіеўскім і Наварасійскім універсітэтах. У 1870–1873 гадах здзейсніў паездку з навуковымі мэтамі на Чырвонае мора і ў Алжыр. У 1890 годзе абраны ардынарным акадэмікам Імператарскай Акадэміі Навук. З 1892 па 1901 год – дырэктар Севастопальскай біястанцыі.

Аляксандр Ануфрыевіч быў актыўным прыхільнікам дарвінізму. Вывучаў эмбрыянальнае развіццё шматклетачных жывёл, асабліва безпазванковых. Разам з І. І. Мечнікавым лічыцца заснавальнікам філагенетычнай тэорыі

Кембрыджскі ўніверсітэт

зародкавых лісткоў, заклаў асновы эвалюцыйнай параўнаўчай эмбрыялогіі. Вывучаў будову і функцыі лімфатычнай сістэмы, а таксама фагацытарных органаў у безпазванковых. Яго працы паклалі пачатак эксперыментальнай і эвалюцыйнай гісталагіі. Быў аўтарам асобных артыкулаў Энцыклапедычнага слоўніка Бракгаўза і Ефрона. У 1898 г. быў абвешчаны ганаровым доктарам Кембрыджскага ўніверсітэта.

КАВАЛЕЎСКІ УЛАДЗІМІР АНУФРЫЕВІЧ

(2 жніўня 1842 г., вёска Шусцянка Дынабургскага павета Віцебскай губерні –
15 красавіка 1883 г., Масква)

Уладзімір Ануфрыевіч Кавалеўскі нарадзіўся ў вёсцы Шусцянка Дынабургскага павета Віцебскай губерні ў шляхецкай сям’і. У 1861 г. скончыў Пецябургскае вучылішча правазнаўства, дзе рыхтавалі вышэйшых адміністрацыйных чыноўнікаў дзяржавы. Накіраваўшыся за мяжу на лячэнне, Кавалеўскі ўсталяваўся ў Лондане, дзе пазнаёміўся з А. І. Герцэнам, даваў урокі яго малодшай дачцэ. На пачатку лонданскага жыцця Кавалеўскі працягваў яшчэ займацца юрыдычнай навукай, але хутка захапіўся вызваленчым рухам. У пачатку 1863 г. разам з польскім рэвалюцыянерам П. І. Якабі паехаў у Польшчу і прыняў удзел у паўстанні. Рэвалюцыйная дзейнасць Кавалеўскага, аднак, не дайшла да

ведама расійскіх улад і не пацягнула за сабой адмоўных вынікаў для яго. Пераехаўшы ў 1863 г. у Пецябург, Кавалеўскі ўзяўся за пераклады і сам уцягнуўся ў выдавецкую дзейнасць. За 2–3 гады ён выпусціў шмат твораў заходнееўрапейскіх вучоных (Брэма, Фохта і іншых) па фізіялогіі, анатоміі, фізіцы, хіміі, заалогіі. У 1867 г. узяў фіктыўны шлюб з дачкой генерала Карвін-Крукоўскага Соф’яй Васільеўнай – у будучым знакамітым матэматыкам С. В. Кавалеўскай.

З цягам часу Уладзімір Ануфрыевіч стаў сур’ёзна займацца прыродазнаўствам, спачатку геалогіяй, а потым палеанталогіяй. За кароткі час з дылетанта, які быў зусім не падрыхтаваны да навуковай дзейнасці, ён стаў не толькі вялікім вучоным, але і наватарам у палеанталогіі, з імем якога звязана новая эпоха ў яе гісторыі. У 1872 г. у Іенскім універсітэце У. А. Кавалеўскі абараніў дысертацию аб палеанталагічнай гісторыі коней. У 1873 г. вярнуўся ў Пецябург, абараніў магістарскую дысертацию аб анхітэрыі (конь міяцэнавай эпохі). У 1880 г. выбраны дацэнтам, а ў 1881 г. — прафесарам Маскоўскага ўніверсітэта, дзе чытаў лекцыі.

Іенскі ўніверсітэт

Кавалеўскі працаваў над выкапнёвымі капытнымі, і шэраг яго манаграфій прысвечаны іх сямейству. **Яго працы аб гістарычным развіцці капытных жывёл паслужылі асновай новай навукі — эвалюцыйнай палеанталогіі.** Кавалеўскі

даказаў, што марфалагічныя пераўтварэнні залежаць ад развіцця пэўных функцый, а развіццё функцый ён звязваў са зменамі ўмоў існавання. Развіццё капітных з высокаразвітымі зубамі і рэдукаваным шкілетам ён звязаў з развіццём злакаў і іншых пакрытанасенных раслін у сярэдзіне кайназойскай эры.

Першы з палеантолагаў шырока выкарыстаў эвалюцыйнае вучэнне для вырашэння праблем філагенезу пазваночных жывёл. Даследаванні Кавалеўскага прысвечаны юрскому, мелавому перыядам і кайназою. Ён стварыў першыя палеаграфічныя карты зоагеаграфічных правінцый позняй юры і ранняга мелу. Аўтар працы па гісторыі развіцця канечнасцей капітных жывёл. Уладзімір Ануфрыевіч першым з палеантолагаў дастасаваў эвалюцыйнае вучэнне да праблем філагенезу пазваночных. **Адкрыў узаемасувязь марфалогіі і функцыянальных змен у залежнасці ад умоў існавання**, адзначыў, што існуе залежнасць узаемасувязі з геалагічнымі пераўтварэннямі. Пераклаў на рускую мову шэраг работ Ч. Дарвіна.

У пачатку 80-х гг. XIX ст. адно з прамысловых таварыстаў, з якім быў звязаны У. А. Кавалеўскі, накіравала яго ў Амерыку. Там ён сустраўся са слынным палеантолагам Э. Д. Копам. Атрымаўшы тэлеграму аб судовым працэсе супраць прамысловага таварыства, дырэктарам якога ён быў раней, Кавалеўскі вярнуўся ў Маскву і, не дачакаўшыся суда, у ноч на 28.04.1883 г. скончыў жыццё самагубствам. С. В. Кавалеўская пазней дабілася поўнай рэабілітацыі мужа.

КАВАЛЁНАК УЛАДЗІМІР ВАСІЛЬЕВІЧ

(3 сакавіка, 1942 г., в. Белае Крупскага раёна Мінскай вобласці)

Кавалёнак Уладзімір Васільевіч нарадзіўся 3 сакавіка 1942 года ў вёсцы Белае Крупскага раёна Мінскай вобласці Беларускай ССР, дзе і правёў дзіцячыя і школьныя гады. Скончыў 10 класаў сярэдняй школы на радзіме ў 1959 годзе.

У 1959 годзе паступіў у Балашоўскае вышэйшае ваеннае авіяцыйнае вучылішча лётчыкаў, якое скончыў у 1963 годзе. Служыў у ваенна-транспартнай авіяцыі, дзе здзяйсняў палёты на самалётах Ан-24 спачатку ў якасці другога пілота, а затым камандзіра карабля. У 1965 годзе разглядаўся як кандыдат у атрад касманаўтаў, залічаны не быў, але пакінуты ў рэзерве для наступнага залічэння.

У 1967 годзе быў залічаны ў атрад касманаўтаў, у групу ВПС № 4, дзе прайшоў поўны курс агульнакасмiчнай падрыхтоўкі і курс падрыхтоўкі да палётаў на караблях тыпу “Саюз” і арбітальных станцыях “Салют”.

У маі 1975 года ўваходзіў у склад дублюючага экіпажа пры палёце “Саюза-18-2”.

У 1976 годзе скончыў Ваенна-паветраную акадэмію імя Ю. А. Гагарына, пры гэтым не спыняў працу ў Цэнтры падрыхтоўкі касманаўтаў імя Ю. А. Гагарына.

Касмічны карабель “Саюз”

З 9 па 11 кастрычніка 1977 года здзейсніў свой першы палёт у космас на касмічным караблі “Саюз-25” (пазыўны “Фатон-1”) у якасці камандзіра карабля. У экіпаж таксама ўваходзіў Валерый Віктаравіч Румін. Па праграме палёту “Саюз-25” павінен быў састыкавацца са станцыяй “Салют-6”, але з-за няштатных рэжымаў работы сістэмы збліжэння стыкоўку ажыццявіць не ўдалося і палёт быў датэрмінова спынены. Агульная працягласць першага знаходжання ў космасе склала 2 дні 44 хвіліны і 45 секунд.

У снежні 1977 года і ў студзені 1978 года ўваходзіў у склад дублюючых экіпажаў караблёў “Саюз-26” і “Саюз-27” адпаведна.

З 15 чэрвеня па 2 лістапада 1978 г. здзейсніў свай другі палёт у космас на касмічным караблі “Саюз-29” у якасці камандзіра карабля. У час палёту ажыццявіў стыкоўку з арбітальнай станцыяй “Салют-6”. У час працы экіпаж прыняў дзве міжнародныя экспедыцыі: савецка-польскую (П. І. Клімук і М. Гермашэўскі) і савецка-нямецкую (В. Ф. Быкоўскі і З. Ен). 29 ліпеня У. В. Кавалёнак выйшаў у адкрыты космас разам з Івачэнкавым. Працягласць знаходжання па-за караблём склала 2 гадзіны 5 хвілін. Агульная працягласць другога палёта – 139 дзён 14 гадзін 47 хвілін 32 секунды.

З 12 сакавіка па 26 мая 1981 г. адбыўся трэці палёт Уладзіміра Васільевіча ў космас на касмічным караблі “Саюз Т-4”. У. В. Кавалёнак зноў быў камандзірам. Карабель прыстакаваўся да арбітальнай станцыі “Салют-6”, прыняў дзве міжнародныя экспедыцыі: савецка-мангольскую (У. А. Джанібекаў і Ж. Гурагчы) і савецка-румынскую (Л. І. Папоў і Д. Прунарыу). Агульная працягласць трэцяга палёта – 74 дні 37 хвілін 23 секунды.

У 1984 годзе скончыў Ваенную акадэмію Генеральнага штаба УС СССР. Прызначаны намеснікам начальніка 1-га ўпраўлення (падрыхтоўка касманаўтаў) Цэнтра падрыхтоўкі касманаўтаў імя Ю. А. Гагарына. У сувязі з гэтым прызначэннем выйшаў з атрада касманаўтаў.

З лютага 1986 года — намеснік камандуючага 37-й паветранай арміяй Вярхоўнага Галоўнакамандавання (стратэгічнага прызначэння). З сакавіка 1988 года – намеснік начальніка кафедры Ваеннай акадэміі Генеральнага штаба.

З 1989 па 1992 год з'яўляўся народным дэпутатам Рэспублікі Беларусь. З 1991 года – прэзідэнт Беларускай рэспубліканскай федэрацыі касманаўтыкі. З ліпеня 1992 года – начальнік Ваенна-паветранай інжынернай акадэміі імя М. Я. Жукоўскага. Прысвоена званне генерал-палкоўніка авіяцыі ўказам ад 20 лютага 1993 года. Кандыдат ваенных навук, прафесар. З чэрвеня 2002 года — у запасе па ўзросце.

На выбарах Расійскай Дзяржаўнай думы 1995 года ўваходзіў у першую тройку федэральнага спісу Партыі эканамічнай свабоды (лідар – Канстанцін Баравы).

У 1979 г. Уладзімір Арлоў зняў тэлефільм “Хлопец з вёскі Белае” пра Уладзіміра Кавалёнка, у 2001 г. – фільм “Камандзір з вёскі Белае”.

КАЗЫРЭЎСКІ ІВАН ПЯТРОВІЧ

(1680 г., Якуцк – 2 снежня 1734 г., Масква)

Казырэўскія паходзілі з беларускай шляхты Магілёўскага ваяводства. Бацька Івана Пятровіча быў якуцкі казак, а дзед Фёдар Казарэўскі быў сасланы ў Сібір у ліку палонных жыхароў Рэчы Паспалітай у час войн з Аляксеем Міхайлавічам.

У 1700 г. Іван Казарэўскі з бацькам прыбылі на Камчатку для падаўлення бальшарэцкіх камчадалаў.

Вясной 1711 г. быў абраны казакамі есаулам, а ў жніўні 1711 г. разам з атаманам Д. Анцыферавым плаваў ад вусця ракі Вялікай да мысу Лапаткі, адтуль на байдарках перайшоў на востраў Шумшу. **Так пачалося вывучэнне Курыльскіх астравоў, упершыню было складзена геаграфічнае апісанне трох з іх.**

У 1712 і 1713 гг. І. П. Казырэўскі ажыццявіў яшчэ два марскіх пахода, у выніку якіх даследаваў усю Курыльскую граду. Ён саставіў новы “чарцёж”, г.зн. мапу Курылаў. На падмурку праведзеных трох экспедыцый І. П. Казырэўскі склаў сваю вядомую “Чарцёж-карту Камчадальскага носу і марскіх астравоў”. У іх кароткае апісанне ўвайшлі звесткі з размоў з мясцовымі жыхарамі.

Чарцёж мае каштоўнасць і сёння. На мапе ўпершыню паказаны Курыльскія астравы ад Камчацкага краю да японскага вострава Хакайда. Гэта праца выкарыстоўвалася для складання мап Сібіры. У дадатак да чарцяжу І. П. Казырэўскі паведаміў цікавыя звесткі пра мясцовых жыхароў, айнах, якіх ён прывёў у рускае падначаленне. Таксама ў чарцяжу ёсць звесткі аб Японіі. І. П. Казырэўскі пісаў, што астатнія народнасці Курылаў “ітурупцы і ўрупцы” непадначалены ніякай дзяржаве.

Вострау Парамушыр

У 1717 г., шукаючы паратунку пасля казацкага бунту, прыняў пострыг пад імем Ігнацій. Заснаваў Успенскую пустынь. За “возмутительные речи” ў 1720 г. яго арыштавалі і адправілі ў Якуцк, але манаху ўдалося апраўдацца і нават заняць высокі пост у Якуцкім манастары. У 1721 г. І. П. Казырэўскі заснаваў Пакроўскую, а ў 1722 г. Спаскую абіцелі.

У 1728 г. Іван Пятровіч пабудаваў сваё судна і ўдзельнічаў у экспедыцыі А. Шастакова па р. Лена. Ён вёў гідраграфічныя работы ў нізоўі ракі і планаваў дасягнуць яе вусця і выйсці ў акіян, але вясной 1729 г. яго карабель быў раздушаны льдзінамі.

У 1730 г. І. П. Казырэўскі прыехаў у Маскву, дзе падаў звесткі пра Камчатку і Японію. Паведамленне пра яго дасягненні і адкрыцці было надрукавана ў “Санкт-Петербургских Ведомостях” 1730 г. (26 сакавіка) і, па пасведчанні Мілера (“Сочинения и переводы, к пользе служащие”, 1758, красавік), было перакладзена і надрукавана замежнымі часопісамі. Сенат выдаткаваў 500 рублёў на расшырэнне Успенскага манастыра і хрысціянізацыю камчадалаў, а сам ён быў узведзены ў сан іераманаха. Але хутка быў арыштаваны па старой справе аб казацкім бунту і прыналежнасці да забойства казацкага старшыні Атласава і прыгавораны да смяротнага пакарання. Памёр 2 снежня ў маскоўскай турме, так і не дачакаўшыся памілавання.

Імем І. П. Казырэўскага названы мыс і гара на востраве Парамушыр, заліў і мыс на востраве Шумшу, рака на Камчатцы.

КАПЕВІЧ ІЛЬЯ ФЁДАРАВІЧ

(каля 1651 г., Ляхавічы – 1714 г., Масква)

Пісьменнік, выдавец, асветнік, энцыклапедыст. Вучыўся Ілья Фёдаравіч Капёвіч ў Слуцкай кальвінісцкай школе. Трапіў у Галандыю, хутчэй за ўсё па канфесійных матывах, там займаўся выдавецкімі справамі. Захаваліся яго лісты да Лейбніца, які прапаноўваў Капёвічу супрацоўнічаць у справе выдання кніг. У 1697 г. у час прыбыцця ў Галандыю расійскага вялікага пасольства

быў кандыдатам-пастарам пры Амстэрдамскім саборы. Як знаўца многіх моў быў настаўнікам Пятра I і іншых удзельнікаў пасольства. Складаў планы выдання падручнікаў, якія, відаць, абмяркоўваў з Пятром I, а потым выдаў іх у друкарні І. А. Тэсінга, а з 1700 – у сваёй.

Карта зорнага неба, зробленая І. Капёвічам у 1699 г.

У 1699–1706 гг. І. Ф. Капёвіч падрыхтаваў і выдаў каля 20 кніг асветніцкага характару па гуманітарных, прыродазнаўчых, тэхнічных і васьковых галінах ведаў. Капёвіч шмат вандраваў па Еўропе са сваёй друкарняй, а калі вырашыў перавесці яе ў Расію, то быў перахоплены піратамі. У 1708 г. ён разам з расійскімі войскамі прыбыў у Варшаву. Некалькі год служыў у Пасольскім прыказе перакладчыкам.

Адзін з першых **распрацаваў для ўсходніх славян навуковую тэрміналогію па многіх галінах ведаў.** Значны час падручнікамі Капёвіча карысталіся ў расійскіх школах. Вялікая яго заслуга ў распрацоўцы графалагічнай сістэмы, якая была зроблена на аснове шрыфта Скарыны з улікам літар лацінскага алфавіта. Да гэтага часу ёй карыстаюцца беларусы, рускія, украінцы, балгары, сербы і македонцы. Графалагічныя вопыты Капёвіча сталі важнай частка распрацоўкі рэформы грамадзянскага шрыфта ў Расіі Пятром I. **Аўтар першай на рускай мове карты зорнага неба.**

КАСОВІЧ КАЯТАН АНДРЭЕВІЧ

(14 мая 1814 г., Полацк – 7 лютага 1883 г., Санкт-Пецярбург)

Касовіч Каятан Андрэевіч нарадзіўся ў сям’і ўніяцкага святара. Спачатку вучыўся ў Полацкім вышэйшым піярскім вучылішчы (1824–1830 гг.). Пасля закрыцця апошняга перайшоў у Віцебскую базыльянскую гімназію. У 1833 г. па пратэкцыі папачыцеля Беларускай вучэбнай акругі Г. Карташэўскага быў накіраваны ў Маскоўскі ўніверсітэт для атрымання далейшай адукацыі. Універсітэт Каятан Андрэевіч скончыў у 1836 г. са ступенню кандыдата першага аддзялення філасофскага факультэта. У 1839 г. быў прызначаны настаўнікам грэцкай мовы ў Цвярскую гімназію. Тут самастойна вывучаў санскрыт, старажытнаўрэўскую і арабскую мовы. У 1843 г. пераведзены ў другую Маскоўскую гімназію, дзе працаваў да 1849 г. Адначасова ў 1845–1847 гг. выкладаў у Лазараўскім інстытуце ўсходніх моў. У гэты час атрымаў вядомасць як выдатны перакладчык з санскрыта і спецыяліст па грэцкай мове. Свае даследаванні друкаваў у часопісе “Москвитянин”.

У 1849 г. К. А. Касовіч пераехаў у Санкт-Пецярбург, дзе займаўся рэпетытарствам. У 1850 г. быў прызначаны рэдактарам навуковых прац у Імператарскую публічную бібліятэку. Падчас працы ў бібліятэцы намаганнямі Касовіча быў створаны кніжны фонд пад назвай “Россика”. Акрамя таго, з 1858 г. выкладаў санскрыт у Пецярбургскім універсітэце, дзе з 1860 г. быў прызначаны на пасаду экстраардынарнага прафесара. Памёр у 1883 г., пахаваны на Смаленскіх праваслаўных могілках у Санкт-Пецярбургу.

Тэкст “Рыгведы” на санскрыце

Актыўна займаўся перакладамі з грэцкай мовы. Разам з братам Ігнаціем у 1848 г. выпусціў грэцка-рускі слоўнік, які быў узнагароджаны Дзямідаўскай прэміяй.

Касовіч лічыцца **першым санскрытолагам Расійскай імперыі**. Значная частка яго прац прысвечана санскрыту. Так, ён пераклаў на рускую мову Махабхарату і Бхагават-Гіту. На аснове сваіх перакладаў зрабіў першы санскрыта-рускі слоўнік, які застаўся, праўда, нескончаным.

Вялікую каштоўнасць маюць даследаванні па іранскай філалогіі, дзе асноўную частку складаюць працы па Авесте і старажытнаперсідскай клінапісі. Пераклад Авесты на лацінскую мову, якія зрабіў Касовіч, быў выдадзены ў Санкт-Пецярбургу і Парыжы і атрымаў сусветную вядомасць.

Выдаваў шэраг хрэстаматый па яўрэйскай мове, што выкарыстоўваліся ў навучальных установах Расіі. У сферы гебраікі быў таксама вядомы як перекладчык “Яўрэйскай граматыкі” В. Гезеніуса (1874 г.).

КІТ БАРЫС УЛАДЗІМІРАВІЧ

(6 красавіка 1910 г., Санкт-Пецярбург)

Барыс Кіт (сапраўднае прозвішча – Кіта) нарадзіўся 6 красавіка 1910 года ў беларускай сям’і ў Пецярбургу. У 1918 годзе бацькі вярнуліся ў Беларусь, у в. Агароднікі Навагрудскага павета (цяпер Навагрудскі р-н). У 1928 г. скончыў Навагрудскую беларускую гімназію, у 1933 г. – фізіка-матэматычны факультэт Віленскага ўніверсітэта. Выкладчык (з 1931) і дырэктар (у 1939) Віленскай беларускай гімназіі. З восені 1939 г. дырэктар Навагрудскай беларускай гімназіі. Двойчы арыштоўваўся польскімі ўладамі. У 1939–1941 гг. школьны інспектар аблана Баранавіцкай акругі. Падчас нямецкай акупацыі арганізоўваў беларускія школы, быў дырэктарам настаўніцкай семінарыі ў Паставах і Адміністрацыйна-гандлёвай вышэйшай школы ў Маладзечне. У гэты ж час ён навучаецца ў Магілёўскім навукова-медычным інстытуце, дзе пачынаецца яго знаёмства з хіміяй.

У 1944 пры вызваленні Беларусі эміграваў з сям’ёй у Германію. Там Кіт уладкаваўся выкладчыкам ва ўкраінскую школу пры лагеры для перамешчаных асоб. Паралельна вучыўся ў Мюнхенскім універсітэце імя Людвіга Максіміліяна, на медычным факультэце (1945–1948 гг.).

Транспартны касмічны карабель

У гэты ж час распачынаецца знакаміты план Маршала – эканамічная дапамога ЗША еўрапейскім краінам, у тым ліку і Заходняй Германіі. Амерыканскія ўлады зацікаўлены ў пошуку спецыялістаў – для кожнага народа выдадзены пэўныя квоты для патэнцыйных эмігрантаў. Так Барыс Кіт з сям’ёй трапляе ў 1948 г. у ЗША.

Адзін з заснавальнікаў найбуйнейшай у ЗША беларускай калоніі ў Саўт-Рыверы (Нью-Джэрсі). Дзякуючы яго высілкам больш за 300 сямей беларускіх палітуцэкачоў пераехалі за акіян.

Кар’еру ў ЗША пачынаў хімікам у фармацэўтычных кампаніях Нью-Джэрсі і Каліфорніі. У другой палове 50-х гадоў Кіт уладкоўваецца на працу ў North American Aviation (зараз – Rockwell International), якая стаяла ў высноў касмічных даследаванняў ЗША. Менавіта гэтая фірма **распрацавала праект Apollo (які высадзіў першых людзей на Луну) і цяперашні амерыканскі касмічны карабель – Shuttle.**

Пры NAA існавалі шматлікія навуковыя аддзелы. І веды, якія меў Барыс Кіт, аказаліся запатрабаваны гэтай магутнай карпарацыі. **Хутка Кіт робіць значнае навуковае адкрыццё – для ракетнага паліва магчыма ўжываць вадарод. Падрыхтаваў матэматычны разлік палётаў касмічных караблёў на Луну.**

Першы ў свеце падручнік
пра ракетнае паліва

У 1960 г. даследаванні Барыса Кіта ўвайшлі ў першы ў свеце падручнік пра ракетныя палівы (ён актуальны і сёння) – Rocket Propellant Handbook (сумесна з Evered Douglas).

У 1963 г. Барыс Кіт пераходзіць на працу ў Міжнародную тэлефона-тэлеграфную карпарацыю, у адзел касманаўтыкі, які займаўся праектамі першых сатэлітаў сувязі, і пераязджае ў Вашынгтон. Менавіта там Барыс Кіт займаўся пабудовай сувязі з Лунай у рамках ажыццяўлення праекта палёта чалавека на Луну. З 1968-га па 1972-гі Кіт працаваў у Нацыянальным бюро стандартаў, адзеле міністэрства камерцыі. Пры гэтым жа міністэрстве ён працаваў у іншай галіне, якая толькі пачала развівацца – Operations Reserch Analysis. Гэтая навука выкрыстоўвала матэматыку дзеля павышэння эфектыўнасці ў індустрыі ці вайскавай дзейнасці.

У 1972 г. Б. Кіт выйшаў на пенсію і выкладаў у Мэрылэндскім універсітэце матэматыку. У 1983 г. ён абараніў доктарскую дысертцыю “Антоні Зыгмунд, яго жыццё і яго ўклад у матэматыку XX стагоддзя”. Антоні Зыгмунд быў прафесарам матэматыкі ў Віленскім універсітэце падчас навучання там Кіта. Барыс Кіт стаў доктарам філасофіі ў галіне матэматыкі і гісторыі навук.

З лекцыямі скалясіў увесь свет. Адзін з заснавальнікаў Міжнароднага астранаўтычнага таварыства Германа Оберта (ФРГ) і Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі (Мінск-Масква). Акадэмік Міжнароднай акадэміі касманаўтыкі (Парыж).

За ўклад у развіццё астранаўтыкі Кіт быў адзначаны шматлікімі прэміямі і ўзнагародамі: лаўрэат залатога медаля Германа Оберта і Вернэра фон Браўна (ФРГ), сябар Залы славы Вашынгтонскага біяграфічнага інстытута (ЗША),

уладальнік падзякі Федэрацыі касманаўтыкі Расіі. Імя Кіта сярод славурых навукоўцаў Амерыкі замуравана ў капсуле часу ў сцяну Капітолія.

Мецэнат беларускай культуры на эміграцыі. Пасля ад'езду тройчы пабываў на Беларусі (1992, 1993, 1995). Ганаровы жыхар Навагрудка, дзе адчынены ягоны музей (2008).

Размаўляе на сямі мовах.

КОСБЕРГ СЯМЁН АРЫЕВІЧ

(14 кастрычніка 1903 г., Слуцк – 3 студзеня 1965 г., Варонеж)

Косберг Сямён Арыевіч нарадзіўся ў сям'і яўрэйскіх кавалёў-рамеснікаў, дзе было 9 дзяцей. У 1917–1919 гг. наведваў камерцыйнае вучылішча ў Слуцку, у 1919–1925 гг. працаваў кавалём і майстрам па метале ў кузні свайго бацькі, каб дапамагчы вялікай сям'і. Адначасова, у 1922–1924 гг., наведваў вечаровыя заняткі, атрымаў дыплом за сярэдняю школу. Адслужыўшы два гады ў Чырвонай арміі і дэмабілізаваўшыся, ён працаваў слесарам на фабрыцы імя С. Халтурына ў Ленінградзе. У 1927–1929 гг. вучыўся ў Ленінградскім Палітэхнічным інстытуце, а потым у Маскоўскім Інстытуце Авіяцыі, які скончыў у 1930 г. У 1931 г. С. А. Косберг быў накіраваны на

працу ў Цэнтральны інстытут авіяцыйнага матарабудавання (ЦІАМ), дзе прайшоў шлях ад інжынера-канструктара да начальніка навукова-даследчага аддзела. Займаўся пытаннямі стварэння сістэм непасрэднага ўпырску паліва ў галоўкі цыліндраў авіярухавікоў замест недастаткова эфектыўных карбюратарных сістэм упырску.

У 1940 г. Косберг прызначаецца намеснікам галоўнага канструктара ОКБ завода № 33 Народнага камісарыята авіяцыйнай прамысловасці (НКАП) і начальнікам КБ па распрацоўцы сістэм непасрэднага ўпырску на гэтым заводзе.

З пачаткам Вялікай Айчыннай вайны новыя даследчыя і вытворчыя магутнасці былі створаны ў Сібіры, у глыбокім тыле. У 1941 г. Косберг узначаліў праектаванне і вытворчасць агрэгатаў непасрэднага ўпырску ў горадзе Бердск каля Новасібірска ў якасці галоўнага канструктара ОКБ-154 (КБ хімічнай аўтаматыкі). У найцяжкіх умовах, жменька людзей у тры дзясятка чалавек у хуткім часе стварыла і запусціла ў серыйную вытворчасць агрэгат непасрэднага ўпырску НВ-ЗП для авіяцыйнага рухавіка АШ-82ФН генеральнага канструктара А. Д. Швяцова. Выкарыстанне гэтых рухавікоў

істотна палепшыла палётныя характарыстыкі (хуткаўздымнасць, манеўранасць, хуткасць, дальнасць палёту), што гарантавала перавагу для расійскіх паветраных знішчальнікаў у параўнанні з лепшымі нямецкімі машынамі.

Бясспрэчная перавага сістэмы, пацверджаная аперацыяй у палявых умовах, прывяла да яе выкарыстання ў 1943–1944 гг. на ўсіх нядаўна створаных поршневых рухавіках. Маторы АШ-82ФН з агрэгатам НВ-3П усталёўваліся падчас Вялікай Айчыннай вайны на самалётах-знішчальніках Ла-5 і Ла-7 генеральнага канструктара С. А. Лавачкіна, бамбардзіроўшчыках Ту-2 і тарпеданосцах Ту-2Д генеральнага канструктара А. Н. Тупалева, а пасля вайны – на самалётах-знішчальніках Ла-9, Ла-11 С. А. Лавачкіна, пасажырскіх самалётах Іл-12 і Іл-14 генеральнага канструктара С. В. Іл'юшына.

За выдатны асабісты ўклад у развіццё і вытворчасць авіяцыйнага абсталявання, Косберг быў узнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны», ордэнам Чырвонай Зоркі і Ордэнам Айчыннай вайны 1-й ступені.

10 лютага 1958 г. Сямён Косберг пазнаёміўся з С. Каралёвым, лідарам савецкай касманаўтыкі. Гэта сустрэча адзначыла пачатак іх супрацоўніцтва,

Ракета-носьбіт "Восток"

якая была звязана з распрацоўкай вадкасных ракетных рухавікоў – ЖРД.

Двухступеньчатая ракета-носьбіт, распрацаваная Каралёвым, паспяхова запусціла на арбіту тры першыя зямныя спадарожнікі. Аднак далейшае даследаванне космасу было немагчыма без стварэння трэцяй прыступкі для дасягнення другой касмічнай хуткасці. Трэцяя прыступка ракеты была распрацавана ў 1958 г. у рэкордны кароткі час – дзевяць месяцаў.

Выкарыстанне трэцяй прыступкі дазволіла павялічыць масу касмічнага карабля ад 1400 да 4500 кг і дасягнуць хуткасці, якая давала магчы-

масць дасягнуць іншых касмічных аб'ектаў – Месяца, і вакол Месяца, каб сфатаграфавць яго зваротны бок. З бясспрэчна важным асабістым укладам Сямёна Косберга, 12 красавіка 1961 г. у космас быў запусчаны першы чалавек – савецкі касманаўт Юрый Гагарын.

За свой уклад у магчымасць гэтых палётаў Косберг быў удастоены ступені доктара тэхнічных навук і Ленінскай прэміі. За выдатныя заслугі ў забеспячэнні першага ў свеце палёту чалавека ў касмічную прастору, Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 17 чэрвеня 1961 г. Косбергу Сямёну Арыевічу прысвоена званне Героя Сацыялістычнай Працы з уручэннем ордэна Леніна і медалем “Сerp і Молат”.

Рухавік РД-0109

Пасля гэтага поспеху ў КБ Косберга спраектавалі і вырабілі новую больш магутную ракету, якая дазволіла здзяйсняць палёты касмічных зондаў да Марса і Венеры, і арбітальных касмічных караблёў з двума і трыма людзьмі. Гэтыя рухавікі спрыялі першаму выхадзе чалавека ў адкрыты космас і стыкоўку на арбіце. Ракета-носьбіты “Саюз” выкарыстоўваюцца для дастаўкі людзей і грузаў у касмічную прастору, у тым ліку да доўгатэрміновых касмічных станцый.

Сямён Арыевіч Косберг памёр 3 студзеня 1965 г. у выніку сур’ёзных пашкоджанняў, атриманых пасля аўтамабільнай катастрофы. Пахаваны на Новадзявочых могілках у Маскве.

КРАСОЎСКІ ЭДУАРД-АНТОН ЯКАЎЛЕВІЧ

(1821 г., мястэчка Грозава Слуцкага павета, Мінскай губерні – 1898 г., Царскае Сяло, Расія)

Нарадзіўся Антон Якаўлевіч Красоўскі ў 1821 годзе ў сям’і прыгонных сялян. Але Красоўскія карысталіся аўтарытэтам у пана і ў хуткім часе ім выдалі вольную грамату. Будучы яшчэ прыгонным, Антон вучыўся ў Слуцкай гімназіі. Як вядома, Каменскія дапамаглі хлопчыку паступіць у прывілеяваную ўстанову і за навучанне плацілі таксама.

У 1848 г. А. Красоўскі паспяхова скончыў медыка-хірургічную акадэмію ў Пецябурзе, дзе вывучаў апэратыўную хірургію пад кіраўніцтвам М. І. Пірагова.

Марай маладога студэнта было стаць асістэнтам вядомага рускага хірурга, але Антон-Эдуард быў размеркаваны ардынатарам Краснасельскага ваеннага шпіталя, а затым адпраўлены на працу ў 2-гі Вена-сухапутны шпіталь Пецябурга для здачы доктарскага экзамена. У гэты час памірае ад халеры таварыш А. Красоўскага, які працаваў асістэнтам кафедры акушэрства, жаночых і дзіцячых хвароб, і Антон Якаўлевіч займае яго месца ў клініцы вядомага рускага ўрача А. А. Кітэра. Па словах самога А. Красоўскага, да гэтага моманту ён меў вельмі адрывістыя ўяўленні пра акушэрства і гінекалогію.

У 1851 г. атрымаў ступень доктара медыцыны, абараніўшы дысертацыю на тэму “*Melatemato quaedam de uteri ruptura*”.

Красоўскі па справядлівасці лічыцца самым выдатным акушэрам Усходняй Еўропы. Ён падняў на вялікую вышыню апэратыўнае акушэрства і

аператыўную гінекалогію ў Расіі і ў гэтых адносінах стаў аўтарытэтам ва ўсім вучоным свеце.

Асаблівую славу ён набыў як адзін з самых ранніх і выдатных аварыятамістаў. У 1862 г. ён упершыню правёў аварыятамію са шчасным зыходам і распрацаваў арыгінальны спосаб гэтай аперацыі. Красоўскі правёў больш за 800 аперацый, што складала для таго часу велізарную лічбу.

Таксама А. Красоўскі займаўся пытаннямі даследавання маткі зондам, лячэннем пры скрыўленні маткі, засцярогай пахвіны пры родах выкарыстаннем надрэзаў і іншымі.

А. Красоўскі быў ініцыятарам заснавання першай у Расіі кафедры педыятрыі. Сумесна з іншымі ўрачамі, ім было заснавана першае гінекалагічнае і акушэрскае таварыства ў Пецяўбургу, якім ён кіраваў некалькі гадоў.

А. Красоўскі аўтар чатырох навуковых кніг: “De l'ovariotomie”, “Курс практическаго акушерства”, “Оперативное акушерство” (пры жыцці аўтара мела чатыры перавыданні), “Оперативное акушерство со включением учения о неправильностях женского таза”. Ён таксама заснавальнік першага часопіса “Акушэрства і жаночыя хваробы”.

Вучнямі А. Красоўскага з’яўляюцца такія вядомыя ўрачы, як В. В. Сутугін, І. Ф. Маслоўскі, К. Ф. Славянскі, І. М. Тарноўскі, А. І. Лебедзеў, Г. Е. Рэйн.

КУЛАКОЎСКІ ГЕНРЫХ КАЗІМІРАВІЧ

(1808 г., Слуцк – 7 студзеня 1890 г., Санкт-Пецяўбург)

Стацкі саветнік, доктар медыцыны і прафесар ваеннай Медыка-хірургічнай Акадэміі ў Санкт-Пецяўбургу. Вучыўся ў Віленскім універсітэце на юрыдычным факультэце. Скончыўшы курс, некаторы час займаўся прыватнымі ўрокамі. Медыцыне вучыўся ў Віленскай медыка-хірургічнай Акадэміі, якую

Ваенна-медыцынская акадэмія Санкт-Пецяўбурга
ў 1914 г.

скончыў у 1837 г. са ступенню лекара 1-га класа, быў прызначаны памочнікам пры тэрапеўтычнай клініцы, быў прызектарам ў прафесара Белькевіча, затым у Сеўрука. У 1840 г. застаўся без пасады, так як Віленская медыка-хірургічная акадэмія была далучана да ўніверсітэта святога Уладзіміра, у 1841 г. перасяліўся ў Санкт-Пецяўбург, дзе атрымаў пасаду інспектара пры Медыка-хірургічнай Акадэміі, тут жа атрымаў

ступень доктара медыцыны. У 1842 г. Кулакоўскі быў прызначаны ад'юнктам пры тэрапеўтычнай клініцы гэтай жа Акадэміі. У 1849 г. прызначаны экстраардынарным прафесарам, а ў 1852 г. зацверджаны ардынарным прафесарам па кафедры фармакалогіі. У 1869 г. выйшаў у адстаўку, у 1871 г. зроблены галоўным доктарам галоўнага таварыства чыгунак, дзе добра наладзіў санітарную службу. У 1870–1871 гг. быў кансультантам Максімільянаўскай лячэбніцы.

Распрацаваў і адкрыў курс чытанняў па захворваннях скуры. На аснове сваіх даследаванняў заснаваў першую ў Расіі спецыяльную бальніцу для лячэння захворванняў скуры.

МАЙСЯЁНАК АНДРЭЙ ГЕОРГІЕВІЧ

(1943 г., Глыбокае)

Нарадзіўся 1 чэрвеня 1943 года ў горадзе Глыбокае. Яго прадзед Фёдар Ігнатавіч Майсяёнак перад Першай сусветнай вайной быў абраны Глыбоцкім валасным старшынёй. Дзед, Нікіфар Фёдаравіч, быў шмат гадоў настацелем Галубіцкай, а пазней Стэфанпальскай царквы. Бацька, Георгій Нікіфаравіч, у пачатку 1940-х гадоў працаваў лекарам-хірургам у Пліскім і Глыбоцкім раёнах, а пасля вайны – у Шаркаўшчыне і Варапаеве.

У 1965 г. А. Г. Майсяёнак скончыў медыцынскі інстытут, потым аспірантуру пры ім. У 1971 г. абараніў кандыдацкую дысертцыю. Працаваў кіраўніком лабараторыі клінічнай біяхіміі і асістэнтам кафедры шпітальнай тэрапіі Гродзенскага медінстытута. Потым па прапанове акадэміка Ю. М. Астроўскага перайшоў на працу ў Акадэмію Навук БССР. Намаганнямі А. Г. Майсяёнка ў г. Гродна развіццё атрымалі “гродзенскія сімпозіумы”, якія аб’ядналі вітамінолагаў і біяхімікаў краіны для рашэння задач прафілактычнай медыцыны. У 1970-х гг. у Гродне быў створаны Аддзел рэгуляцыі і абмену рэчываў Акадэміі Навук БССР, які ў 1985 годзе быў пераўтвораны ў Інстытут біяхіміі. Першым вучоным сакратаром гэтага інстытута і стаў Андрэй Майсяёнак.

Потым ён працаваў на пасадах старэйшага навуковага супрацоўніка, загадчыка лабараторыі. З 1992 года А. Г. Майсяёнак стаў намеснікам дырэктара інстытута па навуковай рабоце. Потым ён абараніў доктарскую дысертцыю, стаў прафесарам, членам-карэспандэнтам Нацыянальнай Акадэміі Навук. З

1998 года – загадчык лабараторыі каферментаў Інстытута біяхіміі, прызнаны аўтарытэт у галіне вітаміналогіі, біяхіміі вітамінаў і каферментаў.

Інстытут біяхіміі НАН у Гродна

Даследаваў абмен вітамінаў, галоўным чынам прыродных злучэнняў пантатэнавай кіслаты, механізмы ўзаемасувязяў паміж вітамінамі і рэгуляцыі біясінтэзу каферменту ацэтылавання. Сфармуляваў канцэпцыю, у аснове якой ляжаць прадстаўленні пра змены ўнутрыклеткавых фракцый каферменту ацэтылавання як важнейшы фактар у метабалічнай рэгуляцыі. **Высвятліў прыроду "секвеставання" вольнага каферменту ацэтылавання і механізм рэгуляцыі ключавага**

фермента яго біясінтэзу. Вынікі гэтых работ дапоўнілі ўяўленні пра біялагічныя функцыі вітаміну B5, што ляглі ў аснову паказанняў да лячэбна-прафілактычнага ўжывання пантатэнат-змяшчальных злучэнняў.

У супрацоўніцтве з фінскімі і расійскімі спецыялістамі, дзякуючы дапамозе калег з Гродзенскага медуніверсітэта ў вобласці нутрыцыялогіі, абгрунтаваў біямаркеры выяўлення рызыкі развіцця недастатковасці мікранутрыентаў, комплексныя тэхналогіі папярэджання недастатковасці селену ў харчаванні.

На працягу 2006–2011 гг. вучоныя аддзела вітаміналогіі і нутрыцэўцікі пад кіраўніцтвам А. Г. Майсяёнка, абапіраючыся на замежныя даследаванні і ў супрацоўніцтве з расійскімі нейрахімікамі, абгрунтавалі новае бачанне функцый пантатэнавай кіслаты як універсальнага прыроднага фактара нейрапратэкцыі. Дзякуючы гэтым даследаванням, стала магчымым выкарыстанне сістэмы біясінтэза каферментнай формы вітаміна для дасягнення абароны нейронаў, стабілізацыі іх функцый шляхам механізмаў падтрымання рэдакс-патэнцыяла і рэдакс-сігналявання ў структурах ЦНС.

Дзякуючы намаганням А. Г. Майсяёнка распачата праца па маніторынгу мікраэлементавага складу прадуктаў харчавання.

Пры яго ўдзеле распрацаваныя новыя лекавыя субстанцыі і прэпараты (“кальцыю пантатэнат”, “пантэвітол”, “пантагам”) на аснове вытворных вітаміну B5, а таксама спосабы іх медыцынскага ўжывання.

Склалася навуковая школа А. Г. Майсяёнка. Яго вучнямі абаронена 4 доктарскія і 22 кандыдацкія дысертацыі. Андрэй Георгіевіч – вынаходнік СССР, аўтар больш за 21 патэнт на вынаходніцтва, 200 навуковых прац, удзельнік міжнародных навуковых форумаў, член экспертных саветаў дзяржаўных навукова-тэхнічных праграм.

Аўтар шматлікіх артыкулаў па гісторыі медыцыны Беларусі. Вядзе актыўную грамадскую і краязнаўчую дзейнасць. А. Г. Майсяёнак – адзін з

ініцыятараў і актыўных удзельнікаў традыцыйных Браслаўскіх і Навагрудскіх краязнаўчых чытанняў, канферэнцый “Наш радавод”, якія праводзяцца штогод на Гродзеншчыне. Быў старшынёй аргкамітэта міжнародных гісторыка-краязнаўчых чытанняў у Лідзе (1993 г.), адзін з заснавальнікаў беларускага фонду А. Міцкевіча. З 1991 г. актыўна займаецца стварэннем нацыянальнага фонду рукапісаў, старадрукаў, рэдкай кнігі і перыёдыкі імя Я. Л. Храптовіча. Выступае ў друку, на тэлебачанні і радыё па праблемах вывучэння і захавання культурна-гістарычнай спадчыны.

МАЛАХОЎСКІ УЛАДЗІСЛАЎ ЮЛІЯНАВІЧ

Псеўданім: Леон Варнэрке

(1827 г., маёнтак Мацы Кобрынскага павета – 7 кастрычніка 1900 г., Жэнева)

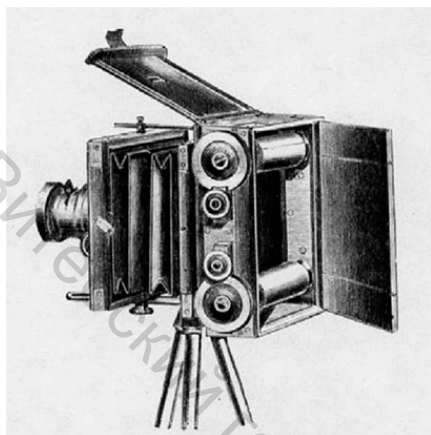

Уладзіслаў Юліянавіч нарадзіўся ў 1827 г. у маёнтку Мацы Кобрынскага павета Гродзенскай губерні (Кобрынскі раён Брэсцкай вобласці). Пасля хатняй адукацыі набываў веды ў Свіслацкай гімназіі. Затым вучыўся ў Пецябургскім інстытуце інжынераў шляхоў зносін. Там Малахоўскі наладзіў кантакты з тайнай рэвалюцыйнай арганізацыяй разначынцаў “Зямля і воля”. У Пецябургу Уладзіслаў пазнаёміўся і з Кастусём Каліноўскім. Уладзіслаў Малахоўскі скончыў інстытут у 1859 г. трэцім у спісе і ў чыне інжынер-паручыка быў накіраваны служыць пад Дынабург (цяпер Даўгаўпілс).

Калі пачалося паўстанне 1863–1864 гг., члены арганізацыі “Зямля і воля” ўступілі ў саюз з партыяй “чырвоных”. Малахоўскі стаў адным з кіраўнікоў партыі “чырвоных”: займаў пасаду начальніка паўстанцаў Вільні. За галаву Малахоўскага Мураўёў-Вешальнік прызначыў узнагароду ў 10000 рублёў. Калі ў Вільні заставацца стала небяспечна, Малахоўскі ў 1863 годзе перабраўся за мяжу – у Кёнігсберг, дзе займаўся закупкай і дастаўкай зброі для паўстанцаў Каліноўскага. Удзельнічаў у выданні газеты “Глос з Літвы”. Пасля задушэння паўстання Каліноўскага Малахоўскі выехаў у Лондан, дзе жыў пад імем Леона Варнэрке.

У англійскай сталіцы наш зямляк заснаваў уласную фірму, якая займалася фотасправай. Ужо праз пяць гадоў гэтая фірма стала шырока вядомай ва ўсёй Заходняй Еўропе. Гэта сталася дзякуючы намаганням Уладзіслава

Малахоўскага. У 1877 г. ён сканструяваў першы ў свеце плёначны фатаапарат з плёначнымі касетамі для бромасрэбранай каладыённай ленты.

Фотаапарат Малахоўскага

Малахоўскі значна ўдасканаліў сам працэс фатаграфавання. Вывучыўшы працэс атрымання адбітку на светаадчувальным матэрыяле, Уладзіслаў Юльянавіч прыйшоў да высновы, што пласцінкі можна замяніць спецыяльнай плёнкай, загадзя апрацаваўшы яе неабходнымі хімічнымі рэактывамі. Шляхам шматлікіх доследаў ён спыніўся на тым, што для гэтага найлепш падыходзіць бромсрэбранае пакрыццё на каладзійнай аснове. Плёнка з нанесеным на яе такім матэрыялам лёгка скручваецца ў рулон, таму на ёй можна рабіць некалькі кадраў.

Калі ў XIX стагоддзі з кожным годам павялічвалася цікаўнасць да фатаграфіі, не застаўся ў баку ад гэтага і сціплы служачы аднаго з банкаў Нью-Йорка Джордж Істмэн, які ў 1879 годзе ў Англіі запатэнтаваў машыну для пакрыцця шкляных пласцінак светаадчувальным элацінам, а праз год і ў сябе на радзіме. Даведаўшыся аб тым, што Малахоўскі ў якасці светаадчувальнага матэрыялу вынайшаў ролікавую плёнку як пачатковы светаадчувальны матэрыял для атрымання адбітку, узяўся сканструяваць для яе ўласны апарат. Такі апарат з'явіўся ў 1886 годзе. Праз два гады Істмэн распрацаваў новую аматарскую фотакамеру. Ён жа ўвёў ва ўжытак і слова “кодак”, што стала сінонімам “камера”. А паколькі гэтая камера тады была немагчыма без ролікавай плёнкі, адкрытай Малахоўскім, то і атрымліваецца, што Уладзіслаў Юльянавіч і спрычыніўся да “Кодака”...

Выключнай заслугой Малахоўскага з'яўляецца ўкараненне ў канцы 70-х гг. XIX ст. новага ў той час сухога бромажалацінавага працэса. Яго фатаграфічная лабараторыя выпускала сухія бромажалацінавыя пласцінкі і плёнкі высокай якасці.

Апроч першага ў свеце плёначнага фотаапарата У. Малахоўскі ў 1880 г. вынайшаў сенсітаметр – першы ў свеце афіцыйна прызнаны прыбор для вызначэння святлоадчувальнасці фотаматэрыялаў. У 1881 г. Малахоўскі атрымаў медаль Каралеўскага фатаграфічнага таварыства ў Лондане. У 1882 г. на Усерасійскай прамыслова-мастацкай выставе ў Маскве ён выставіў сенсітаметр, актынаметр, сухія бромажалацінавыя пласцінкі.

На жаль, дзейнасць фірмы Малахоўскага была змрочана абвінавачваннямі ў выкарыстанні фальшывых расійскіх рублёў адным з філіялаў лабараторыі. Пазней яго віна ў з'яўленні фальшывых грошай у судзе не была даказана. Беспадстаўныя абвінавачванні выклікалі цяжкія перажыванні ў Малахоўскага. Нягледзячы на апраўдальны вердыкт суда, душэўнае супакаенне не прыйшло: 7 кастрычніка 1900 года Уладзіслаў Малахоўскі, не вытрымаўшы маральных пакут, застрэліўся.

МАЛІНОЎСКІ АЛЯКСАНДР АЛЯКСАНДРАВІЧ

(псеўданімы: Багданаў, Вернер, Максімаў)

(10 жніўня 1873 г., Саколка Гродзенскай губерні – 7 красавіка 1928 г., Масква)

А. А. Маліноўскі нарадзіўся ў сям’і педагога, які скончыў настаўніцкі інстытут у Вільні, і мясцовай шляхцянке. З 7 гадоў хлопчык шмат чытаў і меў унікальную памяць. З залатым медалём у 1892 г. скончыў Тульскую гімназію і паступіў у Маскоўскі ўніверсітэт на фізіка-матэматычнае аддзяленне. Але праз 2 гады за сувязь з рэвалюцыйным рухам быў арыштаваны і высланы ў Тулу. Пасля вызвалення скончыў медыцынскі факультэт Харкаўскага ўніверсітэта. Зноў арыштаваны і высланы ў Волагду, дзе працаваў у псіхіятрычнай лякарні. У гады Першай сусветнай вайны А. А. Маліноўскі быў мабілізаваны ўрачом у дзеючую армію. Паступова адыйшоў ад актыўнага палітычнага жыцця і заняўся навукай.

У сваёй трохтомнай працы ”Всеобщая организационная наука – тектология” А. А. **Маліноўскі заклаў ідэі кібернэтыкі і стварыў першую ў свеце навуковую метадалогію сістэмнага аналізу**. Маліноўскі тлумачыў працэсы развіцця прыроды і грамадства на аснове прынцыпа раўнавагі. Характэрнай рысай тэорыі раўнавагі А. А. Маліноўскага з’яўляецца сцверджанне, што супрацьлегласці павінны збалансаваць, ураўнаважыць адно аднаго і толькі такім шляхам прыйсці да устойлівага стану сістэмы.

У 1923 г. А. А. Маліноўскі пачаў на сабе праводзіць вопыты па пераліванні крыві. Па яго прапанове ў 1926 г. у Маскве быў створаны **першы ў свеце інстытут пералівання крыві, дырэктарам якога ён стаў**. Яго дзейнасць была скіравана на распрацоўку важнейшых тэарэтычных і практычных задач: вывучэнне трансфузій крыві пры розных відах паталогіі; даследаванне і прымяненне абменных пераліванняў крыві; распрацоўка методыкі атрымання стандартных групавых сываратак; стварэнне спецыяльнай апаратуры і кадраў донарства. У траўні 1926 года была праведзена першая паспяховая аперацыя па пераліванні крыві, а ужо ў красавіку 1928 года колькасць такіх аперацый складала каля 100. У 1928 г. падчас вопытаў на сабе А. А. Маліноўскі памёр.

Першы ў свеце інстытут пералівання крыві.
Цяпер французская амбасада ў Маскве

МАРКС МАКСІМІЛІЯН ВОСІПАВІЧ

(7 кастрычніка 1816 г., Віцебск – 1893 г., Енісейск)

Максіміліян Восіпавіч Маркс нарадзіўся ў Віцебску ў 1816 годзе. У 1834 г. скончыў Віцебскую гімназію. Пасля вучыўся ў Маскоўскім універсітэце, але не скончыў яго з-за хваробы. З 1858 года працаваў выкладчык у Смаленску, пазней у 4-й Маскоўскай гімназіі. У снежні 1863 года арыштаваны па падазрэнні ў сувязі з паўстанцамі і за спачуванне ссыльным-палякам, да лютага 1864 года зняволены ў Трубяцкім бастыёне Петрапаўлаўскай крэпасці. Вызвалены пад тайны нагляд паліцыі. Зноў арыштаваны ў 1866 годзе па справе Д. Каракозава аб замаху на Аляксандра II. Асуджаны 24.09.1866 года, за пасобніцтва замаху, прадстаўленне сродкаў тайнаму рэвалюцыйнаму таварыству “Арганізацыя” і ўкрывальніцтва палітычных злачынцаў-палякаў, да паз-

баўлення ўсіх правоў ісылкі ў Сібір. Паселены ў Кежэмскай воласці Енісейскай губерні. З 1868 года жыве ў Енісейску.

За ўласныя сродкі заснаваў у Енісейску першую ў Сібіры метэастанцыю і 12 гадоў праводзіў на ёй назіранні. Супрацоўнічаў з Енісейскім музеем. Зрабіў прамеры глыбін і шырыні Енісея. Член Рускага геаграфічнага таварыства. Склаў табліцы часу для гарадоў Енісейскай губерні. Па прапанове прафесара А. Нордэншэльда, **займаўся назіраннямі над касмічным пылам і даказаў яго існаванне**. За гэта ўганараваны залатым медалем Рускага геаграфічнага таварыства ў 1878 годзе. Гэта быў першы выпадак у гісторыі таварыства, калі такая высокая ўзнагарода прысуджалася палітычнаму ссыльнаму. Касмічны пыл (Interplanetary dust particle (IDP)): гэта часцінкі памерам менш за 10 мкм, якія рухаюцца ў міжпланетнай прасторы. Калі такія часцінкі

Касмічны пыл

затым зрастаюцца з больш вялікімі па памеру цэламі прыроднага альбо касмічнага паходжання, яны працягваюць называцца “касмичным пылам”. Зараз НАСА пастаянна выкарыстоўвае лятаючы апарат ER2, даследчыцкую версію шпіёнскага самалёта U2, для збора касмічнага пылу на стратасферных вышынях.

Максіміліян Восіпавіч Маркс – аўтар прац пра клімат Сібіры (“Записки Императорской Академии наук”, 1887, Т. 55), запісак пра К. Касовіча (“Русская старина”, 1886, Т. 52), М. Буташэвіча-Петрашэўскага (“Русская старина”, 1889, Т. 62). Пакінуў успаміны пра Віцебск 1820–1830-х гадоў. У лютым 1879 года М. Марксу былі вернуты ўсе правы. З-пад паліцэйскага нагляду вызвалены ў 1880 годзе з дазволам жыць паўсюдна, апроч сталіц, сталічнай і Таўрычаскай губерняў. Памёр у Енісейску ў 1893 г.

НАРКЕВІЧ-ЁДКА ЯКУБ АДАМАВІЧ

(8 студзеня 1848 г., маёнтak Над-Нёманам Уздзенскага павета, па іншых звестках, мястэчка Турын Ігуменскага павета – 19 лютага 1905 г., Вена)

Прыродазнавец, медык. Паходзіў з роду Касцюшкаў. Пачатковую адукацыю Якуб атрымаў дома. Вучылі яго запрошаныя на дом настаўнікі, а таксама маці Анэля Якаўлеўна Эстка, якая была чалавекам усебакова развітым і адукаваным. У сваіх захапленнях яна аддавала павагу музыцы. Гэта аказала ўплыў на развіццё сына. Іграць на фартэпіяна Якуб пачаў яшчэ ў маленстве.

На пачатку 60-х гадоў Якуба аддалі ў Мінскую губернскую гімназію, поўны курс якой ён закончыў у 1865 годзе.

Пасля заканчэння гімназіі Якуб праявіў свае здольнасці як кампазітар і знаўца музыкі. Далейшую адукацыю Якуб атрымлівае за мяжой у вышэйшых навучальных установах, дзе ён спецыялізуецца ў галіне фізікі, прыродазнаўства і медыцыны. Па некаторых звестках нават вучыўся ў Парыжскай кансерваторыі. Даваў прыватныя канцэрты.

У 1872 годзе, пасля вяртання з-за мяжы на радзіму, з’явілася жаданне прысвяціць сябе навучы. Свае даследаванні прысвяціў вырашэнню наспелых прыкладных задач. Пачаў з таго, што авалодаў прыёмамі лячэння людзей, а таксама жывёл. Наркевіч-Ёдка ўжываў перадавыя на той час прыёмы, выкарыстоўваў вакцыны, сывараткі. У сваім маёнтку ён арганізаваў санаторый “Над-Нёман”. **Распрацаваў методыку лячэння нервова хворых**

электрычным токам (электратэрапія), выкарыстоўваў кумысаячэнне, святлолячэнне, гімнастыку, мясцовыя мінеральныя воды.

У маёнтку Антонова (сёння веска Сінячова ў Капыльскім раёне)

Парыжская кансерваторыя (Вышэйшая нацыянальная кансерваторыя драматычнага мастацтва)

пабудоваў метэаралагічную станцыю, якую пазней перанёс у палац бацькі у Над-Нёман, дзе стала пасяліўся з сям'ёй.

Свае шматлікія доследы Якуб праводзіў пры дапамозе сканструяваных розных крыніц пастаяннага і пераменнага току, лейдінскага слоіка, шпулі Румкарфа і іншых прыстасаванняў.

Я. А. Наркевіч-Ёдка шляхам доўгага і ўсебаковага вывучэння электрычных з'яў прыйшоў да высновы, што электрычнасць падпарадкоўваецца агульным законам фізікі, што яна, як гук і святло, распаўсюджваецца

хвалепадобнымі ваганнямі. І гэта ў той час, калі многія вядомыя вучоныя не разумелі фізічнага сэнсу ўраўненняў Максвела.

Ужо ў 1890 г. Я. А. Наркевіч-Ёдка ўжыў для рэгістрацыі навальнічных разрадаў свайго роду "радыёпрыёмнік". Прыбор, галоўнай часткай якога служыла тэлефонная трубка, дазваляў рэгістраваць электрычныя разрады ў атмасферы на адлегласці да 100 км. Так, Наркевіч-Ёдка раней Папова паказаў магчымасць рэгістрацыі навальнічных разрадаў.

Праз сістэму маланкаадводаў веў барацьбу з градам, чым садзейнічаў ахове палёў. За заслугі ў галіне метэраэлогіі ў 1890 г. ён узнагароджаны срэбраным медалём Рускага геаграфічнага таварыства. За навуковыя працы ў 1890 г. зацверджаны членам-супрацоўнікам Інстытута эксперыментальнай медыцыны ў Пецярбургу. Быў ганаровым доктарам Віленскага медыцынскага таварыства, членам многіх іншых еўрапейскіх і расійскіх таварыстваў, меў дыплом прафесара электраграфіі і магнетызму. Памёр у Вене ў час паездкі з паведамленнямі пра вынікі навуковых даследаванняў. Пахаваны ў сваім маёнтку.

Ёсць цікавы дакумент, які пацвярджае прыярытэт Я. А. Наркевіча-Ёдкі ў вынаходніцтве бяздратавай перадачы сігналаў. Гэта пратакол паседжання Французскага фізічнага таварыства ў Парыжы, якое адбылося ў снежні 1898 г. У ім азначаецца, што "О. Лоджу належыць першая ідэя тэлеграфіі без дротаў, калі мы не пажадаем дайсці да Наркевіча-Ёдкі, які двума-трыма гадамі раней выканаў у Вене вельмі цікавыя перадачы са шпуляй Румкарфа (праўда можа быць, без выразнага ўсведамлення ролі электрамагнітных хваляў у гэтых доследах)".

ПАПКОВІЧ ПЁТР ФЁДАРАВІЧ

(5 красавіка 1887 г., Брэст-Літоўск – 3 красавіка 1946 г., Ленінград)

Пётр Фёдаравіч Папковіч нарадзіўся 5 красавіка 1887 г. у Брэст-Літоўске (сучасны г. Брэст) Гродзенскай губерні ў сям’і інжынера, які працаваў на будаўніцтве Палесскіх чыгунак. Сям’я часта пераязджала з месца на месца, таму класічную гімназію П. Ф. Папковіч скончыў у Самары.

У 1905 г. паступіў на факультэт будаўніцтва караблёў Пецяўбургскага палітэхнічнага інстытута ім. Пятра Вялікага. У 1911 г. залічваецца юнкерам для прахаджэння ваеннай службы і ў гэтым жа годзе абараняе дыпломны праект на званне марскога інжынера.

У 1912 г., пасля службы на крэйсеры і браненосцы, Пётр Фёдаравіч экстрэнам здае экзамены за поўны курс караблебудавнічага аддзела Марскога інжынернага вучылішча, абараняе дыпломную работу, прысвечаную гашэнню вібрацыі ў корпусе карабля. Яму было прысвоена званне карабельнага інжынера і чын падпаручыка корпуса карабельных інжынераў.

Лінейны крэйсер "Ізмаіл"

Працаваў на Адміралцейскім судабудавнічым заводзе, Балцыйскім заводзе, дзе ўдзельнічаў у праектаванні і будаўніцтве лінкораў тыпу "Севастопаль" (пазней "Марат") і лінейных крэйсераў тыпу "Ізмаіл", вырашаючы такія праблемы, як выгіб і трываласць судовых перакрыццяў, разлік складаных рам і безраскосных ферм,

разлібы выгіба абалонак у надводных і падводных караблях, дынамічныя разлікі трываласці карабельнага корпуса. Быў узнагароджаны ордэнам Станіслава III ступені.

У 1916 г. Пётр Папковіч быў запрошаны на пасаду выкладчыка кафедры карабельнай архітэктуры Пецяўбургскага палітэхнічнага інстытута.

У 1922–1924 гг. П. Ф. Папковіч узначальвае тэхнічнае бюро падводнага плавання Балцыйскага судабудавнічага завода (арганізавана яшчэ ў 1900 г. для **праектавання першай расійскай баявой падводнай лодкі**). У 1925–1930 гг. – намеснік галоўнага канструктара па грамадзянскім судабудавніцтве Балцыйскага завода, кіраваў праектаваннем першых савецкіх судоў транспартнага флота.

Ленінградскі караблебудаўнічы інстытут

З 1923 г. з'яўляўся выкладчыкам Ваенна-марской акадэміі.

П. Ф. Папковіч прымаў актыўны ўдзел у арганізацыі Ленінградскага караблебудаўнічага інстытута, у якім з 1930 г. узначаліў кафедру будаўнічай механікі карабля, і Навукова-даследчага інстытута судабудаўніцтва і сударамонта, дзе кіраваў сектарам судавых канструкцый. У інстытуце стварыў лабараторыю, у якой упершыню ў судабудаўніцтве ажыццявіў сістэматычныя эксперыментальныя даследаванні.

У 1933 г. яго выбіраюць членам-карэспандэнтам АН СССР, а ў 1944 г. яму было прысуджана званне ганаровага дзеяча навукі і тэхнікі РСФСР, у 1946 г. – Дзяржаўная прэмія СССР.

У 1940 г. П. Ф. Папковіч атрымлівае званне інжынера-контр-адмірала.

У сярэдзіне 1920 гг. аўтарытэт Пятра Фёдаравіча як спецыяліста ў вобласці будаўнічай механікі быў агульнапрызнаным. Асаблівай яго заслугай у сферы практычнага караблебудаўніцтва з'яўляецца ўдзел у распрацоўцы асноў сучасных прынцыпаў нармавання трываласці. Акадэмік В. В. Наважылаў у сваіх успамінах так ацаніў навуковыя дасягненні П. Ф. Папковіча: “Яго найлепшым дасягненнем, безумоўна, з'яўляюцца знакамітыя формулы, якія выражалі **агульнае рашэнне класічнай тэорыі пругкасці праз чатыры гарманічныя функцыі**”.

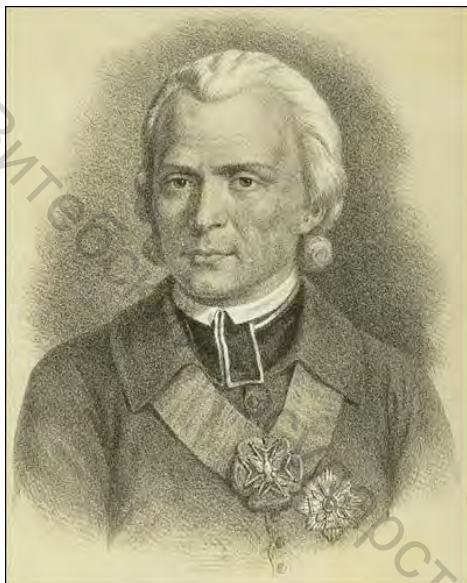
У будаўнічай механіцы карабля Пётр Фёдаравіч удаканаліў метады разліку сучасных судовых канструкцый пры статычным і дынамічным нагружэнні. У 1943 г. за чатыры кнігі па тэорыі пругкасці і будаўнічай механіцы карабля атрымаў Сталінскую прэмію I ступені.

Па сутнасці, П. Ф. Папковіч апырэдзіў стварэнне тэорыі трохслойных і слаістых канструкцый, якую распрацоўвалі ў 50-я – 70-я гг. XX ст., якая стала важнай часткай механікі.

Пётр Фёдаравіч памёр 3 красавіка 1946 г. раптоўна, ад інфаркта. Пахаваны ў Ленінградзе. На доме, дзе ён жыў, устаноўлена мемарыяльная дошка, яго імем названы 2 карабля ВМФ.

ПАЧОБУТ-АДЛЯНІЦКІ МАРЦІН

(30 кастрычніка 1728 г., в. Сламянка Гродзенскага павета –
8 лютага 1810 г., г. Дынабург)

Марцін Пачобут-Адлянiцкi, доктар фiласофii i доктар тэалогii, каралеўскi астраном Станiслава Аўгуста, прэлат, смаленскi дэкан, рэктар i прафесар Вiленскага ўнiверсiтэта, член-карэспандэнт Парыжскай Акадэміi Навук i Французскага Народнага Інстытута, член Лонданскага Каралеўскага, Варшаўскага i iншых навуковых таварыстваў, нарадзiўся ў маёнтку каля вёскi Саломенка Гродзенскага павета 30 кастрычніка 1728 года.

Марцін Пачобут-Адлянiцкi скончыў Гродзенскую езуiцкую школу. У 1745 г. з мэтай цалкам прысвяцiць сваё жыццё навуцы Марцін уступiў у ордэн езуiтаў, якія надавалi вялiкую ўвагу адукацыi. Вучыўся ў Слуцкай педагагiчнай сeмiнарыi i ў Полацкiм езуiцкiм калегiуме. У 1753–1754 гг. вывучаў фiласофiю ў Вiленскай езуiцкай акадэміi.

Яшчэ ў Акадэміi малады чалавек захапiўся астраномiяй. Ёмкненне да ведаў падштурхнула яго да працягу адукацыi. Марцін паехаў на вучобу ў Прагу, дзе апроч астраномii вывучаў фiзiку, матэматыку, грэчаскую мову. У 1756 г. пасля вяртання на радзiму быў прызначаны на пасаду прафесара грэчаскай мовы Вiленскай езуiцкай акадэміi. З мэтай актывiзацыi навукова-даследчай дзейнасцi сxiляў кiраўнiцтва Акадэміi запланавачь стварэнне астранамiчнай абсерваторыi.

У 1761 г. вучоны быў накіраваны ў замежную камандзiроўку ў Францыю, дзе ў абсерваторыях Марселя, Авіньёна i Неапаля два гады памнажаў свае тэарэтычныя веды i вёў назiранне над зорным небам.

Пасля вяртання на радзiму М. Пачобут-Адлянiцкi распачаў сваю дзейнасць у Акадэміi на кафедры матэматыкi i астраномii. У 1765 г. здзейснiлася мара вучонага – пры Акадэміi была створана астранамiчная абсерваторыя, выдатна абсталяваная на сродкi, выдзеленыя Адукацыйнай камiсiяй i асабiстыя зберажэннi М. Пачобута-Адлянiцкага, які i быў прызначаны яе дырэктарам.

Жэзл Лонданскага каралеўскага
таварыства

пацверджана Парыжскай

У 1773 г. М. Пачобут-Адлянiцкi абвясцiў аб адкрыццi новага сузор'я, якое назваў Шчыт Сабескага ў гонар пераможцы турак пад Венай у 1673 г. Яна Сабескага, а самую яркую зорку сузор'я – Каралеўскi Цялец Панятоўскiх у гонар караля Станiслава Аўгуста. Гэта адкрыццё было акадэміяй навук, членам-карэспандэнтам якой

вучонага выбралі ў 1778 г., і ўключана ў вядомы каталог Фламстэда. Раней, у 1771 г., ён стаў членам Каралеўскага навуковага таварыства ў Лондане.

Старая астранамічная абсерваторыя пры
Віленскім універсітэце

Пад яго кіраўніцтвам у астранамічнай абсерваторыі на працягу больш як 30 гадоў вяліся даследаванні ў галіне астраноміі, назіранні за зоркамі і планетамі Сонечнай сістэмы. М. Пачобут-Адлянціцкі заснаваў навуковую школу, у якую ўваходзілі вучоныя-астраномы: Я. Снядзкі, А. Стжэцкі, М. Глушневіч, П. Смыслоў і інш. Прадстаўнікі гэтай школы прызнавалі аб'ектыўнасць навакольнага свету і магчымасць яго ўсебаковага вывучэння і пазнання. М. Пачобут-Адлянціцкі падтрымліваў ідэю

існавання мноства сусветаў, падзяляючы гіпотэзу аб іх планетарнай будове. Вучоны падзяляў геліяцэнтрычную сістэму Каперніка.

Вынікі даследаванняў фіксаваліся ў спецыяльных рукапісных журналах назіранняў штодзённа, назіранні за становішчам планет Сонечнай сістэмы, Месяца, удакладняліся элементы руху нябесных цел. Пасля наведвання ў 1768–1769 гг. абсерваторый Англіі, Даніі, Германіі, Галандыі і Францыі М. Пачобут-Адлянціцкі арганізаваў даследаванні сонечных плям, спрабаваў вызначыць дакладную адлегласць ад Зямлі да Сонца, выкарыстаўшы праходжанне Венеры паўз Сонца.

Ён вёў назіранні сонечных і месячных зацьменняў, даследаваў перамяшчэнні камет, вывучаў зацьменні кольцаў Сатурна і спадарожнікаў іншых планет, працягваў працу па вызначэнні і ўдасканаленні геаграфічных каардынат розных мясцін. Найбольшыя вынікі далі яго спробы вызначыць размяшчэнне Меркурыя: яно было ўстаноўлена вельмі дакладна, што паслужыла вядомаму французскаму астраному Ж. Ж. Лаланду матэрыялам складання новых астранамічных табліц.

Не толькі таленавітым вучоным-астраномам, але і актыўным арганізатарам асветы ў родным краі быў М. Пачобут-Адлянціцкі. У 1780 г. ён стаў рэктарам Галоўнай школы Вялікага княства Літоўскага, у якую была рэарганізавана Віленская езуіцкая акадэмія пасля роспуску ордэна езуітаў.

Як рэктар Галоўнай школы ВКЛ М. Пачобут-Адлянціцкі непасрэдна кіраваў правядзеннем школьных рэформ на тэрыторыі ВКЛ. На беларускіх землях адкрылася больш за 20 школ, якія давалі сярэднюю адукацыю, а таксама значная колькасць вялікіх і малых прафесіянальных школ.

З мэтай пашырэння навуковых ведаў сярод насельніцтва і больш эфектыўнага кантролю за выдавецкай дзейнасцю ён узначальваў універсітэцкую друкарню.

Імем М. Пачобута-Адлянціцкага названы адзін з кратэраў на адваротным баку Месяца.

ПЕЛІКАН ВЕНЦАСЛАЎ ВЕНЦАСЛАВАВІЧ

(11 верасня 1790, Слонім – 9 чэрвеня 1873, маёнт. Пеліканы каля в. Опса)

Венцаслаў Венцаслававіч Пелікан нарадзіўся ў сям’і музыканта слонімскага аркестра Венцаслава Пелікана. Род В. Пелікана паходзіў з дробнай шляхты. Пачатковую адукацыю Венцаслаў Венцаслававіч Пелікан атрымаў у школах Слоніма і Маладзечна, у 1809 праслухаў курс філасофскіх навук у інстытуце пры Віленскім універсітэце, у тым жа 1809 паступіў у Пецяярбургскую медыкахірургічную акадэмію, якую скончыў у 1813 з залатым медалём.

В. Пелікан напісаў і выдаў у 1812 годзе падручнік па мікалогіі, прапанаваў пры трэпанакцыі чэрапа не рассякаць крыжападобна цвёрдую мазгавую абалонку (як гэта было прынята тады ў хірургаў), а ў выпадках субдуральных гематом наносіць некалькі адтулін у яе зоне, праз якія адсмоктаць кроў і яе згусткі, што засцерагала ад мазгавых кіл і інш. У галіне хірургіі апісаў выпадкі лячэння анеўрызма падкаленкавай ямкі, запаленні вен. Ён перавязваў падуздышную, сцегнавую і агульную сонную артэрыі, апярэдзіўшы ў гэтай галіне медыцыны У. Опеля, які лічыцца другім аўтарам рэдукаванага кровазвароту.

Быў уладкаваны на працу на кафедру хірургічнай паталогіі і клінікі, якую ўзначальваў тады знакаміты хірург І. Буш, дзе да 1814 года зрабіў 58 хірургічных аперацый. У 1816 В. Пелікан за працу “Аб анеурызмах” атрымаў вучоную ступень доктара медыцыны і хірургіі, у тым жа годзе быў абраны прафесарам кафедры хірургічнай паталогіі і хірургічнай клінікі Віленскага ўніверсітэта, выкладае студэнтам хірургію, анатомію і судзэбную медыцыну. Праз два гады ён атрымлівае пасаду ад’юнкта-прафесара за цыкл лекцый “Аб перашкодах, якія сустракаюцца пры даставанні каменя з мачавога пухіра, і спосабах пераадолення іх”. У першыя ж гады працы В. Пелікан здабыў славу выдатнага майстра хірургічнай справы. Выкладаў ва ўніверсітэце, займаўся хірургічнай практыкай, загадваў хірургічнай клінікай. За свой кошт В. Пелікан стварыў хірургічны кабінет з наборам інструментаў і бібліятэку. Апублікаваў некалькі навуковых артыкулаў, **вынайшоў і ўдасканаліў некаторыя медыцынскія інструменты і прыстасаванні**. У 1821 В. Пелікан стаў старшынёй Віленскага таварыства лекараў.

У 1824 годзе ён прызначаны дэканам лекарскага факультэта, пазней выконваў абавязкі рэктара. У 1826 г. стаў рэктарам Віленскага ўніверсітэта. На гэтай пасадзе В. Пелікан паказаў сябе як здольны адміністратар і арганізатар, шмат зрабіў дзеля ўмацавання базы ўніверсітэта, павышэння якасці адукацыі.

Быў старшынёю камітэта па складанні праекта Віленскай навучальнай акругі і новага статута Віленскага ўніверсітэта.

Будынак медыцынскага
факультэта Маскоўскага
ўніверсітэта

Пасля падаўлення паўстання 1830—1831 гадоў Віленскі ўніверсітэт быў зачынены, выкладчыкі і студэнты (г. зв. “віленская інтэлегенцыя”) пераведзеныя ва ўніверсітэты Масквы, Пецярбурга і Кіева, некаторыя больш не выкладалі і не вучыліся. Пасля закрыцця ўніверсітэта В. Пелікан прымаў актыўны ўдзел у падрыхтоўцы да адкрыцця Віленскай медыкахірургічнай акадэміі, а потым працуе ў розных медыцынскіх установах. З 1838 ён узначальвае ваенны шпіталь, які ператварыў у выдатную клініку медыцынскага факультэта Маскоўскага ўніверсітэта. У 1846 г. В. Пелікан прызначаны дырэктарам медыцынскага дэпартаменту ваеннага міністэрства.

У 1851 годзе прызначаны прэзідэнтам імператарскай Санкт-Пецярбургскай медыкахірургічнай акадэміі, дзе **ўпершыню пачынае праводзіць акадэмічныя канферэнцыі, на якіх вядомыя дактары і навукоўцы чыталі свае даклады.** В. Пелікан шмат зрабіў па рэфармаванні ваеннай медыцыны. Правільнасць і своєчасасць рэформ падцвердзіла неўзабаве Крымская вайна. Сярод важнейшых спраў В. Пелікана ў апошнія гады жыцця – увядзенне з 1866 г. рускамоўнай фармакапеі, якая замяніла састарэлы лацінскі аналаг і значна палепшыла аптэкарскую справу ў Расіі, рэформа ветэрынарнай справы. Дзейнасць В. Пелікана адзначана ў 1870 г. наданнем вышэйшага тытула расійскага чыноўніка – сапраўднага тайнага саветніка.

Апроч чытання лекцый, В. Пелікан выдаваў навучальныя дапаможнікі, сабраў шмат матэрыялаў па анатамічнай медыцыне, стварыў новыя хірургічныя інструменты. Таленту В. Пелікана належыць з’яўленне ў медыцыне многіх анатамічных і хірургічных прылад: **дугападобнай выгнутай пілы, якая пры перапілоўванні не траўміравала мяккіх тканак; металічных дужак для аперацыі заячай губы; фрэз для трэпанавання чэрапа і інш.**

Шмат зрабіў В. Пелікан у галіне **хірургіі сасудаў, вядомыя яго аперацыі на шыі і галаве. Асобныя віды аперацый і тэхнічныя дэталі насілі тады рэвалюцыйны характар.**

За бездакорную шматгадовую службу Венцаслаў Пелікан быў узнагароджаны шматлікімі ордэнамі і медалямі, у т. л. два ордэны Святога Аляксандра Неўскага, Святой Ганны I і II ступеняў, Святога Станіслава I ступені і інш.

ПЕЛІКАН ЯЎГЕН ВЕНЦАСЛАВАВІЧ

(1824 г., Вільня — 6 траўня 1884 г., Санкт-Пецярбург)

Яўген Венцаслававіч Пелікан нарадзіўся ў Вільні ў сям’і прафесара анатоміі В. В. Пелікана. Пачатковую адукацыю атрымаў дома, дасканала валодаў французскай, нямецкай, англійскай і італьянскай мовамі. Скончыў медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта і абараніў доктарскую дысертацыю “Пераломы шыйкі сцягна”. Пасля абароны працаваў у Расійскай імператарскай медыка-хірургічнай акадэміі, дзе чытаў лекцыі па дзіцячых хваробах.

З 1848 г. Яўген Венцаслававіч загадваў рэдакцыяй “Военно-медицинского журнала”, а пасля быў выдаўцом газеты “Друг здоровья”. Па хадайніцтве канферэнцыі акадэміі ў 1853 г. быў прызначаны прафесарам кафедры судзебнай медыцыны, медыцынскай паліцыі і гігіены. Я. Пелікан выкладаў у акадэміі судзебную медыцыну і таксікалогію, удзельнічаў у распрацоўцы навуковых пытанняў па гэтых дысцыплінах, увёў у акадэміі навукова-доследны спосаб выкладання таксікалогіі. У 1854–1855 гг. ім было зроблена больш за 200 вопытаў, колькасць ускрыццяў даходзіла да 100 на год. У 1860 г. паводле праекта Яўгена Пелікана ў Пецярбургу быў адкрыты Камітэт грамадскага здароўя. У 1861 г. Я. Пелікан быў прызначаны дырэктарам Медыцынскага дэпартаменту Міністэрства ўнутраных спраў Расіі.

Навуковыя публікацыі Я. Пелікана былі прысвечаны развіццю таксікалогіі, судзебнай медыцыне, эпідэміялогіі і далі дастаткова новага матэрыяла па фізіялогіі і хіміі. Я. В. Пелікан лічыцца заснавальнікам навукова-эксперыментальнага накірунка ў таксікалогіі. Таксама Яўген Пелікан быў перакладчыкам і вялікім бібліяфілам. Ад дзеда і бацькі яму засталася шмат рэдкіх і каштоўных кніг, ён сам сабраў вялікую бібліятэку па медыцыне і гісторыі. Пасля смерці Я. Пелікана ад прагрэсіўнага параліча, яго бібліятэка была перададзена Расійскай ваенна-медыцынскай акадэміі. Пахаваны Я. В. Пелікан на Новадзявочых могілках Санкт-Пецярбурга.

РЫЛА МАКСІМІЛІЯН СТАНІСЛАЎ

(31 снежня 1802 г., в. Падорск Ваўкавыскага павета Гродзенскай губерні –
17 чэрвеня 1848 г., Хартум (Судан))

Максіміліян Станіслаў Рыла паходзіў са збяднелай шляхецкай сям'і. Скончыў павятовую школу піяраў у Лыскава і Полацкую езуіцкую акадэмію са званнем магістра філасофіі. З 1820 вучыўся ў Віленскім універсітэце. У сувязі з выгнаннем езуітаў з Расіі, Максіміліян Станіслаў сваю вучобу прадоўжыў у Грыгарыянскім універсітэце ў Рыме, дзе атрымаў званне прафесара філасофіі. Вучыўся ва ўніверсітэтах Турына і Фларэнцыі.

У Рыме праславіўся як красамоўны прапаведнік на плошчах. У 1833 годзе атрымаў сан святара. Рыла дасканала валодаў італьянскай, французскай, арабскай, персідскай і іншымі мовамі. З чэрвеня 1836 года пад псеўданімам Пятра Ролі накіраваўся на Бліжні Усход з мэтай заснавання там каталіцкай акадэміі. Адтуль з-за палітычнай нестабільнасці быў вымушаны ў турэцкім касцюме, употай, праз Дамаск, Турцыю, Курдыстан перабрацца ў Месапатамію. Там **першым з еўрапейцаў Максіміліян Станіслаў Рыла ў 1836–1837 гадах правёў раскопкі старажытнага Вавілона і Ніневіі**. Сабраў багаты этнаграфічны матэрыял аб народах Турцыі, Ірака, Сірыі і Лівана, аб прыродзе басейнаў Тыгра і Еўфрата. Прывёз у Рым багатую архелагічную калекцыю і ахвяраваў яе музею Ватыкана. У знак удзячнасці абраны ў Папскую архелагічную акадэмію і Арыенталістычнае таварыства Францыі.

Універсітэт святога Іосіфа ў Бейруце

У 1841 годзе Рыла заснаваў у Бейруце Каталіцкую акадэмію, ператвораную ў 1875 годзе ў дзейны да цяперашняга часу ўніверсітэт Святога Іосіфа. Пасля жыў на Мальце, дзе стварыў езуіцкую школу. У 1841–43 гг. на Мальце надрукаваў каментарыі да выдання заснавальніка ордэна езуітаў Ігнація Лаёлы “Духоўныя практыкаванні”. З 1844 года – рэктар

Рымскага калегіума, які рыхтуе місіянераў. У тым жа годзе, падчас візіта ў Рым Мікалая І, Рыла сустракаўся з ім па пытаннях лёсу беларускага народа. З 1846 года Максіміліян Станіслаў быў апостальскім вікарыям Цэнтральнай Афрыкі ў Хартуме, дзе і памёр 17 чэрвеня 1848 г. У 1900 годзе прах Рылы з вялікімі ўшанаваннямі перавезлі ў сталіцу Егіпта, горад Каір, і пахавалі на старадаўніх могілках Аль-Матарыя.

СЕМЯНОВІЧ КАЗІМІР

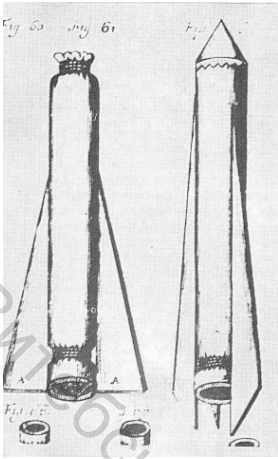
(каля 1600 г., Віцебшчына – пасля 1651 г.)

Казімір Семяновіч паходзіў з роду дробных князёў Семяновічаў, якія валодалі землямі ў 14–16 стст. на Віцебшчыне. Вучыўся ў Віленскай акадэміі. Выехаўшы ў Нідэрланды ў 1645 г., атрымаў магчымасць пазнаёміцца з багатай еўрапейскай літаратурай пра артылерыю, піратэхніку. Там жа пачаў свае першыя досведы ў адзначаных сферах. Акрамя таго, актыўна вывучаў механіку, гідраўліку, пнеўматыку, грамадзянскую і ваенную архітэктуру, такія важныя рамёствы, як разьба па дрэве і металу, адліўка гармат з металу і іншыя. У 1646 г. кароль Рэчы Паспалітай Уладзіслаў IV адклікаў Семяновіча з Нідэрландаў і прызначыў яго інжынерам у кароннай артылерыі.

У 1648 г. Семяновіч быў прызначаны намеснікам начальніка артылерыі Польскага Каралеўства. Па ўласнай ініцыятыве і часта за свой кошт праводзіў эксперыменты па вонкавай і ўнутранай балістыцы, рабіў шматлікія запускі ракет. Пасля паражэння польскага войска пад Піляўцамі выйшаў у адстаўку і атрымаў дазвол зноў выехаць у Нідэрланды. У 1650 г. пры падтрымцы эрцгерцага Л.-В. Габсбурга выдаў на лацінскай мове трактат “Вялікае мастацтва артылерыі, частка першая”. У 1651 г. гэты твор быў перавыдадзены на французскай мове з прадмовай аўтара, прысвечанай начальніку артылерыі Нідэрландаў Вільгельму-Фрыдрыху. Гэта прадмова – апошняе дакументальнае сведчанне жыцця Семяновіча. “Вялікае мастацтва артылерыі” была перакладзена на нямецкую, англійскую, галандскую, дацкую і іншыя мовы, і з’яўлялася доўгі час адной з важнейшых навуковых прац па піратэхніцы і артылерыі ў Еўропе.

Сваю тэорыю ў справе артылерыі і піратэхніцы Семяновіч грунтаваў не на агульнафіласофскіх інтэрпрэтацыях руху, а на аснове матэматычных вымярэнняў і эксперыментальных дадзеных. У гэтым сэнсе ён падрабязна даследаваў стральбу з гармат, зараджанымі двума ядрамі, на аснове якіх ён сфармуляваў закон абсалютнага няпругкага сутыкнення аднолькавых па велічыні, форме і рэчывах целаў. Амаль за 35 гадоў да увядзення Лейбніцам паняцця “кінетычная энергія”, зыходзячы з назіранняў пры запаўненні порахам ракет, Семяновіч прыйшоў да высновы, што пры аднолькавай вуглавой скорасці лінейная скорасць молата прапарцыянальна квадрату даўжыні ручкі першай ступені вагі. Вывучаў тэарытычныя палажэнні і метады вызначэння калібру гармат, радыусаў і вагі ядраў у залежнасці ад матэрыялаў, раскрыў хімію і тэхналогію вырабу розных гатункаў пораху, спосабаў праверкі яго баявых якасцяў і захоўвання.

Ракета з трохвугольным
стабілізатарам

Ён даў апісанне канструкцый і спосабаў вырабу некалькі дзясяткаў тыпаў ракет, у т. л. ракет з хвастатымі стабілізатарамі-крыламі, ракет, якія запускаліся са спецыяльных станкоў і інш. Асаблівае месца тут займаюць звесткі пра састаўныя (вязкі ракет) і шматступенчатыя ракеты. Некаторыя з апісаных Семяновічам ракет былі вядомы яму з літаратурных крыніц, многія, у тым ліку і шматступенчатыя ракеты, прапанаваны ім упершыню. Згодна з бачаннем Семяновіча шматступенчатая ракета павінна была валодаць аўтаномнымі ракетнымі рухавікамі, якія размяшчаюцца адзін за адным і працуюць па чарзе. Кожная з трох складнікаў ракет мела свой запас паліва, успламяняльнік і сопла. Вучоны меркаваў, што пасля згарання запасу паліва ў першай ступені яна адпадзе на зямлю. Далей павінен быў загарэцца порах у другой ступені, якая таксама адпадзе на зямлю пасля згарання паліва. Затым паліва загарыцца ў трэцяй ступені, і ўвесь гэты час ракета павінна была падыхвацца ўверх.

У дадатак да шматступенчатых ракет Семяновіч распрацаваў стабілізатар тыпу “дэльта”. Ён прапанаваў мацаваць на ракеце спецыяльныя крылы трохвугольнай формы. Дадзеныя крылы-стабілізатары па сённяшні час выкарыстоўваюцца ў сучасным ракетабудаўніцтве.

Семяновічам была таксама вынайджана аптычна-механічная прылада нахштальт невіліра, бусолі ці кіпрэгеля.

СКАРЫНА ФРАНЦЫСК (1490 г., Полацк – 1551 г., Прага)

Дакладных звестак аб даце нараджэння Скарыны не выяўлена. Вядома, што нарадзіўся асветнік у Полацку каля 1490 года ў сям’і заможнага полацкага купца Лукі, які гандляваў з Чэхіяй, з Маскоўскай Руссю, з польскімі і нямецкімі землямі. Ад бацькоў сын пераняў любоў да роднага Полацка. Сваё полацкае паходжанне з пастаянствам і настойлівасцю падкрэсліваў у сваіх

выданнях. Першапачатковую адукацыю Францыск атрымаў у доме бацькоў, там навучыўся чытаць і пісаць, пасля вучыўся ў школе пры каталіцкім касцёле ў Полацку.

палаццо Бо (будынак падуанскага ўніверсітэта)

У 1504 годзе Скарына паступіў у Кракаўскі ўніверсітэт на факультэт “вольных мастацтваў” або філасофіі і ў 1506 годзе атрымаў вучоную ступень бакалаўра філасофіі. Магчыма, у гэтым жа ўніверсітэце праз некалькі гадоў ён дасягнуў ступені магістра, набыўшы веды ў галіне медыцынскіх навук.

Гэта дало магчымасць Францыску Скарыну ў 1512 годзе паспяхова здаць экстэрнам экзамены на ступень доктара ў “лекарскіх навукх” у Падуанскім універсітэце ў Італіі. У актавых запісах Падуанскага ўніверсітэта 1512 года адзначаецца:

“Сын покойного господина Луки Скорины из Полоцка проявил себя столь похвально и превосходно во время строгого испытания, что получил единодушное одобрение всех присутствующих ученых”. І цяпер у адной з зал гэтай навучальнай установы, дзе знаходзяцца партрэты знакамітых людзей еўрапейскай навукі, якія выйшлі з яе сцен, вісіць партрэт выдатнага беларуса работы італьянскага майстра.

Старонка з "Апостала"
Ф. Скарыны

Выдавецкую дзейнасць Францыск Скарына пачаў у Празе пры падтрымцы беларускіх купцоў з Полацка і Вільні Багдана Онкава, Юрыя Адверніка і іншых. Ён заказаў друкарскае абсталяванне, пачаў перакладаць і каменціраваць кнігі Бібліі. Адукаваны і дзелавы беларус паклаў пачатак беларускаму і ўсходнеславянскаму кнігадрукаванню. Менавіта ў Празе з’явілася першая кніга, якую Скарына прысвяціў “людзям паспалітым да добрага навучання” – “Псалтыр”. Яна выйшла ў свет у жніўні 1517 года. За няпоўныя тры гады ў Празскай друкарні Скарына выдаў 23 ілюстраваныя (упрыгожаны мноствам ксілаграфічных гравюр, ініцыялаў і заставак) кнігі Бібліі ў перакладзе на старабеларускую мову. Яны суправаджаюцца прадмовамі і каментарыямі, што адлюстроўваюць канфесійныя, філасофскія і асветніцкія погляды Скарыны. Пры выданні Бібліі ён кіраваў работай,

карэкціраваў набор, даставаў у Германіі дэфіцытную паперу з вадзянымі знакамі.

Пасля доўгіх вандраванняў друкар у пачатку 1520-х гадоў вырашыў застацца ў Вільні. Тут ён выбраў нявесту – сваю суайчынніцу, заснаваў друкарню ў доме старшага віленскага бурмістра Якуба Бабіча. Тут з немалымі

цяжжасцямі першадрукару ўдалося выдаць у 1522 годзе “Малую падарожную кніжку” і “Апостал” (1525). “Малая падарожная кніжка” для купцоў і ўсіх тых, каму тыднямі даводзіцца быць у дарозе, каб вандроўнік мог прыемна правесці час у дарозе і вечары ў карчме. Скарына напісаў для гэтай кнігі некалькі акравершаў, падлічыў даты сонечных і месячных зацьменняў.

Услед за ёй Скарына надрукаваў “Апостал” – дзеянні і пасланні святых апосталаў. Рэнесансныя выданні Скарыны вылучаюцца высокай якасцю друку, характэрнымі мастацкімі, гравюрнымі і арнаментальнымі ўпрыгажэннямі, шрыфтам і іншымі кампанентамі выдавецкай эстэтыкі і майстэрства. Кнігавыдавецкая справа Ф. Скарыны спрыяла развіццю і дэмакратызацыі навуковых ведаў, іх папулярнасці сярод пэўных пластоў беларускага насельніцтва. Яшчэ ў большай ступені гэта адносілася да прапаганды асветы, асабліва ў літаратурнай і іншых мастацкіх формах. Сваёй дзейнасцю Францыск Скарына ўзбагачаў і культурнае аблічча ВКЛ, у якім беларускія землі адыгрывалі вызначальную ролю.

У 1520-х – пачатку 1530-х гг. Скарына выконваў функцыі сакратара і медыка віленскага біскупа Яна, а ў 1529 годзе зрабіў паездку ў Кёнігсберг па запрашэнні прускага герцага Альбрэхта Гогенцолерна, відаць, з медыцынскімі мэтамі ў сувязі з эпідэміяй.

Шэраг даследчыкаў падтрымліваюць гіпотэзу аб наведванні Скарынам Масквы з мэтай распаўсюджвання сваіх выданняў. Аднак прывезеныя ім кнігі там былі публічна спалены.

Агульнае ўскладненне палітычных, фінансавых, этнаканфесійных умоў зрабілі немагчымым прадаўжэнне яго выдавецкай дзейнасці ў Вільні. У сярэдзіне 1530-х гадоў ён прыняў запрашэнне чэшскага караля Фердынанда I на пасаду каралеўскага медыка і садоўніка ў толькі што адкрытым батанічным садзе ў каралеўскім замку Градчаны. Даследчыкі лічаць, што пры чэшскім каралеўскім двары Францыска Скарыну ведалі і цанілі яшчэ з таго часу, калі ён прымаў удзел у дыпламатычнай місіі Жыгімонта I. Каралеўскі саветнік Скарына мог выкарыстоўвацца і ў якасці медыка-гамеапата, гатаваць уласныя лякарствы з раслін батанічнага саду і лячыць імі каранаваных асоб.

Дакладная дата смерці Скарыны і месца пахавання невядомы. Як мяркуецца, памёр вялікі асветнік каля 1551 г. У пачатку 1552 г. яго сын Сімяон атрымаў прывілей чэшскага караля Фердынанда I на права атрымаць у спадчыну маёмасць нябожчыка доктара “Францыска Руса” з Полацка.

Прыведзеныя факты сведчаць аб тым, што пры жыцці Францыск Скарына атрымаў прызнанне больш за межамі радзімы. Тут яно прыйшло пазней: асэнсоўвалася паступова, спачатку яго паслядоўнікамі, а затым усё болей шырокімі коламі грамадскасці. Цяпер мы выразна ўсведамляем, што Францыск Скарына, як беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, займае ганаровае месца ў шэрагу найбольш вядомых прадстаўнікоў еўрапейскага Рэнесансу. Яго жыццё і дзейнасць, прадбачанне ролі і месца кнігадрукавання ў духоўна-культурным развіцці народаў, выдатныя практычныя здзяйсненні ў гэтым напрамку, патрыятызм у адносінах да роднай зямлі, самаадданасць і самаахвярнасць у

сваёй справе ўяўляюць сабою сапраўдны подзвіг у імя будучыні беларускага краю.

Багацце асобы Францыска Скарыны ставіць яго ў адзін рад з такімі выдатнымі людзьмі эпохі Адраджэння, як Леанарда да Вінчы, Ян Амос Каменскі, Рафаэль, а беларускую культуру, на ніве якой ён працаваў, у адзін рад з культурай еўрапейскай. Кнігі Францыска Скарыны паўплывалі не толькі на развіццё духоўнай культуры Беларусі, але стымулявалі ўзнікненне кнігадрукавання ў Маскоўскай дзяржаве, распаўсюджваліся ў шматлікіх рукапісных копіях.

СМАТРЫЦКІ МЯЛЕЦІЙ

(1577 г., мястэчка Смотрич, цяпер гарадскі пасёлак Дунавецкага раёна Хмельніцкай вобласці, Украіна – 27 снежня 1633 г., в. Дзермань, цяпер Здалбуноўскі раён Ровенскай вобласці, Украіна)

Першапачатковую адукацыю атрымаў пад кіраўніцтвам бацькі і вучонага грэка Кірылы Лукарыса, будучага канстанцінопальскага патрыярха. Скончыў Віленскую езуіцкую акадэмію. З 1601 г. у князя Б. Саламярэцкага. Разам з сынам князя ўдасканальваў веды ў Лейпцыгскім і Вітэнбергскім універсітэтах; пабываў у Нюрнбергу, Вроцлаве, Вюрцбургу. Відаць, за мяжой Смотрицкі атрымаў ступень доктара медыцыны, пра што сведчыць тытульны ліст яго “Апалогіі” (1629 г., Львоў). Вярнуўшыся з-за мяжы, Смотрицкі жыў у таго ж князя пад Мінскам. Уступіў у Віленскае праваслаўнае брацтва пры Троіцкім манастыры, дзе зблізіўся з Л. Карповічам. Выступаў супраць Брэсцкай уніі 1596 г. Пісаў на старажытнабеларускай, украінскай, лацінскай, польскай мовах (многія творы напісаны макаранічнай мовай). У 1608 г. супраць твораў І. Пацея “Ерасі...” і “Гармонія...” выдаў “Антыграфіі...”, у 1610 г. пад псеўданімам Тэафіла Арталого – “Трэнас”, дзе ад імя “маці-царквы”, што сімвалізавала прыгнечаную радзіму, заклікаў народы Беларусі і Украіны да аб’яднання супраць каталіцызму. Твор выклікаў шырокую грамадска-палітычную рэакцыю.

Пасля выдання “Трэнаса...” паводле ўказа Жыгімонта III на праваслаўнае брацтва абрынуліся рэпрэсіі: яго друкарня была зачынена, кнігі і шрыфт знішчаны, накладзены штраф у 5 тысяч злотых, карэктар Л. Карповіч быў зняволены ў турму, аўтара ад пакарання выратаваў псеўднім. Сваю

антыкаталіцкую і антыўніяцкую дзейнасць у духу “Трэнаса..” Сматрыцкі працягваў і надалей. Пасля смерці Карповіча ён абраны настаяцелем Святадухаўскага манастыра (прыняў манаства ў 1617 г.), узначаліў праваслаўнае брацтва ў Вільні.

Яго дзейнасць як педагога і вучонага-філолага на працягу ўсяго жыцця была цесна звязана з праваслаўнымі брацтвамі ў Вільні, Мінску, Кіеве і інш. У брацкіх школах ён выкладаў стараславянскую, грэцкую і лацінскую мовы, быў рэктарам брацкай школы ў Кіеве (1616–1617 гг.). Абагульненнем навуковай працы і педагогічнай практыкі Сматрыцкага з’явілася “Грамматики словенския правильное синтагма”, выдадзеная ў Еўі (каля Вільні) у 1619 г. Яе выданнем Сматрыцкі фактычна працягваў барацьбу супраць польска-каталіцкага засілля, адстойваў і сцвярджаў правы беларусаў на захаванне сваёй мовы як асновы культуры, спрыяў умацаванню нацыяльнай самасвядомасці, абараняў мову і самабытную культуру ад нападкаў каталіцкіх палемістаў. З “Грамматики...” Сматрыцкі робіць спецыяльную вытрымку пад назвай “Алфавітар” – навучальны дапаможнік для пачатковай адукацыі. У ёй Сматрыцкі прааналізаваў шматлікія формы граматычных законаў і правіл царкоўнаславянскай мовы з улікам змен, што адбыліся ў мове за апошнія

Граматыка Сматрыцкага 1721 г.

стагоддзі, якія адлюстраваны ў летапісах, у рукапісах XV–XVI стст. У вытрымцы прысутнічалі таксама розныя формы народных гаворак, дыялектаў, перайманні з польскай мовы і г. д. На першае месца ён ставіў практычнае яе прызначэнне – навучыць правільна гаварыць і пісаць. Па аналогіі з грэцкай мовай Сматрыцкі падзяліў граматыку на арфаграфію, этымалогію, сінтаксіс і прасодыю. У 1 частцы разглядаецца сістэма правіл напісання і вымаўлення слоў, менавіта

Сматрыцкі ўвёў 10 знакаў прыпынку, якія захаваліся да нашага часу. 2-я частка прысвечана аналізу 8 часцін мовы. Знойдзеная Сматрыцкім галоўная прыкмета падзелу дзеясловаў на спражэнні захоўвае сваё значэнне да нашага часу. У 3-й частцы – сінтаксісе – даюцца правілы спалучэння 8 часцін мовы. Амаль усе наступныя выданні граматык у розных краінах былі або скарачэннямі, або малазначнымі перапрацоўкамі ці прамым капіраваннем “Грамматики...” Сматрыцкага. Нават у “Грамматике русского языка” М. Ламаносава адчуваўся непасрэды ўплыў працы Сматрыцкага. Па граматыцы Сматрыцкага вучыўся Ламаносаў, які назваў яе поруч з “Арыфметыкай” Л. Магніцкага і “Псалтырью рифмотворной” С. Полацкага “вратами своей учёности”. Стварэннем “Грамматики...” Сматрыцкі паказаў, як на справе трэба служыць рэальным, а не абстрактным патрабаванням грамадства і часу. У XVIII – першай палове

XIX стст. “Грамматика...” стала ўзорам для сербскай, харвацкай і балгарскай граматык.

З 1620 г. Сматрыцкі – архіепіскап полацкі, епіскап віцебскі і мсціслаўскі. На працягу 1621–1623 гг. ім напісаны і выдадзены наступныя творы: “Апраўданне нявіннасці”, “Абарона апраўдання” (1621 г.), “Выкрыванне з’едлівых твораў”, “Абгрунтаванне нявіннасці” (1622 г.), “Прашэнне” (1623 г.). Напалоханы ўзмацненнем нацыянальна-вызваленчага руху і забойствам уніяцкага архіепіскапа І. Кунцэвіча, паломнічаў па святых мясцінах Бліжняга Усходу на працягу 1624–1625 гг. У 1626 г. вярнуўся ў Кіеў, потым жыў у Баркалабаве ў князя Саламарэцкага. Уніяты аднавілі кампанію ганення на Сматрыцкага, і ён быў вымушаны пакінуць Беларусь. Спляценне абставін прывяло яго самаго ў унію (1627 г.). Апошнія гады правёў у Дзерманскім манастыры. У творах “Апалогія...”, “Разважанні пра шэсць розніц паміж Усходняй і Заходняй цэрквамі” і інш. адрокся ад сваіх антыўніяцкіх твораў.

СУДЗІЛОЎСКІ МІКАЛАЙ КАНСТАНЦІНАВІЧ

(псеўданім Нікалас Русель)

(15 снежня 1850 г., Магілёў – 30 красавіка 1930 г., Цяньцзінь, Кітай)

Дзеяч міжнароднага рэвалюцыйнага руху, вучоны-прыродазнавец. Вучыўся ў Пецябургскім, Кіеўскім і Бухарэсцкім універсітэтах, доктар медыцыны (1877 г.). Удзельнічаў у народніцкім руху ў Расіі, адзін з арганізатараў гуртка “Кіеўская камуна” (1873–1874 гг.), вёў рэвалюцыйную прапаганду сярод рабочых і сялян ва Украіне і на Паволжы. З канца 1874 г. за мяжой. З кастрычніка 1875 г. у Бухарэсце, адзін з арганізатараў сацыялістычнага руху ў Румыніі; зрабіў значны ўплыў на развіццё рэвалюцыйнага руху ў Балгарыі. З 1881 г. у краінах Заходняй Еўропы ўдзельнічаў у выданні і распаўсюджванні рэвалюцыйнай літаратуры, быў блізкі да групы “Вызваленне працы”, аказваў ёй

фінансавую дапамогу. З 1887 г. у Сан-Францыска, займаўся медыцынай і публіцыстыкай. З 1892 г. на Гавайскіх астравах, стварыў партыю незалежных і стаў яе лідарам, у 1900 г. абраны членам Сената, а ў 1901 г. – прэзідэнтам Сената. З 1903 г. у Кітаі, спрабаваў арганізаваць напад на акатуйскую катаржную турму ў Забайкаллі з мэтай вызвалення палітвязняў. Падчас руска-японскай вайны 1904–1905 гг. быў у Японіі, вёў рэвалюцыйную прапаганду

Уезд у рэзідэнцыю гавайскіх манархаў
(палац Іалані ў Ганалулу)

сярод расійскіх ваеннапалонных, адкрыў для іх 3 школы. У 1905 г. спрабаваў арганізаваць паход 60 тысяч расійскіх узброеных салдат з Японіі, каб падтрымаць рэвалюцыю. У 1906 г. пераязджае ў Кітай, быў знаёмы з Сунь Ятсенам, дапамагаў кітайскім рэвалюцыянерам зброяй. З 1921 г. жыве ў Цяньцзіне, атрымліваў пенсію ад савецкага ўрада.

Валодаў 8 еўрапейскімі, кітайскай і японскай мовамі. Мікалай Судзілоўскі

быў знакамітым урачом, яму належаць некалькі каштоўных прац па медыцыне, прысвечаных антысэптычнаму лячэнню хвароб. Ён з'яўляецца першаадкрывальнікам цялец Руселя, названых у яго гонар. Судзілоўскі адкрыў шэраг астравоў цэнтральнай часткі Ціхага акіяна, пакінуў каштоўныя геаграфічныя апісанні Гаваіў і Філіпін. Быў таксама сябрам Амерыканскага таварыства генетыкаў, некалькіх навуковых таварыстваў Японіі і Кітая, займаўся этнаграфіяй, энтамалогіяй, хіміяй, біялогіяй, аграноміяй.

СУХІ ПАВЕЛ ВОСПАВІЧ

(22 ліпеня 1895 г., Глыбокае – 15 верасня 1975 г., Масква)

Нарадзіўся ў сям'і выкладчыка народнага вучылішча, хрысціў хлопчыка глыбоцкі святар Іларыён Віляноўскі. Кватэра Сухіх размяшчалася ў будынку вучылішча, якое было побач з царквой, таму сем'і настаўніка і святара жылі побач і сябравалі. Улетку 1896 г. сям'я Сухіх пераехала ў Свянцяны, дзе прайшлі дзіцячыя гады П. В. Сухого.

У 1914 г. П. В. Сухі паступіў у Маскоўскі ўніверсітэт, а пасля першага курса пераводзіцца ў Маскоўскае вышэйшае тэхнічнае вучылішча – у той час самую прэстыжную тэхнічную ВНУ. З 1916 г. П. В. Сухі ў арміі, заканчвае школу прапаршчыкаў, прымае ўдзел ў 1-й сусветнай вайне. У 1918—1920 гг. працуе выкладчыкам матэматыкі ў школе

ў Лунінцы (цяпер Брэсцкая вобл.), чыгуначнай школе ў Гомелі. Пасля аднаўлення дзейнасці вышэйшых навучальных устаноў Расіі працягнуў вучобу

ў Маскоўскім вышэйшым тэхнічным вучылішчы (1920 г.), якое скончыў у 1925 г.

З 1920-х гг. пачаў працу па стварэнні самалётаў. З 1925 г. працаваў інжынерам-канструкторам у Цэнтральным аэрагідрадынамічным інстытуце імя М. Жукоўскага (ЦАГИ). Прымаў удзел у праектаванні самалётаў АНТ-3, АНТ-4, АНТ-6, АНТ-9, АНТ-10. Пад кіраўніцтвам А. Тупалева распрацаваў знішчальнік І-4 (АНТ-5), выпрабаванні і серыйная вытворчасць якога былі пачаты ў 1927 г., і І-14 (АНТ-31) (1932–1934 гг.). Вядучы канструктор і кіраўнік аддзела па распрацоўцы самалётаў РД (АНТ-25) і «Радзіма» (АНТ-37). З 1936 г. – намеснік начальніка канструкторскага бюро завода даследчых канструкцый ЦАГИ, а з 1937 г. – начальнікам канструкторскага бюро завода. З 1939 г. П. В. Сухі – галоўны канструктор даследчага канструкторскага бюро. Пад яго кіраўніцтвам у 1940–1941 гг. створаныя эксперыментальныя знішчальнікі СУ-1, СУ-3 і інш. са звычайнымі і камбінаванымі сілавымі ўстаноўкамі з высокімі лётна-тэхнічнымі характарыстыкамі. Створаны шматфункцыянальны баявы самалёт СУ-2, машына з высокай хуткасцю і магутным ўзбраеннем, якой не патрэбны быў адмыслова абсталяваны аэрадром. У чэрвені 1943 г. П. В. Сухім быў распрацаваны штурмавік СУ-6, які прайшоў дзяржаўныя выпрабаванні і быў вельмі высока ацэнены. Падчас Вялікай Айчыннай вайны П. В. Сухім быў створаны браніраваны двухрухавіковы штурмавік СУ-8. За стварэнне выдатнай ваеннай тэхнікі П. В. Сухому ў 1943 г. была прысуджаная Дзяржаўная прэмія.

З 1956 г. П. В. Сухі – генеральны канструктор, адзін са стваральнікаў савецкай рэактыўнай і звышгукавой рэактыўнай авіяцыі. **Распрацаваў рэактыўныя самалёты СУ-9 з двума рэактыўнымі рухавікамі, знішчальнік-перахватчык СУ-15 і інш. з турбарэактыўнымі рухавікамі,**

Знішчальнік-бамбардзіроўчык СУ-75

звышгукавыя знішчальнікі з стралападобным і трохвугольным крылом. Пад яго кіраўніцтвам быў распрацаваны **першы знішчальнік-бамбардзіроўчык СУ-7Б.** Прымаў удзел у распрацоўцы і кіраваў лётнымі выпрабаваннямі бамбардзіроўчыка Ту-14.

П. В. Сухі – аўтар больш як 50 самалётаў, 30 з якіх былі пабудаваны і выпрабаваны.

Канструкцыі яго самалётаў адрозніваюцца ўвядзеннем розных тэхнічных навінак, упершыню ўжытых у савецкім самалётабудаванні. Авіяканструктор А. К. Антонаў называў яго “квінтэсэнцыяй нашай авіяцыі”. На самалётах канструкцыі П. В. Сухога неаднаразова ўстанаўліваліся рэкорды па працягласці, хуткасці і вышыні палёту. У 1934 г. на самалёце РД (АНТ-25) быў устаноўлены сусветны рэкорд па працягласці беспасадачнага палёту, а ў 1936 г. зроблены беспасадачны пералёт Масква – Далёкі Усход (экіпаж пад

кіраўніцтвам В. Чкалава). На самалётах Т-431 і Т-405 устаноўлены два сусветныя рэкорды па вышыні (1959 г. , 1962 г.) і два рэкорды хуткасці палёту па замкнёным маршруце (1960 г., 1962 г.).

ЦЕРАСКІ ВІТОЛЬД КАРЛАВІЧ

(27 красавіка 1849 г., Слуцк – 29 траўня 1925 г., Падольск)

Нарадзіўся 9 мая ў Слуцку. Бацька будучага астранома Карл Цераскі быў высокаадукаваным чалавекам і працаваў выкладчыкам географіі ў Слуцкай гімназіі. Карл Цераскі перадаў сваім дзецям цікавасць да навук, мастацтву, літаратуры і гісторыі. Інтэлектуальная атмасфера сям'і садзейнічала развіццю здольнасцяў Вітольда.

У 1871 г. В. К. Цераскі скончыў Маскоўскі ўніверсітэт і да 1916 г. працаваў у абсерваторыі гэтай навучальнай установы (с 1890 г. на пасадзе дырэктара). З 1914 г. – член-карэспандэнт Пецярбургскай Акадэміі навук.

Вітольд Карлавіч Цераскі – адзін з першых прымяніў фотаздымкі ў астраноміі. Заснаваў маскоўскую школу астрафотаметрыі. У 1887 г. пабудаваў фатометр (на аснове фатометра Цэльнера), з дапамогай якога вымяраў яркасць зорак у каляпалярнай вобласці і ў некалькіх зорных скупнасцях.

У 1903 г. дакладна вызначыў бачную велічыню Сонца. Ажыццявіў эксперыменты па вызначэнні тэмпературы Сонца. Арганізаваў у Маскоўскай абсерваторыі сістэматычныя пошукі і вывучэнне пераменных зорак фатаграфічным спосабам, распачатыя ў 1895 г. на сканструяваным ім караткафокусным шырокавугольным астрографе. Да сённяшняга часу Маскоўская “шкляная бібліятэка фотапласцінак” (негатывы памерам 24x30 см) з'яўляецца адной з самых багатых у свеце.

У 1885 г. адкрыў начныя “святящіяся” аблогі (“серабрыстыя аблогі”), назіраў іх на працягу 1885–1892 гг. і знайшоў іх сярэдняю вышыню.

В. К. Цераскі прапанаваў аналітычны метада вызначэння каардынат метэорны радыянт і метада вызначэння вуглавой хуткасці метэораў. Займаўся ўдасканаленнем астранамічных прыбораў: вынайшаў акуляр, спадручны для дэталёвага вывучэння сонечных плям; сканструяваў касету для атрымання на геліёграфе здымкаў у пэўным маштабе; распрацаваў спецыяльны геліёметр для вызначэння велічыні сцісквання Сонца.

У 1891–1903 гг. В. К. Цераскі дабіўся выдзялення 100000 рублёў і істотна перабудоваў абсерваторыю. Будынак быў пашыраны на поўнач, пабудавана галоўная цыліндрычная трохпавярховая вежа і пад яе металічным купалам размешчаны самы буйны тады ў Расіі 15-дзюймавы двайны длінафокусны рэфрактар-астрограф дзвюх вядомых фірм: братоў Анры і братоў Рэпсольдаў. Гэты прыбор пасля рэстаўрацыі ў 1990-я гг. застаецца дзеючым. В. К. Цераскі назваў яго “аптаграфічным рэфрактарам”. Была пабудавана вежа з купалам, які мог вярцецца, і ў ёй размешчаны 7-дзюймавы рэфрактар – апохромат Цэйса. Зрабілі электрычнае асвятленне абсерваторыі. Таксама В. К. Цераскі дабіўся забароны на 99 гадоў на будаўніцтва вакол абсерваторыі высотных будынкаў.

Пасля ўсёй гэтай мадэрнізацыі абсерваторыя Маскоўскага ўніверсітэта стала другой па значнасці ў Расіі.

Памёр Цераскі каля г. Падольска 29 мая 1925.

ЧАРНОЎСКІ КАЗІМІР ГАЎРЫЛАВІЧ

(1791 г., маёнтak Карытніца Ігуменскага павета Мінскай губерні
– 8 лістапада 1847 г., Сарапул)

Казімір Гаўрылавіч Чарноўскі нарадзіўся ў сям’і небагатага памешчыка. Хлопчык не меў вялікага інтарэсу да навук, але захапляўся чытаннем. Пасля вайны 1812 г. нейкі час жыў у Францыі, дзе пачуў пра французскіх вынаходнікаў, якія стваралі праект падводнага судна. У 1824 г. Чарноўскі пераехаў у Пецярбург і паступіў у медыка-хірургічную акадэмію. Быў арыштаваны па даносе за прыналежнасць да тайнай арганізацыі, якая ставіла сабе за мэту змагацца з самадзяржаўем.

Пятроўская брама Петрапаўлаўскай
фартэцыі

Далейшы лёс беларускага вынаходніка незайздросны: яго садзяць у адзіночную вязніцу Петрапаўлаўскай крэпасці. Умовы ў крэпасці былі жудаснымі. Гадамі зняволеныя не чулі чалавечага голасу, не дыхалі свежым паветрам. У камерах было халодна, вільготна і цёмна. Маленькая газоўка не давала святла. Тры разы на дзень у камеру ўваходзіў салдат, наліваў у міску пахлёбку і моўчкі выходзіў. Размаўляць са зняволенымі салдатам не дазвалялася.

Жадаючы выбрацца з-за кратаў, К. Чарноўскі напісаў ліст Мікалаю І, у якім абяцаў пры наяўнасці грашовых сродкаў, людзей і будаўнічых матэрыялаў за 40 дзён пабудавать падводную лодку – карабель, якога на той час не было ні ў адной краіне свету, не з

дрэва, як прапанавалі замежныя “калегі”, а з металу, прычым Чарноўскі меркаваў выкарыстоўваць лодку для лоўлі жэмчугу ў Фінскім заліве або, пры абсталяванні яе гарматамі, для ваенных мэтай. Пісьмо трапіла на стол імператара, які прачытаў яго, зацікавіўся і запатрабаваў ад Чарноўскага спачатку даць праект судна. Вязень разумеў, што доўга імператар чакаць не будзе, таму ўжо праз тры тыдні яго праца “Апісанне падводных суднаў” была ў імператарскай канцылярыі. Аднак, нягледзячы на гэта, Чарноўскага пераводзяць на больш строгія ўмовы трымання ў турме, туды, дзе ён не мог атрымліваць нават ручку і паперу. У адчаі ён пытаўся скончыць жыццё самагубствам, але быў своечасова спынены наглядчыкамі.

Гісторыкі дагэтуль у здзіўленні, як без складаных інструментаў, кніг і даведнікаў К. Г. Чарноўскі змог за тры тыдні стварыць аб’ёмнае і цалкам **навукова аргументаванае апісанне першага ў Расійскай імперыі праекта падводнай лодкі**. Ён прадугледзеў практычна ўсё – і сістэму перамяшчэння пад вадой, і балоны з кіслародам, і спецыяльныя міны з хімічным запалам для ўзбраення падлодкі, і амартызатар для донных апусканняў і нават скафандр. Упершыню ў сусветнай практыцы Казімір Чарноўскі **абгрунтаваў неабходнасць выкарыстання для будаўніцтва падлодкі металу і надання караблю абцякальнай цыліндрычнай формы**.

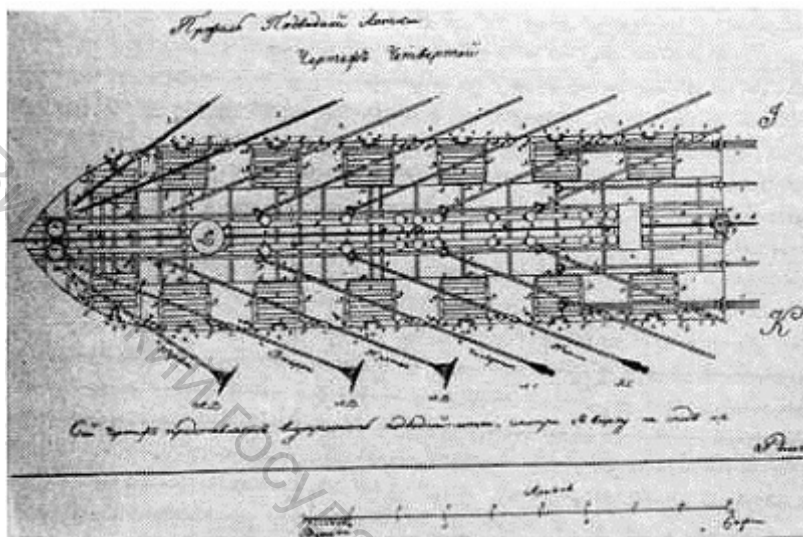

Перыскоп

Асновай лодкі павінен быць металічны цыліндрычны корпус з заостраным носам і плоскай, нібы абсечанай кармой даўжынёй 10 і дыяметрам 3 метры. Знутры лодку прапаноўвалася абцягнуць скурай для цеплаізаляцыі. Рухацца яна павінна была за кошт сямі пар вёслаў, якія ставіліся на спецыяльныя кранштэйны і пры неабходнасці лёгка прыбіраліся ўнутр або ж наадварот, вылучаліся праз скураныя абшэўкі. Для маневравання пад вадой планавалася выкарыстоўваць 4 вяслы, якія вылучаліся з кармы – таму яе і давялося рабіць плоскай. Апусканне меркавалася ажыццяўляць за кошт напаўнення вадой скураных рэзервуараў ў колькасці 28, для ўсплывання баласт з іх павінен быў выціскацца з дапамогай рычагоў. А ўсплыванне павінна было атрымацца дзякуючы наватарскай высоўнай рубцы з ілюмінатаарамі: пры яе вылучэнні ўнутраны аб’ём субмарыны павялічваўся і за кошт гэтага яна ўсплывала.

Адна з галоўных знаходак Чарноўскага складалася ў міне, якую можна было ўсталёўваць з-пад вады на дно корпуса карабля праціўніка. Казімір Гаўрылавіч вынайшаў і ўласны узрывальнік да гэтай міны, прычым, прынцып яго выкарыстоўваецца і дагэтуль, толькі замест квасцоў, прапанаваных ім, карыстаюцца кавалачкам цукру. Не менш значным дасягненнем Казіміра Чарноўскага было тое, што ён амаль на чвэрць стагоддзя раней за галандца Ван Эльвіна **распрацаваў канструкцыю перыскопа**. Акрамя гэтага, наш суайчыннік вынайшаў амартызатар для пагружэнняў, арыгінальны скафандр і глыбінную міну з хімічным запалам. У якасці рухавіка Чарноўскі прапанаваў лопасныя штокі – штурхацелі, якія складваліся, калі іх уцягвалі ўнутр карабля.

У Нацыянальным музеі гісторыі і культуры захоўваецца мадэль падводнай лодкі па праекту сапраўднага беларускага “бацькі” падводнага флоту.

Мадэль падводнай лодкі К. Чарноўскага

У 1834 годзе К. Чарноўскі быў выпушчаны з турмы, але сасланы ў Архангельск. Там Казімір Гаўрылавіч склаў некалькі праектаў жылых будынкаў і хутка быў прызначаны на пасаду намесніка архітэктара горада. Губернатар, задаволены ім, запытаў у Пецярбургу дазволу на прысваенне Чарноўскаму звання калезскага асэсара, але адтуль прыйшоў вельмі дыпламатычны адказ:

Чарноўскі не мае закончанай адукацыі. Толькі па хадайніцтву губернатара гэтае званне было прысвоена Чарноўскаму праз год.

Чарноўскі працаваў у губернскім кіраванні. Але, нягледзячы на блізкасць мора, не над караблём, а над арганізацыяй паўстання. Ён усталёўваў сувязі са ссыльнымі, з маракамі. Планаваў да пачатку навігацыйнага сезону захапіць 2 ваенных караблі, фрэгат, некалькі рыбацкіх шхун, правіянт, зброю. Пасля чарговага даносу К. Чарноўскі апынуўся ў цэнтры ўвагі імперскіх следчых, якія высветлілі, што ён паспеў прыцягнуць на свой бок больш за 800 чалавек, прычым з усімі Чарноўскі кантактаваў асабіста.

За падрыхтоўку гэтага паўстання Чарноўскі ў 1839 годзе сасланы ў г. Сарапул, дзе і памёр праз 7 гадоў.

ЧЭРСКІ ЯН ДАМІНІКАВІЧ

(3 траўня 1845 г., фальварак Свольна Дрысенскага павета Віцебскай губерні –
25 чэрвеня 1892 г., пас. Калымскі, нізоўе р. Калыма)

Ян Дамінікавіч Чэрскі нарадзіўся 3 траўня 1845 г. у фальварку Свольна, які ўключаў вёскі Нікіперава, Абухава, Ніўе, Плігаўка, Сцяпукі, Шаркі. Пры хрышчэнні будучы навуковец атрымаў імя Яна Станіслава Францішка. Бацька Яна – Дамінік Іванавіч – быў дэпутатам Віцебскага дваранскага сходу, а маці – Ксенія Якаўлеўна – паходзіла са старабеларускага дваранскага роду Конанаў. У дзесяцігадовым узросце Ян страціў бацьку. Яго выхаваннем займалася маці. Яна дала Яну добрую хатнюю адукацыю. Чэрскі валодаў чатырма замежнымі мовамі – французскай, нямецкай, ангельскай ды латынню, граў на фартэп’яна ды добра маляваў. З 1860 г. Чэрскі навучаецца ў Шляхецкім інстытуце. Аднак скончыць установу не давялося: як і многія з тагачаснай моладзі, ён (на апошнім курсе) прыняў удзел у паўстанні 1863 г.

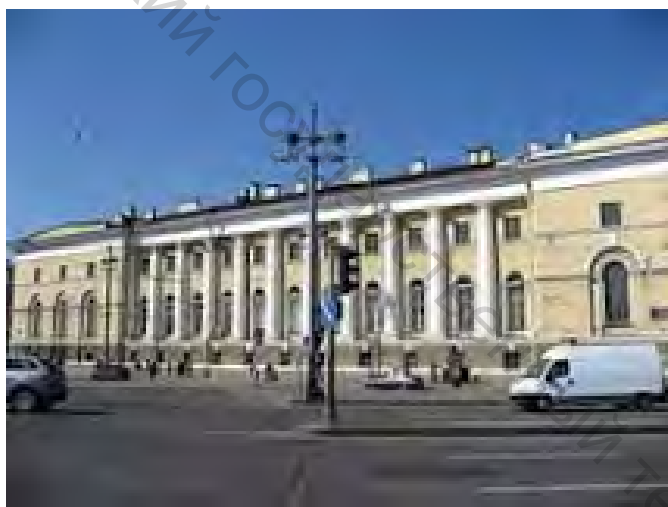
Ян Чэрскі знаходзіўся ў партызанскім атрадзе, які ўзначальваў сам Кастусь Каліноўскі. Там ён прабыў каля чатырох тыдняў, а потым быў захоплены ў палон. Калі Чэрскага арыштавалі, яму было ўсяго 18 гадоў, ён, можа, нават не паспеў зрабіць ніводнага стрэлу. Палоннага Чэрскага прывезлі ў Віцебск. На допыце ён з гонарам называў сябе „шляхцічам з літвінаў“. Віцебскім ваенна-палявым судом Ян Чэрскі быў асуджаны на бестэрміновую рэкруцкую службу ў Сібіры з канфіскацыяй маёмасці ды пазбаўленнем шляхецкага звання. Яго маці, Ксенія Якаўлеўна, і сястра Міхаліна засталіся без даху над галавой і без сродкаў на існаванне.

У выгнанні Чэрскі спрабаваў атрымаць дазвол на вяртанне на радзіму. Калі яму было адмоўлена, ён спрабуе атрымаць дазвол на паступленне ў Казанскі ўніверсітэт, але зноў атрымлівае адмову. У 1869 г., у сувязі з пагаршэннем здароўя, Чэрскі быў пераведзены са службы ў стан ссыльнапасяленца і яшчэ два гады пражыў у Омску, займаючыся рэпетытарствам. Там ён праводзіў даследаванні ваколіц Омска, вывучаў мясцовую прыроду. З яго лістоў на радзіму да нас дайшоў такі радок: “Я тут ужо абрусеў і стаў забывацца роднай беларускай мовы”.

У 1871 г. Ян атрымлівае запрашэнне працаваць у Іркуцку, ва Усходне-Сібірскім аддзеле Рускага геаграфічнага таварыства. У 1876–1878 гг. Чэрскі вывучаў Саяны, Прысаянне і Прыангар’е. У 1877–1880 гг. даследуе геалогію і

марфалогію Байкала, вивучае ўсю берагавую лінію, рэкі, што ўпадаюць у возера, а гэта 336 рэк, выступ Альхон. Агульная колькасць шляху, які пераадолела экспедыцыя Чэрскага, складае 3,5 тысяч вёрст. Вынікі працы Чэрскага былі каласальныя: Рускае геаграфічнае таварыства ў 1881 г. дэманструе геалагічную карту Байкала з апісаннем прыбрэжных раёнаў на Міжнародным геаграфічным кангрэсе ў Венецыі. За Байкальскую экспедыцыю І. Чэрскі атрымаў малы залаты медаль. У 1881–1882 гг. Ян Чэрскі даследаваў басейны рэк Селенга і Ніжняя Тунгуска.

Чэрскі адкрыў многа розных геаграфічных аб'ектаў, першым знайшоў і даследаваў палеалітычную стаянку ў Сібіры, сабраў і апісаў шэраг сучасных і выкапнёвых жывёл. Ян Чэрскі выказаў ідэю эвалюцыйнага развіцця рэльефа,

Геалагічны музей Санкт-Пецярбурга

прапанаваў адну з першых тэктоніка-палеагеаграфічных схем унутраных раёнаў Сібіры, якую пазней выкарыстаў і развіў аўстрыйскі геалаг Э. Зюс у працы “Аблічча Зямлі”.

У 1885 г. Чэрскі быў амніставаны і па запрашэнні Пецярбургскай Акадэміі Навук пераехаў у Санкт-Пецярбург, па дарозе зрабіў маршрутнае геалагічнае даследаванне паштовага тракту ад Іркуцка да Урала. На аснове гэтага даследавання ў хуткім часе пачалося будаўніцтва

Транссібірскай магістралі. У Пецярбургу ён стаў супрацоўнікам геалагічнага музея. Амаль усе навуковыя таварыствы Пецярбурга і Масквы абралі Чэрскага сваім сябрам.

У 1891–1892 гг. даследаваў басейны Калымы і Індыгіркі. На пачатку вясны 1892-га, падчас адной з экспедыцый, пасля таго, як у яго макроце з'явілася кроў, Чэрскі зрабіў у дзённіку мужны запіс: экспедыцыя павінна працягваць рухацца наперад нават у той момант, калі мая душа будзе развітвацца з целам. Ян Чэрскі памёр на караблі падчас экспедыцыі, пахаваны ў паселішчы Калымскім каля вусця ракі Амалон.

ШМІТ ОТА ЮЛЬЕВІЧ

(30 верасня 1891 г., Магілёў – 7 верасня 1956 г., Масква)

Продкі Ота Юльевича Шміта па бацькоўскай лініі паходзілі з немцаў-каланістаў, якія перабраліся ў Ліфляндыю (Латвію) у другой палове XVIII ст., а па матчынай – латышы па прозвішчы Эргле. У дзяцінстве Ота Юльевич працаваў у краме пісьмовых прылад. Вучыўся ў класічнай Магілёўскай мужчынскай гімназіі (цяпер гімназія № 3 горада Магілёва). Грошы на навучанне таленавітага хлопчыка ў гімназіі знайшліся ў яго латышкага дзядулі Фрыціса Эргле.

З залатым медалём скончыў гімназію ў Кіеве (1909 г.). Затым скончыў фізіка-матэматычнае аддзяленне Кіеўскага ўніверсітэта, дзе вучыўся ў 1909–1913 гг. Пасля заканчэння ўніверсітэта Ота Юльевич быў пакінуты для падрыхтоўкі да прафесарскага звання і пад кіраўніцтвам прафесара Д. А. Граве пачаў свае даследаванні ў тэорыі груп. З 1916 г. займаў пасаду прыват-дацэнта Кіеўскага ўніверсітэта.

З кастрычніка 1917 г. О. Ю. Шміт – начальнік упраўлення Наркамата харчавання, у 1918–1920 гг. – член калегіі азначанага Наркамата. У 1918 г. уступіў у РСДРП.

У 1928 г. О. Ю. Шміт прымаў удзел у першай савецка-германскай памірскай экспедыцыі, арганізаванай АН СССР. Мэтай экспедыцыі было вывучэнне і ўзыходжанне на найбольш высокія вяршыні Заходняга Паміра.

Ледакольны параход "Сядоў"

Параход ледакольнага тыпу "Сібіракоў"

У 1929 г. заснаваў кафедру вышэйшай алгебры фізіка-матэматычнага факультэта МДУ (з 1933 г. – механіка-матэматычны факультэт МДУ), якой загадваў па 1949 г.

У 1930–1934 гг. Ота Юльевич Шміт кіраваў знакамітымі арктычнымі экспедыцыямі на ледакольных параходах "Сядоў", "Сібіракоў" і "Чалюскін". У 1930–1932 гг. – дырэктар Усесаюзнага арктычнага

інстытута, у 1932–1938 гг. – начальнік Галоўнага ўпраўлення Паўночнага марскога шляху.

З 28 лютага 1939 г. па 24 сакавіка 1942 г. быў віцэ-прэзідэнтам АН СССР.

Распрацоўваў касмаганічную гіпотэзу ўтварэння цел Сонечнай сістэмы ў выніку кандэнсацыі калясонечнага газава-пылавога воблака. Ота Юльевіч Шміт унёс уклад у вывучэнне паўночных палярных тэрыторый. У 1932 г. быў начальнікам экспедыцыі на параходзе ледакольнага тыпу “Сібіракоў”, якая здзейсніла першае ў гісторыі плаванне па Паўночным марскім шляху за адну навігацыю. Ініцыятар і ідэйны натхняльнік стварэння “Вялікай савецкай энцыклапедыі”, з’яўляўся галоўным рэдактарам па даручэнні ўрада Савецкага Саюза. Быў ініцыятарам стварэння акадэмічнага інстытута геофізікі.

ШЫЛЬДЭР КАРЛ АНДРЭЕВІЧ

(27 снежня 1785 г. маёнтak Сіманава Невельскага павета Віцебскай губерні – 11 чэрвеня 1854 г., Калараш Румынія)

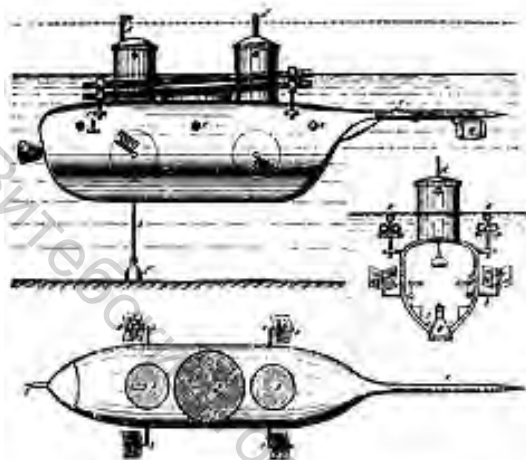
Карл Андреевіч Шыльдэр нарадзіўся ў маёнтку Сіманава Невельскага павета Віцебскай губерні. Першапачатковую адукацыю атрымаў у сям’і. Сярэднюю адукацыю атрымаў у Маскоўскім шляхетным універсітэцкім пансіёне і ў 1802 г. быў прызначаны унтэр-афіцэрам у Маскоўскі гарнізонны батальён. У 1803 г. Карл Андреевіч быў залічаны калонаважатым у школу пры Дэпо світы цара, якую паспяхова скончыў у 1806 г. У 1805 г. К. А. Шыльдэр удзельнічаў у бітве пад Аўстэрліцам. У 1806 г. атрымаў чын падпаручніка і пачаў службу ў інжынерных войсках. К. Шыльдэр актыўна ўдзельнічаў у абароне Бабруйска (1812 г.), вызначыўся пры абароне Варны, Сілістры і Шумлы падчас руска-турэцкай вайны 1828–

1829 гг., пры фарсіраванні Дуная і аблозе Сілістры падчас Крымскай вайны 1853–1856 гг. У 1849 г. К. А. Шыльдэр быў прызначаны начальнікам інжынераў дзеючай арміі.

Быў цяжка паранены ў час падрыхтоўкі аблогі крэпасці Сілістры, памёр у шпіталі ў горадзе Калашар у Румыніі (зараз у Малдове).

Сярод распрацовак К. А. Шыльдэра вядомы: канструкцыі вісячага і “бурдзючнага” пантонных мастоў з прагумаваных палатняных пантонаў; электрычны спосаб запальвання парахавых зарадаў; гальванічныя і гальвана-ўдарныя марскія міны; параход “Адважнасць”, узброены

ракетами і артылерыяй, як правобраз эсмінца; канструкцыя фугасных ракет з вялікай колькасцю пораху.

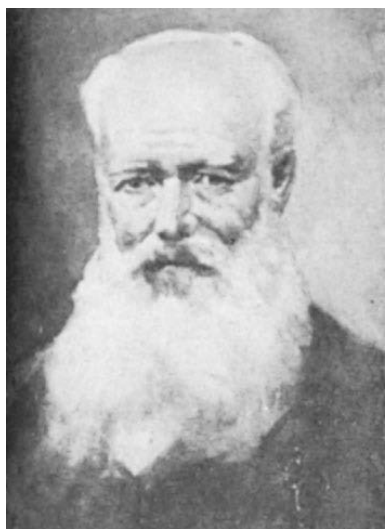
Падводная лодка Шыльдэра

Але найбольш выдатным быў праект першай у свеце сцэльнаметалічнай падводнай лодкі. Шматлікія вынаходніцтвы Карла Андрэевіча Шыльдэра значна апырэдзілі сучасны яму стан тэхнікі, а таму толькі зараз могуць атрымаць належнае прымяненне. Таямніца падводнай лодкі Шыльдэра, выпрабаванай у 1834 г., захоўвалася ў такім строгім сакрэце, што беззваротна знікла.

Сярод вучняў К. А. Шыльдэра былі сусветна вядомыя інжынеры Э. І. Татлебен і М. М. Барэскаў.

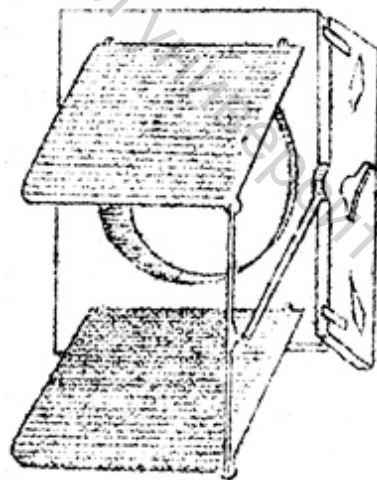
ЮРКОЎСКІ СІГІЗМУНД АНТОНАВІЧ

(1833 г., Магілёўская губерня (?) – 7 лютага 1901 г., Каўнас)

Сігізмунд Антонавіч Юркоўскі – вядомы фатограф-вынаходнік. Ён скончыў Магілёўскую мужчынскую гімназію. Затым вычыўся ў Нежынскім ліцэі князя Безбародка, па заканчэнні якога праходзіў навучанне ў Санкт-Пецярбургу на медыка-хірурга, але захапіўся фатаграфіяй і кінуў медыцыну. Неўзабаве Сігізмунд Антонавіч стаў вучнем пецярбургскага фатографа А. І. Деньера. Некаторы час знаходзіўся на дзяржаўнай службе ў Чэрыкаве. У 1866 г. пераехаў у Віцебск. Праз год, у 1867 г. адкрыў фотаатэлье на Замкавай вуліцы. Сябраваў з мастаком І. Я. Рэпіным, фатаграфаваным мастака і яго дом.

У 1882 г. С. А. Юркоўскі вынайшаў імгненны фатаграфічны затвор, механізм якога адкрываў і закрываў уваходную адтуліну фотааб'ектыва. У 1883 г. вынайшаў шторна-шчылінны затвор для кароткіх экспазіцый, які стаў прататыпам

Імгненны фатаграфічны затвор

засавак сучасных фотаапаратаў. Апісанне вынаходніцтва былі апублікаваны ў часопісе “Фотограф” (№ 4 за 1883 г.) і дэманстраваліся на Маскоўскім з’ездзе фатографаў.

Аўтар публікацый пра ўласцівасці фотаматэрыялаў, выкарыстанні фатаграфіі ў крыміналістыцы. С. А. Юркоўскі абіраўся членам гарадской думы, членам многіх грамадскіх арганізацый, з’яўляўся адным з арганізатараў і ўдзельнікаў першай у Віцебску мастацка-археалагічнай выставы (1871 г.).

Сігізмунд Антонавiч Юркоўскі памёр у ноч на 7 лютага 1901 года ў Коўна (цяпер Каўнас, Літва). Цела было перавезена ў Віцебск і пахавана на могілках пры касцёле св. Варвары. За савецкім часам касцёл быў ператвораны ў склад штучных угнаенняў, а могілкі – знішчаны.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1. Алдан-Семенов, А. Черский / А. Алдан-Семенов. – Москва : Молодая гвардия, 1962. – 224 с.
2. Асветнікі зямлі Беларускай : энцыкл. даведнік / Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2001. – 496 с.
3. Беларуская савецкая энцыклапедыя. Т. II / рэд. П. У. Броўка. – Мінск : Акадэмія Навук БССР, 1970. – 640 с.
4. Беларуская энцыклапедыя ў 18 тамах / рэд. кал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996 – 2003.
5. Беларусь : энцыкл даведнік / рэд. кал. Б. І. Сачанка [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1995. – 800 с.
6. Бельскі, А. М. Вялікае мастацтва артылерыі : Казімір Семяновіч / А. М. Бельскі, М. А. Ткачоў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 52 с.
7. Биобиблиография ученых Беларуси: Академик Николай Александрович Борисевич. – Минск, 2003.
8. Болтянский, Г. Очерки по истории фотографии в СССР / Г. Болтянский. – Москва : Госкиноиздат, 1939. – 224 с.
9. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – Москва : Сов. Энцикл., 1969–1978..
10. Быкова, Т. А., Описание изданий, напечатанных кириллицей, 1689–январь 1725 / Т. А. Быкова, М. М. Гуревич. – Москва–Ленинград, 1958.
11. Визе, В. Ю. Моря Российской Арктики. В 2-х т. Т. II / В. Ю. Визе. – Москва : Paulsen, 2016. – 340 с.
12. Воронежская энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. М. Д. Карпачёв. — Воронеж, Центр духовного возрождения Чернозёмного края, 2008.
13. Вялікае княства Літоўскае : Энцыклапедыя. у 3 т. Т. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч / рэд. Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2005. – 788 с.
14. Гарэцкі, Р. Сын ліцвіна – вялікі расійскі натураліст. Чэрскі Іван Дзяменцьевіч / Р. Гарэцкі // Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Верхнядзвінскага раёна : у 2 кн. / рэд. кал.: У. Богаў [і інш.]. – Мінск, 1999. – Кн. 1. – С. 68–70.
15. Гловели, Г. Д. Социализм науки : Мебиусова лента А. А. Богданова / Г. Д. Гловели. – Москва : Знание, 1991. – 64 с.
16. Горнак, В. В. Витеблянин М. Маркс и его «Записки старика» / В. В. Горнак // Белорусское Поозерье : Язык и духовная культура / А. М. Мезенко [и др.]. – Минск, 2001. – С. 165–177.
17. Грабин, В. Г. Оружие победы / В. Г. Грабин. – Москва : Политиздат, 1989.
18. Грицкевич, В. П. От Немана к берегам Тихого океана / В. П. Грицкевич. Минск : Полымя, 1986. – 303 с.
19. Грицкевич, В. П. Путешествия наших земляков / В. П. Грицкевич. – Минск, 1968.

20. Грицкевич, В. П. С факелом Гиппократ: Из истории белорусской медицины. – Минск : Наука и техника, 1987.
21. Грицкевич, В. Путешествия наших земляков. Из истории страноведения Белоруссии. – Минск : Наука и техника, 1968. – 173 с.
22. Дамінікоўскі, Ф. Выдатныя географы – беларусы / Ф. Дамінікоўскі // Полымя. – 1945. – № 7. – С. 152–165.
23. Даўгяла Г. І. К. А. Касовіч : вядомы і незнаёмы / Г. І. Даўгяла. – Мінск : Геронт-А, 1994. – 23 с.
24. Дьяков, Б. А. Повесть о пережитом / Б. А. Дьяков. – Москва : Сов. Россия, 1966. – 264 с.
25. Европин, А. К. Исторический очерк кафедры судебной медицины с токсикологией при Императорской Военно-медицинской (бывшей Медико-хирургической) академии. 1798–1898 : дисс. на степень доктора медицины / А. К. Европин. – Санкт-Петербург, 1898.
26. Ермоленко, В. А. Рылло Максимилиан Станислав (1802–1848) / В. А. Ермоленко // Вестник Белорусского государственного университета. – Минск, 1998. – Сер. 2. – № 2. – С. 73.
27. Жукоцкий, В. Д. «Эмпириомонистический» марксизм А. А. Богданова: проблема идеологии / В. Д. Жукоцкий // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2004. – № 1. – С. 38–53.
28. Зайцаў, М. Гістарычныя замалёўкі віцябчаніна / М. Зайцаў, С. Шчарбакоў // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1984. – № 3.
29. Из истории науки и техники Белоруссии : тезисы докладов конференции. Минск, 26-27 мая 1988 г. – Минск, 1988.
30. Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии : избр. произвед. XVI–XIX в. – Минск, 1962.
31. Казаринов, М. Ю. Судьба идей : тектология А. А. Богданова в контексте философии, науки и культуры / М. Ю. Казаринов // Человек в контексте культуры : сб. науч. тр. – Санкт-Петербург, 1998.
32. Карлюкевіч, А. Знічкі айчыны : Случчына / А. Карлюкевіч // Советская Белоруссия. – 2011. – 25 августа. – С. 5.
33. Кісялёў, Г. Героі і музы : гіст.-літ. нарысы / Г. Кісялёў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1982. – 255 с.
34. Кісялёў, Г. Пошукі імя / Г. Кісялёў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1978. – 286 с.
35. Колчинский, И. Г. Астрономы : биографический справочник / И. Г. Колчинский, А. А. Корсунь, М. Г. Родригес. – 2-е изд. перераб. и доп. – Киев, 1986. – 512 с.
36. Короткий, В. С. Творческий путь Мелетия Смотрицкого / В. С. Короткий. – Минск : Наука и техника, 1987. – 190 с.
37. Корякин, В. С. Отто Шмидт / В. С. Корякин. – Москва : Вече, 2011. – 416 с.
38. Крючок, Г. Р. Очерки истории медицины Белоруссии / Г. Р. Крючок. – Минск : Беларусь, 1976. – 120 с.

39. Кузнецов, П. С. У истоков русской грамматической мысли / П. С. Кузнецов. – Москва : Изд-во АН СССР, 1958. – 76 с.
40. Лужанін, М. Вачыма часу / М. Лужанін. – Мінск : Беларусь, 1964. – 445 с.
41. Майсяёнак, А. Пелікан: ад Слоніма да Браслаўшчыны / А. Майсяёнак, П. Шарэйка // Браслаўскія чытанні : матэрыялы 11-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 925-годдзю Браслава. – Браслаў, 1991. – С. 45–53.
42. Маликов, В. Г. Основоположник русской школы теории артиллерийской стрельбы / В. Г. Маликов // Военно-исторический журнал. – 2004. – № 5.
43. Мальдзіс, А. Падарожжа ў XIX стагоддзе / А. Мальдзіс. – Мінск : Народная асвета, 1969.
44. Мальдзіс, А. Таямніцы старажытных сховішчаў / А. Мальдзіс. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1974. – 190 с.
45. Маракоў, Л. У. Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі, 1794–1991. энц. даведнік. У 10 т. Т. 2. / Л. У. Маракоў. – Мінск, 2003.
46. Николай Иванович Гращенков // Журнал невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1966. – Т. 66, № 1. – С. 157.
47. Огрызко, В. Североведы России. Материалы к библиографическому словарю / В. Огрызко. – Москва : Литературная Россия, 2007. – 560 с.
48. Отечественная электронная вычислительная техника. Биографическая энциклопедия / сост. С. А. Муравьев. – Москва : ИД Столичная энциклопедия, 2014. – 397 с.
49. Очерки истории философской и социологической мысли Белоруссии (до 1917 г.). – Минск : Наука и техника, 1973.
50. Памяць : гіст.-дакум. хроніка Глыбоцкага раёна / гал. рэд. Б. І. Сачанка [і інш.]. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 1995. – 454 с.
51. Памяць : Мсціслаўскі р-н: гіст.-дак. хронікі гарадоў і р-наў Беларусі / редкал. У. Л. Гасянкоў [і інш.]. – Мінск : Полымя, 1999.
52. Пачынальнікі / склад. Г. Кісялёў. – Мінск, 1977.
53. Русский биографический словарь : в 25 томах. – Санкт-Петербург-Москва : Тип. И. Н. Скороходова, 1896–1918.
54. Сазановіч, У. Сцежкамі мамантаў. / У. Сазановіч // Голас Радзімы. – Мінск. – № 45. – 1988.
55. Скворцов, И. Кудесник : К 200-летию знаменитого земляка / И. Скворцов // Веснік Магілёва. – 1994. – 22 верас.
56. Смирнов, Н. Вплоть до высшей меры / Н. Смирнов // Московский рабочий. – 1997. – С. 108–109.
57. Тариков О. А. Зарницы в глубинах озер / О. А. Тариков. – Минск : Полымя, 1993. – 151 с.
58. Тищенко, И. К. Белорусский Орфей / И. К. Тищенко // Неман. – 1983. – № 5.
59. Уайт, Д. От философии к всеобщей организационной науке: источники и предшественники тектологии А. Богданова / Д. Уайт // Вопросы философии. – 1995. – № 8.

60. Хамякоў, У. Г. Грум-Гржымайла Кандрат Іванавіч. Да 220-годдзя з дня нараджэння / У. Г. Хамякоў // Магілёўскі мерыдыян. – 2013. – № 3-4 (22–23). – Т. 13. – Вып. 3–4. – С. 139.
61. Цярохін, С. Ф. Трактат аб артылерыі / С. Ф. Цярохін // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1973. – № 3.
62. Цяцерын, І. С. Мінскі дваранін Канстанцін Чарноўскі / І. С. Цяцерын // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1977. – № 4.
63. Быховский, И. А. Рассказы о русских кораблестроителях / И. А. Быховский. – Ленинград : Судостроение, 1966. – 284 с.
64. Шендерович, Л. М. Очерки развития отечественной невропатологии / Л. М. Шендерович. – Красноярск, 1962.
65. Ширина, Д. А. Польский след в научном изучении Якутии (конец XIX – начало XX в.) / Д. А. Ширина // Ссылные поляки в Якутии: Итоги, задачи, исследование пребывания: сборник научных трудов. – Якутск. – 1999.
66. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. – Санкт-Петербург : издательское общество Ф. А. Брокгауз–И. А. Ефрон, 1890–1907.
67. Энциклапедыя гісторыі Беларусі ў 6 т. – Мінск : БелЭн, 1993–2003.
68. Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. Т. 3. Карчма – Найгрыш / рэдкал.: І. П. Шамякін [і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1986.
69. Языков, Д. Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей, умерших в 1884 г. / Д. Д. Языков. – Санкт-Петербург, 1888 г. – Вып. 4.
70. Ямпольский, И. Первый виртуоз на ксилофоне / И. Ямпольский // Советская музыка. – 1959. – № 11.
71. Ярмоленка, В. За даляглядам Айкумены: Іван Чэрскі / В. А. Ярмоленка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 64 с.

ЗМЕСТ

Уводзіны	3
Абіхт Адольф Іванавіч	4
Адамовіч Адам Фердынанд	5
Алфёраў Жарэс Іванавіч	6
Аўгусціновіч Тамаш Мацвеевіч	9
Барысевіч Мікалай Аляксандравіч	11
Бірыч Таццяна Васільеўна	13
Брук Ісаак Сямёнавіч	14
Брук Саламон Ільіч	17
Валасовіч Канстанцін Адамавіч	18
Гарэцкі Гаўрыла Іванавіч	21
Гарэцкі Радзім Гаўрылавіч	24
Гашкевіч Іосіф Антонавіч	26
Гельвіх Пётр Аўгуставіч	28
Грашчанкаў Мікалай Іванавіч	29
Грум-Гржымайла Кандрат Іванавіч	31
Гузікаў Міхаіл Іосіфавіч	32
Даленга-Хадакоўскі Зарыян	33
Дамейка Ігнат Іпалітавіч	35
Ельскі Аляксандр Карлавіч	37
Кавалеўская Соф'я Васільеўна	39
Кавалеўскі Аляксандр Ануфрыевіч	40
Кавалеўскі Уладзімір Ануфрыевіч	41
Кавалёнак Уладзімір Васільевіч	42
Казырэўскі Іван Пятровіч	44
Кап'евіч Ілья Фёдаравіч	46
Касовіч Каятан Андрэевіч	47
Кіт Барыс Уладзіміравіч	48
Косберг Сямён Арыевіч	50
Красоўскі Эдуард-Антон Якаўлевіч	52
Кулакоўскі Генрых Казіміравіч	53
Майсяёнак Андрэй Георгіевіч	54
Малахоўскі Уладзіслаў Юліянавіч	56
Маліноўскі Аляксандр Аляксандравіч	58
Маркс Максіміліян Восіпавіч	59
Наркевіч-Ёдка Якуб Адамавіч	60
Папковіч Пётр Фёдаравіч	62
Пачобут-Адлянцкі Марцін	64
Пелікан Венцаслаў Венцаслававіч	66
Пелікан Яўген Венцаслававіч	68
Рыла Максіміліян Станіслаў	69
Семяновіч Казімір	70

Скарына Францыск	71
Сматрыцкі Мялецій	74
Судзілоўскі Мікалай Канстанцінавіч	76
Сухі Павел Восіпавіч	77
Цераскі Вітольд Карлавіч	79
Чарноўскі Казімір Гаўрылавіч	80
Чэрскі Ян Дамінікавіч	83
Шміт Ота Юльевіч	85
Шыльдэр Карл Андрэевіч	86
Юркоўскі Сігізмунд Антонавіч	87
Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры	89

Даведачнае выданне

Бездзель Вераніка Яўгеньеўна
Субоцін Аляксандр Аляксандравіч
Хаданёнак Віктар Мамертавіч

БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА Ў ПЕРСАНАЛІЯХ

Даведнік

Рэдактар *Н.У. Мядзведзева*
Карэктар *Т.А. Осіпава*
Камп'ютарная вёрстка *В.С. Гармазава*

Падпісана да выдання 22.09.17. Фармат 60x90 1/16. Ум. друк. лістоў 5.94
Ул.-выд. лістоў 5.9 Тыраж 92 экз. Заказ № 296

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт”
210035, г. Віцебск, Маскоўскі пр-т, 72.

Надрукавана на рызографе ўстановы адукацыі
“Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт”.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/172 ад 12.02.2014.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 3/1497 ад 30.05.2017.